

# A NŐ

## PHYSIKAI ÉS SZELLEMI TERMÉSZETE,

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KERESZTÉNY  
VALLÁSRA,  
AZ ERKÖLCSISÉGRE ÉS A TUDOMÁNYRA.

ÍRTA

**Dr. HERCZEGHY MÓR**

A SZENT MÓRICZ ÉS LÁZÁR OLASZ JELES REND LOVAGJA, STB.  
**MÁSODIK KIADÁS.**



**GRILL KÁROLY**  
KIRÁLYI UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE  
BUDAPESTEN.

MOTTO:

A mire az élet, a tudomány  
és a tapasztalás tanított, hó-  
dolattal hazám oltárára le-  
teszem.

**1883. Franklin-Társulat nyomdája.**

Báró Podmaniczky Frigyes  
ő Méltóságához!

*Legyen szabad mindenekelőtt szívem mélyéből örömemnek kifejezést adni, hogy szíves volt munkám ajánlását elfogadni – és pedig azért, mert meg vagyok győződve, hogy valamint mindnyájan, úgy Ön is kiválólólag kedveli művemnek tárgyát; de különösen még azért is, mert szerencsés vagyok nagybecsű barátságának örvideni.*

*Igazán elragad azon tény valósága, hogy bár merre tekintsek: mindenütt*

## VI

*az Ön buzgó tevékenységének nyomaival találkozom.*

*Valamint Ön a dicsteljes szabadságharcz idejében híven és kitartóan szolgálta a hazát; majd tudományos és művészeti tapasztalatait nagy utazásai által gazdagítva, a nemzeti közmívelődés előmozdítására igyekezett hatályosan érvényesíteni; – úgy ma nemcsak a fővárosi közmunka-tanácsban látjuk elnökölni, s a fényes paloták, középületek és szépítészetek érdekében működni; hanem az országházban mint képviselő hazafias buzgalommal törekszik választóinak javát elősegíteni.*

*De ami az Ön fáradhatatlan tevékenységének koronáját képezi: az, az Ön hasonlíthatatlan működése, melyet mint INTENDÁNS, a nemzeti*

## VII

*színháznál kifejt, hol valóban a Múzsák fölkentjei oly kitűnően vannak képviselve!*

*Nem merészelem ismert szerénységét megsérteni azáltal, hogy szóljak szépirodalmi működésének hatásáról; avagy általánosan tisztelt szeplőtelen jelleméről és igazi népszerűségéről; vagy a minden körülmény és esély között beigazolt egyszerű spártai életmódjáról: Nem szólok ritka jó szívről, melynek ihletését követve, a szorgalmas munkásság által szerzett saját vagyonának jelentékeny részét jótékony célokra osztogatja. Nem szólok azon nagy áldozatokról, melyeket vér rokonai érdekében habozás nélkül hozni sietett; – csak arra kérem fennen és hangosan, hogy hozzam való őszinte jó indulatát, és ba-*

### VIII

*rátságát, melyre féltékeny vagyok, tovább is, az idők teljes folyamán dt megtartani méltóztassék!*

*Ezen leghőbb kérelmem után szentelem Önnek emlékül e könyvet, s egyszersmind fogadja nagyrabecsülésem nyilvánítását.*

*Tisztelő barátja  
Herczeghy Mór.*

## ELÖLJÁRÓ BESZÉD.

E könyv komoly tanulmányok és sokoldalú tapasztalatok nyomán alkotott nézeteimnek és észleléseimnek eredménye, melyeket bel- és külföldi egyetemeken és a társadalomban szereztem magamnak. Mondhatom, hogy tanultam és igen sokat utaztam. Láttam Európát, a Keletet és Egyiptomot, s tanulmányoztam erkölcsseit és szokásait.\*

A legkitűnőbb írók annyit írtak már azon rokonszenves lényről, kit em-

\* Lásd összes irodalmi működésem leírását a «Magyar Lexikon» című vállalat H. betűje alatt, Rautmann, Wilckens és Waidl-féle kiadás.

## X

beri nyelven *nőnek* nevezünk, hogy nagy bátorság kell hozzá, hogy azoknak műveit szaporítsam. Tudom, hogy nehézségeket kell leküzdenem, de azért még sem bírtam azon forró óhajomnak ellenállani, s így jelenik meg ezen munka, mint eszméim és elmélkedéseim legkedvesebb gyümölcse, melyet szívem vérével és lelkem fellengezésével ápoltam és érleltem meg.

Mint természetbúvár igyekeztem a nő physikai eredetét kutatni; mint physiologus fürkésztem legtitkosabb természeti organisatióját, s igyekeztem megismerni jogait és kötelességeit; – és végre mint moralista a nő erényei és hibáinak megfejtésére törekedtem.

Ezen könyvet sokkal bővebben és kimerítőbben írhattam volna meg; de mindenképen kímélni akartam az olvasót az unalmas egyhangú-



## XI

ságtól; azért is csak az eszmék velejére szorítkozom.

Legfőbb törekvésem oda irányúl, hogy egyrészt *a nőnek a férfira gyakorolt hatalmát analizáljam*; másrészt pedig kimutassam *azon gyöngeségeket, melyek kiválólág a nőnek tulajdonságai közé tartoznak*.

Ezen kettős eszmemenetben véltem elérhetni azt, a mi minden tudománynak és bölcseségnek alapja és végcélja: – *az igazságot*.

Ebből következtethető, hogy munkám koránsem azon idiologus utópisták művei közé tartozik, kik a nőben az ő finoman és féltékenyen ápolt bőrszínét, csinos kis lábait, hajlékony derekát, elegáns ruházatát, karjainak és vállainak bájos gömbölyűségét, vagyis, kik a nőnek csupán külső és az érzékekre ható oldalait figyelmezik meg, melyeknek bizonyára regényekben igen is jogos

## XII

és okadatolt helyeik vannak; de az én contemplatióim a nő belső és erkölcsi életére vonatkoznak.

Már a legrégebb és legkitűnőbb bölcselek vették bírálat alá a külsőségekre és leginkább a látszatra hajlandó nőket. Így például: *Aristoteles* mondja: hogy a nő nem más, mint tökéletlen ember. *Szent Ágoston* pártolja ezen véleményt, azt írván: «nem bizonyos, hogy az utolsó ítéletkor a nő nem inkább férfias, mint asszonyi alakban fog-e megjelenni». *Hippokrates* az asszony természetű álnokságáról panaszkodik. Míg a bölc *Sokrates* azt mondja: hogy az asszony szerelmétől jobban kell félni, mint a férfi gyűlöletétől. *Szent Pál* figyelmezteti a nőt az ő engedelmességére, melylyel a férfi iránt viseltetni köteles. Ezen apostol szerint az asszony a férfiak iránt azon tisztelettel tartozik, melylyel

### XIII

az ember Isten irányában köteles. *Titus Livius* azt mondja, hogy a nő nyilvános életében több nyájasságot mutat, mint otthon. *Seneca* bölcselő azt írja, hogy csak a rút asszony mutatja magát erényesnek. *Voltaire* azt beszéli, hogy a nő többet tart szépségére, mint életére. Egy híres *prédikátor* azt mondta a szószék-ről: «Tudják-e Önök, hogy Jézus Krisztus feltámadása után miért jelent meg előbb a nőknek? Mert a Megváltó ismervén a nőnek csevegő hajlamát, jobbat nem tehetett, mint titkát, melyet elterjeszteni óhajtott, mindenekelőtt a nőkkel tudatni»...

Nem folytathatom tovább az idézeteket, de mindazon szigorú és rideg kritikák daczára, el kell ismer-nünk, hogy a nő tagadhatatlanul mégis az Istennek legkedvesebb teremtménye előttünk a férfiak előtt.

Mit nem mondanánk egy oly nő-

#### XIV

ről, ki mint *Aspasia* egy Sokrates-sel philosophalt, s ugyanazon időben egy *Periklesen* uralkodott és pedig akkoron, midőn ezen nagynevű ember a politikai zenith legmagasabb polczán állott.

Viharos életem folyamán sokat éltem a nő társaságában, s így tehát alkalmam elég volt, hogy a nő léte lelkiismeretes és figyelmes vizsgálatom tárgya legyen. Alig képes más valaki annyira a nő szívkamráinak és csarnokainak legtitkosabb rétegeibe tekinteni, s mozgásait tanulmányozni, mint a bonczoló orvos.

Valóban hosszan kell a nőt ismerni, vonzalmát és bizalmát bírni, s még akkor is alig hatolhatni mélyebben titokszerű lényébe.

Két hatalmas tényező jellemzi különösen a nőt: *rendkívüli érzékenysége* és *nagy ingerlékenysége*; úgy hogy legnagyobb gyönyörúségét és

## XV

legkiválóbb erényeit érzékenységének tulajdoníthatjuk; míg az erkölcs-telenség és a bűn a női ingerlékenységből származik.

A mire annak idejében a dicsőült *Viktor Emanuel* olasz királyt bátor-kodtam szokott hódolattal kérni, ki kegyes volt egy francia nyelven írt munkám dedicatióját jóakarólag elfogadni; – arra kérem hasonlóképen olvasóimat is, hogy jelen könyvemet azon figyelemmel szíveskedjenek kísérsni, melyet oly mű kíván, melyben a tanulmány, a mely reflexió, s a megdönthetetlen tények, egymásból folyólag, egyszerűen vannak egymás mellé állítva.

A nőről szóló legkitűnőbb munkákat olvastam, s azoknak előnyeit és hatását felismertem. Csodáltam szerzőikben mindazt, a mi csodálatra méltó volt; de azért távol vagyok attól, hogy őket utánozzam.

## XVI

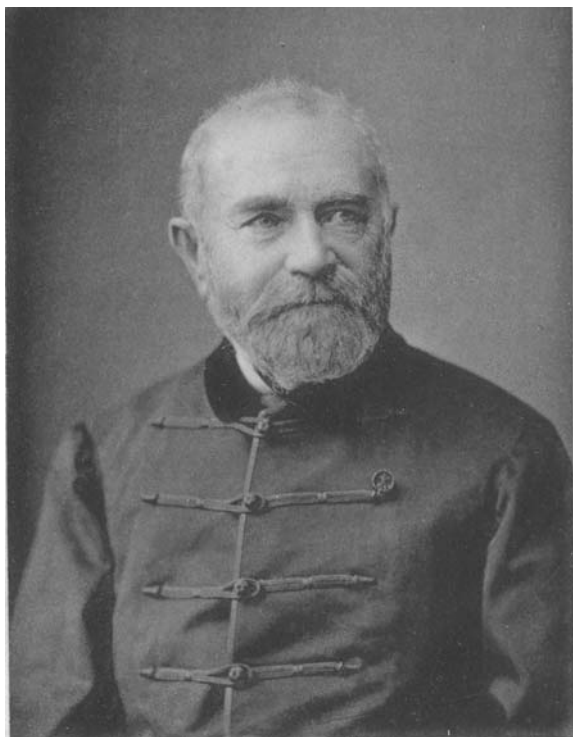
Én a saját eszméimet az én saját modoromban kívánom előadni, s a nőt a valóságban úgy állítani elő, ki Istennek, szüleinek, férjének, s az őt becsülő társadalomnak egy-iránt tetszhetik.

Midőn e munkámat írtam, Canova és Thorwaldsen műveinek soliditása lebegett szemem előtt, melyet sem a viharok, sem a múlandóság könnyen el nem pusztíthatnak.

Büszkeséggel merem állítani, hogy mindazon könyvek, melyek a a nőről napvilágot láttak, jelen munkámat épen nem teszik fölöslegessé.

Ezen meggyőződésben az önérzet bátorságával alávetem ezen «A NŐ» című munkámat úgy női olvasóim kegyes elnézésének, mint az objectiv és igazságos bírálatnak.

*A szerző.*



Herzeghy M<sup>á</sup>s

# ELSŐ RÉSZ.



## A NŐ TERMÉSZETRAJZA.

Ha egy pillantást vetünk a Genesisbe, mely az emberi nem bölcsőjéről értekezik, – azt találjuk, hogy Isten az embert saját képmására teremtette, s hogy annak férfi és női alakot adott. Ugyanott olvasuk, hogy elsőben isten Ádámot teremtette, s a nő csak hetedik napon, s így későbbben jelent meg és hogy a férfinak bordájából-alkottatott.

Ebből az következik, hogy Ádámnak hermaphrodit, azaz: hím-női alakkan kellett teremtetve lennie.

Nem akarunk bocsátkozni itt az ember természetrajzának eredetébe; ép oly kevésbé, mint a paganismus azon bölcséinek nézetébe, kik szintén azt erősítik, hogy Ádám mint

hermaphrodit jött létre. Bár mint legyen, annyi bizonyos, hogy hasonló mondák állítatnak Jupiterrel, Plútóról és Apollóról is, kik a mythologia világának főisteneit képezik.

Mi azonban a nő valódi természetrajzával akarunk csupán foglalkozni, s kimutatni, hogy mennyiben különbözik a nő szervezete és alkata a férfiéétól? s ekként a nő physikai és szellemi élete egészen más jelleget nyer.

Ezen különbség nem ragad engemet annak vizsgálatába, hogy az ember mennyiben hasonlít, vagy különbözik a többi állatfajoktól?

Lehetséges, hogy az igen szőrös *Orang-Utang*, – Buffonnak eme kedvence – nagyon hasonló az emberi fajhoz, s épen nem lehetetlen, hogy az undorító *Samojed* és a borzasztó *Kalmük* némi rokonságban van az *Orang-Utanggal*.

Azonban én a nő természetrajzát nem ezen visszataszító szempontból tettem vizsgálódásom tárgyává, ha-

nem, hogy a nőnek azon helyet tűz-  
zem ki, mely őt a társadalomban  
méltán megilleti, hol a férfiakkal  
hasonló jogai és kötelességei van-  
nak, s a nő számára a természet  
kétségen kívül nagy szerepet jelölt ki.

A mi szelíd éghajlatunktól távol  
lakó erkölcstelen barbár asszonyi  
alakokról, minők például: a *géberek*,  
*lappföldiek*, *bengaliaiak*, *kamcsatkaiak*,  
*chinaiak*, *malariak*, és az *ottahaiti* fe-  
kete asszony fajok, – nem kívánunk  
bővebben szólani, s azoknak erköl-  
cseiről és szokásairól elég futólagos-  
san megemlékezni.

Tudós természetbúvárok és hír-  
neves utazók írják, hogy a *boraliai*  
nők úgy, mint az *északamerikai benn-  
szülött nők* utálatos alakok, vadak és  
jéghidegek, – úgyszólván minden  
nőiség nélkül, kik a férfiktól csu-  
pán csak a nemzőrészekben külön-  
böznek. Ezek a nők elannyira ha-  
sonlók a férfiakhoz, hogy első pil-  
lanatra nem is lehet a különbséget  
észrevenni. Ugyanezt mondhatjuk a  
*chinai nőkről*, kiknek hosszú, lelógó

füleik és fejletlen elnyomorított lábuk vannak.

Egészen másként áll a dolog az *arab nőekkel*, kiket a férfiak vétel útján szereznek nejeikké, vagy megszöktetik, de velük mindig bizonyos gyöngédséggel és illedelemmel bának.

Nem mondhatjuk, hogy az *egyiptomi* mahomedán vallású nők az erkölcs dolgában valami nagyon szigorúak volnának, jóllehet *Kairóban* történt tartózkodásunk alkalmával nem találtuk igazoltaknak mindazon leírásokat, melyek az egyiptomi nők erkölcstelenségeit túlságos színekkel rajzolják.

A mi különben az *arab* és *egyiptomi* nők testszínét illeti, azok mindnyájan – többé-kevésbé – barna mulat-színűek. Szemeik igen élénkek, termetük tetszetős, sőt gyakran szép és ideális. E nők, valamint általában a keletiek, igen termékenyek.

A mi továbbá a *pegui* nőket illeti, azok hiteles szavú utazók szerint,

oly szemérmetlenül vannak öltözve, hogy minden lépésnél a legarczátlanabbúl mutogatják azt, mit még az *Orang Utang* is markával takar el.

Egyiptomnak ázsiai tengerpartja hosszában egész az Atlas hegyéig terjedő vidékeken igen szép és feltűnő testalkatú arab, spanyol és mór nők találtnak, kiknek gyermekeik is fehérbőrűek; jóllehet a figyermekes jóval barnábbak, mert legtöbbször a szabadban mozognak, míg a leánygyermekes fehérebbek, minthogy ezek leginkább a lakásokban tartózkodnak. Itt a nők oly korán mennek férjhez, hogy 22 éves korukban már nagymamák, 30 éves korukban pedig magtalanokká válnak, s miután a mór asszonyok oly kort érnek el, mint az európaiak, gyakran megtörténik az is, hogy több egész nemzetséget túlélnek.

A mi az örmény, török, georgiai, mingerlin, cserkesz és görög nőket illeti, azok mindannyian szépségük által tűnnek ki.

Sok *mongol* férfi *kasmír* nővel lép házasságra, mivel ezek fehérebb gyermekeket nemzenek, mint az *indiaiak*.

A *georgiai* nők még fehérebbek, mint a *kasmiriak*, s általános hiedelem, hogy a szerencsés *georgiai* nők között egyetlen egy csúnya sem található, s a bőkezű természet őket oly pazar kecsesen ékesíté fel, a minőt más népek nőinél csak szórványosan találunk. Mind szépek ők, szilfid termettel, finom karcsúsággal és búbajos alakkal, s hozzáteszik, hogy társalgásukban még szellemdúsak is szoktak lenni, s ha a nevelés nem volna náluk oly iszonyúan elhanyagolva, igen magas műveltségre volnának képesek. Mondják, hogy erős hajlamuk van az *ivásra*; azonban más oldalról vett információink után azon meggyőződésünknek adhatunk kifejezést, hogy ivási szenvedélyük nem áll magasabb fokon, mint az *angol* alsóbbrendű nőknél. A mi a *georgiai* nők ruházatát illeti, az igen csábító, miután egészben csupán egy ingből

áll, mely majdnem nyitott, s a gyönyörű termet pompás idomait vonzó panorámákban tünteti elő. Egyébiránt nagyon erényesek és férjeikhez hűek, jóllehet, magukviselte még idegenekkel szemben is fesztelen és elfogulatlan, de azért tiszteltre méltó. *Tavernier*, kitől ezen adatokat kölcsönöztem, igen hízlegőleg ránk nézve azt írja: hogy a georgiai nők szépség és jellem tekintetében hasonlítanak a *magyar nők*hez, s 40 éves korukig rendszeren szépek maradnak. Ha egy georgiai nő férjét alaposan bepanaszolja, akkor elválasztják tőle, s ez esetben egy gazdag az elválasztott nőt magához veszi, s addig magánál tartja, míg egy másnak eladhatja, s az elhagyott férjnek egy más nőt ad.

Az oroszországi mingerlin nő ke-  
csei és vonzó szépsége mellett azon nagy hibában szenved, hogy túlságosan *festi* magát, még pedig nemcsak arczát, hanem szemöldökeit, homlokát, orrát, sőt állkapcsát is. Jellemökre nézve e nők igen okosak, de

egyszersmind hűtlenek. Mindenféle ravaszághoz folyamodnak, hogy választottjaik előtt kedveltekké tegyék magukat, hogy azután könnyedén megcsalják. Ezen nők igen erköcs-telenek; lopás, hazudozás és gyilkolásra való hajlamaik utálatosokká teszik őket. Ha a férj feleségét hűtlenségen éri, a szerető köteles bírsá-gul egy *disznót* adni, s a megcsala-tott férj szerencsésnek érzi magát, hogy együtt eszi meg azt neje ked-vesével! A mingerlin nők erősebb szenvedélytől mentek, s azért egészséges gyermekeik vannak, minthogy anyatejük is erőtéljes.

A mi a kendőzessel való élest illeti, az náluk még jobban ki van fejlődve, mint a keleti népeknél. Általában rendkívül tetszeni vágyók.

Különben keleten úgy, mint a spa-nyol félszigeten, sok fekete nő van, a kik nagyon könnyelműek. E nők igen termékenyek, s minden segítség nél-kül, a legkönnyebben szülnek. A fe-keték jó dajkák is, s gyermekeiket igen szeretik. A mi észbeli tehetség-



göket illeti, sokkal eszesebbek és ügyesebbek, mint férjeik; azért is Mayemba szigetén a nőnek sokkal nagyobb tekintélye van, mint a férfinak. Ha a király meghal, s *leányt* hagy hátra, az lesz az ország törvényes uralkodónője.

A vad, igen alacsony termetű *hudsoni* nők, valamint a *kanadaiak* is oly erősek, mint a keleti tatár nők és a délamerikaiak. E nők állítólag igen jó úszók, annyira, hogy a legnagyobb folyamokat is képesek átúszni és pedig karjaikon gyermekeikkel. Karjaik és lábszáraik tötovirozva vannak.

Utazók beszélnek, hogy létezik egy *indiai népfaj*, melynél a férfiak és nők oly rövid nyakkal bírnak, míg vállaik oly magasak, hogy szemeik úgy tűnnek fel, mintha azok vállaikon lennének, szájuk pedig a mellen.

A mi a zsidó nőket illeti, Juda története a férfiak szigorúságáról tanúskodik nőikkel szemben, kik szerencséjének tartották, ha minél több gyermekük volt. Jákobról írva van,

hogy ő csak 80-ik évében házasodott, s felesége mellett több rabnőt tartott magának. Azonban szent Ágoston az exagesis alapján tagadja ezen állítás hitelességét. Szerinte Jákobnak csak egy felesége volt, kinek hűségét ő szigorúan megőrizte. *Salamon* király nagyon demokratikus érzelmű lehetett, s ennek következtében házberendezése is nagyon egyszerű volt. *Sámuel* anyjáról állítják, hogy fiának ruháit ő maga készítette. *Judithról* pedig azt mesélik, hogy igen könnyelmű és akaratos nő volt, ki épen úgy, mint a Homér által megénekelt Penelope, férjét szerencsétlenné tette. Hogy az ó-kori izraeliták több nővel bírtak, az épen oly sok kellemetlenséget okozott a férfiaknak, mint jelenleg okoz keleten. A gyermekeknek annyi mostohájuk van, mint a mennyi felesége van atyjuknak. Dávid és Herodes történetei sok utálatos esetet említnek a zsidók soknejűségéről.

Hála a keresztény civilizációnak, az erkölcsrontó soknejűség a művelt

földrészekből és az erkölcsös társadalmakból már eltűnt!

Míg *Mahomed*, a nagy próféta azt mondja: «Látogassátok nőiteket, mert szükségük van reátok, úgy mint ruhájukra.» E szerint sok teendője van egy szegény muzulmánnak feleségeivel, mi a természeti erőt, mely mindenben mértékletességet követel, igen gyengíti. Erről tanúskodnak a hárem-gyermekek is, kik bágyadtak és soványak, mert a természet semmi megerőltetést nem tűr.

Ismeretes dolog, hogy a török nők physikai és szellemi fejlettsége között nagy aránytalanság észlelhető, mint-hogy azok már 10 éves korukban termékenyek, s 24-ik évükben pedig már hervadásnak indulnak. Szegény teremtések! Igen korán használtatnak asszonyi czélokra, s így szellemi fejlettségük messze hátramarad.

Mint mindenütt, hol a soknejűség uralkodik, úgy keleten is az asszonyok feltűnően nagy érzékisége megrontja elméjüket és gondolkozásmódjukat; mert az ész természetes

működése a legbrutálisabb módon megsemmisítették.

Ellenben az egynejűség (monogamia) civilizált országainkban,<sup>^</sup> hol az arányos erkölcsösség érvényesül, a fizikai és szellemi érettség lépést tart egymással, s azért mindig visszaélés volt és lesz a polygamia, a komoly házasság rovására.

A mi a különböző fajú nők civilizációját illeti, az úgy, mint minden az életben, a lakhelytől és az éghajlat viszonyaitól feltételezendő. Minél mérsékeltebb égály alatt lakik a nő, annál inkább előtérbe lépnek a civilizáció ismertető jelei; így például azon népeknél, melyek földművelés- és baromtenyésztéssel foglalkoznak, a nő már a műveltség magasabb fokán áll.

A történelem tanúsága szerint az ó-kori asszonyok, s főként a héber, egyiptomi és korintheta nők nagyon szerények és alázatosak valának; míg a római és görög nők, ugyanazon forrás szerint, felette vágyódtak a pipere után, s annak folytán az erköl-

csök hanyatlásnak indultak és bekövetkezett az általános corruptio, mely elvégre a nagyhatalmú római és görög államok bukását vonta maga után.

Ismeretes, hogy a római és görög törvények a nőknek a szabad tudományok művelését, s az azokkal való foglalkozást megtiltotta, különösen az orvosi és a jogi tudományokra nézve; valamint az is tudva van, hogy a római férfiak nejeik kihágásait szigorúan megbüntették. A római és görög nők a festésre és tetszelgesre ép oly hajlandósággal viseltettek, mint a keletiek.

A történészek sokat vitatkoznak a különböző fajú nők civilizációjáról, s valóban nagy is a különbség az északi és déli nők erkölcei és tisztasága között. Ez utóbbiaknál a különbség azonban csak a civilizáció által tűnik ki, míg a távol északon lakó nők jellege inkább brutálisnak és nyersnek mondható.

A germán és góth nők eredetére nézve sem tudtak sokáig megegyezni, kiket az emberiség első típusai gya-

nánt szerettek felállítani, s ezen véleményüket még az anthropologusok is igaznak ismerték el. Innét van tehát, hogy ők a kelta népfajt a kaukazitól különbözőnek tartják. A germánok lakhelyeik szerint sokféle név alatt szerepeltek; így találjuk: norvég, dán, svéd, német stb. elnevezés alatt.

A mi a német nők alkatát illeti, azok sokkal magasabbak és erősebbek voltak, mint a görög és a római nők; szépen fejlettek, s különösen igen finom arcbőrrel bírtak. Hajzatuk gazdag és szőke volt, szemeik pedig nagyok és kékek, melyekben a szerénység és az erény kinyomata látszott, s szépségük emelésére előnyös befolyással voltak.

A történelemből tudjuk, hogy *Bus-sula* mint germán szépség volt ismeretes, s midőn Rómába jött, a legszebb nő díját is ő nyerte el. *Ausanne*, a költő, több énekében magasztalja bájait és igézetét, s úgy állítja elő, mint igazi eszményképet. *Tacitus* is dicsérőleg említi fel a germán nők szépségét és házi erényeit, valamint

bátorságukat és ragaszkodásukat férjeik irányában is magasztalja; de viszont a germán férfiak nőiket a legnagyobb kényelemben részesítették.

Van a történelemben említés téve még azon babonás időkről is, midőn az úgynevezett jósnők nagy és fontos szerepet játszottak. E nőket úgy tekintették, mint az istenség csodásán pártfogoltjait, s ekként magyarázható meg, hogy jóshelyeik oly nagy bizalmat gerjesztettek és szavaik hitelre találtak, mert őket az éggel hitték összeköttetésben! Innen van, hogy a rómaiak Sybilláik iránt, a görögök pedig Pythiáik irányában valóságos tisztelettel viseltettek. E babonás hiedelem azonban még a mai civilizált korszakunkban is megvan és erősen tartja magát, mert a cigány és jósasszonyok úgy, mint az alvajáró (sommambula) nők nagy hírre tesznek szert, mint jövendőmondók és mint varázsló nők, kiket nem csupán a babonás. nők, hanem az oly asszonyias férfiak is csodálnak, kik

csakugyan elhiszik, hogy ama nők képesek a jövő fátyolát fellebbenteni.

Egyébiránt a kereszténység valódi civilizációját azon időtől lehet számítani, midőn a góthok Franciaországgal egyesültek, s jelesül, midőn a műveltség terjesztésében nejeik is kezdettek közreműködni.

De hogy visszatérjünk a nők természetrajzára, – tény, hogy minél mélyebben hatolunk az emberiség természetrajzának vázolásába, annál inkább kénytelenek vagyunk csodálni az ég és föld teremtetőjét, s kik különösen érdeklődnek bővebben megismerni a nők természetrajzát, azoknak ajánljuk: *Bouffon*, *Blumenbach*, *Geofroyhiller* idevágó műveit, kik e tárgyról igen becses munkákat írtak.

Mielőtt tovább folytatnók elmélkedésünket, legyen szabad megemlékeznünk még az amerikai nőkről.

Észak-Amerikában – az őslakók kivételével – úgy a nők civilizációja, mint physikai és szellemi fejlettségük a tetőpontot érte el. A nő csaknem klasszikailag van kiművelve, s ezen-



nagy testi és szellemi munkára alkalmas, s ez okból nem lehet csodálni, hogy ott a nő inkább hajlandó a munkára, mint az enyelgésre és a szerelemre. Ehhez járul még a férfiak és a nők között létező aránytalanság, lévén a férfiak száma sokkal nagyobb a nőkénel, még azon időktől kezdve, midőn Amerika a gonosztevők gyarmata volt. Ebből magyarázható a nőknek még folyton tartó nagymérvű bevándorlása is Amerikába. A mi különösen az amerikai nő munkásságát illeti, ha az nem is olyan, mint a keletieknél, kivált pedig *Albániában*, hol a nő egy teherhordó állat nehéz kötelességeit végzi férje részére; mindazonáltal az amerikai nő nagy és terhes munkára van szoktatva. A yanke egy gyenge munkásnővel nem köt szövetséget, mert nem tudná használni, s innen van, hogy a leányok szigorú, s inkább praktikus, mint theoretikus nevelésben részesülnek. Az amerikai ember jobb szeret dolláraitól, mint a költészettről társalogni. Az is igaz,

hogyan az amerikai leány nem oly szeretetreméltó, mint az európai, de annál tudományszomjasabb. De az amerikai társnőjében nem is keres ábrándozót, hanem egy kiválóan hivatott társnőt, kit felesége gyanánt választ. Az amerikai nők mai sarjadéka ép oly alkatú, mint a hajdani volt, s mondhatni, hogy ez államban a nők általában a legnagyobb megbecsülést élvezik. Azonban mind a mellett tévednénk, ha azt hinnők, hogy például New-York az erkölcsös államok eszményképe. Valamint a kelet, úgy Amerika is központja minden bűnnek, az ő titkos bűnlovagjaival, uralkodó szemtelenségével és a<sup>v</sup>, nemesebb érzések iránt való fásultságával.

Ugyanott, nálunk Európában egy kevésbé ismert osztályt képeznek a *mormonok*, kiknek nagyon világias hitvallásuk van, miután ők nemcsak *több feleséget* tartanak, hanem azoknak megválasztásában vallásra, fajra, színre, semmi tekintettel nincsenek. Közéjük a san-franciskói budhista,

a kalkuttai perzsa ép úgy felvétetik, mint a kairói mozlim; csupán csak a néger van kizárva, kit a mormon papok Kain utódjának tartanak, s a legelső gyilkos ivadékának tekintenek. Az Isten – mondják a mormon papok – a szerecsennek a fekete arcszínét átok gyanánt adta. Nagyon tévednék azonban, ha a mormon nőket a keleti nők romlottságával és tudatlanságával akarnók összehasonlítani. A mormonok ugyanis valódi patriarchális életet élnek egymás között. Gyermekük igen szépek, s már első ifjúságukban dologra szoktatják őket. Még színházaik is erkölcsös-ségről tanúskodnak, mert azok valódi erkölcsi iskolák, minőket Európában is csak kivételesen találhatni. Amerikában a mormon színházak főigazgatója: *Young*. Ő a legjobb és a legnemesebb ember és családapa, ki az erények tiszteletét színházaiban is megköveteli. *Young* a darabokat oly jól meg tudja választani, hogy a nézők csak a kellő helyen nevéssenek, s az erkölcsökért fölhevülhessenek.

A művészeket igazi példányképekké műveli ki. A kiállításra is nagy gondot fordít, s a fellépés, helyes kiejtés és az ízléses ruhák szintén meglepik a közönséget. Mind a mellett is mint szigorúan erkölcsös és erényes atya, nem akarta leányát színészhez adni feleségül. Ugyanis egy alkalommal egy híres san-franciscói színész, ki kisleányába igen szerelmes volt, az igazgatónál azon engedélyért könyörgött, hogy leányának, *Alexnek* udvarolhasson. Young azt felelte a színésznek: «Én láttam önt Hamletben és Caesarban igen jól játszani, de azért nem szükséges, hogy Nagy Sándor merészségét elsajátítsa.»

**A NŐ PHYSIKAI MINEMŰSÉGE ÉS  
EGYES TESTRÉSZEI-  
NEK A FÉRFIÉTŐL VALÓ FELTŰNŐ  
KÜLÖNBSÉGE NŐ-  
ALAKI TEKINTETBEN.**

A nő nemcsak physikai mineműsége, mely őt annyira jellemzi, hanem egészen női alkata által is különbözik a férfitől. Egész alakja, úgyszintén testi váza sokkal határozottabb és kevésbé durva; sőt izmai is sokkal gyengébbek, de mozgékonyabbak, mint a férfié. Ép ily feltűnően különbözik a nő gégéje, mely sokkal szűkebb, s innen van, hogy hangja is sokkal finomabb; valamint melle is sejtalkatánál fogva szép, gömbölyű és dombos.

Sem a vegetabilis, sem az állati életben nem találunk physikai hasonlatosságot a hím és nő között. A mint az első gyermekkori ellentétek megszűnnek, a két nem között

levő különbség és finom árnyalat is szembeötlőleg kezd előtűnni, s pedig oly különbségek támadnak, melyeket egyformán, feltalálunk az összes világrészekben. Az asszony lényegét különben csak egy orvos képes a maga valóságában és teljességében felfogni és megítélni.

Minél mérsékeltebb az éghajlat, minél műveltebb a nő és minél kevésbé van nehéz munkára szorítva: annál nemesebben és arányosabban vannak egyes testrészei kifejlődve. Vad, civilizálatlan országokban, hol a szellemi erő helyett az izomerő uralja a természetet, ott a nő elveszti veleszületett gyöngédségét, simulékonyságát, s a szilajabb férfiassáig süllyed. Minél inkább éri el a nő magasabb jelentőségének fokát, annál inkább lesz a ház asszonyává, férjének társnőjévé és gyermekeinek szerető anyjává. Csak akkor fejlődik ki egyénisége, s közeledik minden tekintet-

ben férjéhez, kinek barátnőjévé és hűséges társává lesz. Azonban mégis nagyon kérdéses, ha váljon a félvad indián nők, az egészen vad ausztráliai és az afrikai fekete nők testalkata kevésbbé összhangzóan van-e kifejlődve, mint az alsóbbrendű albán nőké, kik a legnehezebb munkát végzik, rossz táplálékkal élnek, a levegő és lakásaik egészségtelenek, rossz ruházatban járnak és az európai proletáriához hasonlítanak?

Ha az egész női testrészeket vizsgáljuk, melyekről feljebb említettük, hogy a férfiakétól teljesen különböznek, mindenekelőtt feltűnő különbséget találunk nemcsak a természetes nagyságban, hanem a gyakorlott szem – mérő eszközök nélkül is – észreveszi, hogy a fő, mellkas, medence, úgy mint a felső és alsó végtagok alkata mindkét nemnél más dimenzióval bír.

*Fő.* A nőnél általában minden gyengébb, így a fő is, mely kisebb, mint a férfié. Ebből következtetik, hogy a nő szellemi működése sem

lehet egyenlő fokozatú a férfiéval. A nőnek magasabb koponyája és kisebb arcza több phantáziáról és nagyobb gyermekességről, s gyöngébb gondolkodási erőről és kevesebb állhatatosságról tanúskodik. A leglelkiismeretesebb kutatások azon eredményre vezettek, hogy a nő nyakszirtcsontja csak valamivel hosszabb, mint a minő gyermekkorában volt. Még a falcsontok is a nőnél egy kissé kifelé állanak. De míg a nő feje magasabbnak tűnik fel, addig a férfié sokkal szélesebb; a férfi homlokcsontja pedig magasabb, mint a nőé. Ugyanaz mondható az agyról is. Egészen véve a női fejtető gömbölyded és hátrafelé kiszélesedő, a férfié inkább tojásdad és hosszúkás. A férfinak hátgerincze valamivel hosszabb, mint a nőé, ámbár a csigolyák száma mindkét nemnél egyenlő. Feltűnően szebb és hosszabb a nő *nyaka*. A legmegbízhatóbb természetbúvárok adatai szerint, a férfinak feje határozottan magasabb, mint a nőé.



Tehát minden dimenzióra nézve a nő: *a férfi és a gyermek között* foglal helyet. Így találjuk, hogy a nő feje minden irányban más aránnyal bír, mint a férfié. Minthogy a fej méreteivel az agy is egyenes okozati viszonyban áll, azért a nő szellemi minősége is távol áll a férfiéétől, mi a társadalomban más helyet jelöl ki számára. Ezzel azonban korántsem akarjuk azt állítani, hogy nem léteznének egyes nagy és súlyos agyú nők nevezetes szellemi képességekkel, mert ilyen lények mindenkor léteztek, így például *Haller Keresztély* a görög *Hypathiáról* mondja, miszerint az alexandriai színpadon oly kitűnő és méltóságteljes tünemény volt, hogy a természetbúvárokat is méltó ámulatba ejtette, s hogy iratainak elpusztulása igen nagy veszteség. Ezen dicséretekből az tűnik ki, hogy Hypathia valódi csoda volt, s kivétel a női kivételek között is. Igen eredetinek kellett lennie, mert nem tekintvén szépségét, férjével még szűz házasságban is élt!

Valamint a nő agya, ugyanakkor idegrendszere is feltűnő különbséget mutat a férfiéval szemben. Nemkevésbé igaz az is, hogy a nő szellemi ereje nincs elvont speculációkra teremtve.

A nő *nyaka*. Már első pillantásra nagy különbséget mutat, mély inkább gömbölyded, nyúlánkabb, kiálló *gége* nélkül és valamivel nagyobb átmé-  
rőjű. Előkelőbb társadalmi állású nők nyaka és nyakszirtje, szép alakja által, nagyon különbözik az oly nőké-  
től, kik szegénységben és nehéz munkák között élnek. Senki sem tudja ezt jobban, mint a *szobrász*, s az, kinek szíve és igazi érzéke van általában a szép iránt.

*Derék.* Azt lehetne mondani, hogy a nő súlypontja a medenczében van, míg a férfié a mellkasban. E szerint tehát a nőnek hivatásánál fogva is többet kell a medencze-szervekkel számolnia, mint a légző szervekkel, melyek már születéskor a mellkasban vannak. A nő mellkasa kisebb, mint a férfié, s innen származik a finom karcsúság.

*A nő csigolyái* vékonyabbak, laposabbak, rövidebbek és kevésbé görbék, mint a férfié.

*Rekeszizom* (diaphragma). Ez a nőnél kisebb és magasabban fekszik. Minthogy a nő csigolyái rövidebbek, következésképp a mellkas vízszintes átmetszete is kisebb, annyira, hogy a mellszekrény a nőnél inkább hátrafelé, a medenczéhez vonul. A nő *mellének* kerülete egy fél centiméterrel kisebb, mint a férfié, s a testileg sokat dolgozó nőnek feje és melle férfias alakot szokott nyerni.

A nő *kebléről* másutt szólottunk, s itt még hozzá teszszük, hogy a szelíd éghajlat, a könnyebb foglalatosság, a gondos ápolás, s a faj és a nevelés igen sokkal járul a női kebel szépítéséhez. Minél könnyebben hajlik meg a nő a divat előtt és távozik a természetétől, annál kevésbé lesz normális és szép a keble. Meleg fürdők, s a mellnek erős befűzése azt lágygyá és éktelenné teszik. Jó nevelés, erkölcsös életmód és az okos munkáság legalkalmasabb szerek a női ke-

bel aesthetikailag széppé tevésére és idomos fentartására.

*A csípő és mell szélessége* a férfiaknál majdnem ugyanaz; míg a nőknél a különböző életszakokban tetemesen változik.

*A női végtagok* szintén különböznek a férfiéétól. Csontalkat, izomzat,, bőralak és állás tekintetében finomabb és hajlékonyabbak, mint a férfié. A nő tagjainak általános jellemük, hogy ékeesebbek, mozgékonyabbak és ruganyosabbak, míg a férfiéi sokkal izmosabbak és kevésbé mozgékonyak.

*Kezek.* Valamint a fiú kezének ereje felülmúlja a leányét, akként a nőé is gyöngébb, mint a férfi keze.

*A felső végtagok* sokkal gyengébbek, de finomabbak is. Míg a nehéz munka durvává, addig a gondos ápolás finomabbakká teszi.

*Öröklés és munkásság* nagy befolyással vannak a kéz alakjára és nagyságára. Az előkelő társadalmi osztályba tartozó nők kezei természetesen szebbek és finomabbak, mint

azon nők kezei, kik nehéz munkát végeznek. A hadonázás nem mívelt nők tulajdonságai közé tartozik. Gyakorlott nő-ismerők képesek a nő kezének alakjából annak physikai és erkölcsi jellemére következtetni. Nem kevésbé igaz azonban, hogy a kézmozgatás gyakran előfordul az érzékenykedő nőknél, mert az embert érzékei uralják.

*A nő írása*, mint a kéz közvetlen működésének következménye különösen feltűnő különbséget mutat a férfitől.

*A nő alsó végtagjai*,. Ezeknek alakja és finomsága is, a nevelés és a munkásság következtében eltérő.

Kis lábak, Európa és Chinában, a nők szépségei közé tartoznak. Rendszeren csak a magasabb társadalmi állású, nőknek van kis lábuk, ámbár a kevésbé finom nőknél is előfordulnak. Nagy lábak otromba jellemről tanúskodnak; annyi azonban bizonyos, hogy kis lábú férfiak valami nőies jelleget viselnek magukon. Kis láb nem képes nagyobb fáradaalmakra,

mert a test nagyon reá nehezedik; ellenkezőleg áll a dolog a nagy és széles lábakkal. De az *előítéletes nő* minden áron kis lábat akar, s ha a természet azt tőle megtagadta, a chinái nőhez hasonlóan, lábait szűk cipőkbe szorítja!

A gyermek a fogamzás után rendszeren 9 óra születik. Statisztikai kimutatások szerint: 33 újszülött között 17 fiú és 16 leány jön a világra; s a mi főként a nő physikai mineműségét feltűnően megkülönbözteti: az, hogy a nő rendszeren tovább él, mint a férfi.

## A NŐ SOCIALIS ÉS JOGI SZEMPONTBÓL TEKINTVE.

Ez a korszak és a népek szerint változik. Ha visszatekintünk a legrégibb időkre, azt találjuk, hogy a nő egészen napjainkig mindenütt a férfi ótalma alatt volt és van; — azonban a régieknél egészen *alárendelt* állása volt, miután még gyermekeire sem gyakorolhatott valami nagy befolyást, mi a nőre nézve csakugyan sérelem. A spártaiak inkább becsülték azon nőket, kik anyák voltak; az athaenei tisztelte nejét; mégis a görögök gyakorta elűzték a nőket. A római nők férjeik szigorú törvényei alatt állottak. Rómában a nő kis-korúnak tekintetett, de mint anyának joga volt férje vagyonára. Minél inkább terjedt azonban a *kereszténység*,

annál inkább javult a nők helyzete, úgy hogy Európában a nők ma ugyanazon jogokat élvezik, mint a férfiak. Kívánatos volna, hogy úgy a chinai, mint a mór és a keleti háremekbe is behatolna a világosság, s minél előbb megszűnnék a nők lealacsonyító helyzete. Már is észlelhető keleten, hogy a műveltebb osztályok úgy mint a keresztények az egyenjúséget kezdik elfogadni, s a legtöbb török csak egy törvényes nővel bír, s ha talán magtalan, akkor vesznek maguknak rabnőket.

A régi időkben épen úgy, mint ma is a keleti alsóbb néposztály olyannyira gyűlölte a leánymagzatokat, hogy sok szerencsétlen anya a leány-csecsemőt megsemmisítette.

Egy vad indus törzsről beszélnek, hogy tagjai oly vendégszeretők, hogy saját nejeiket felajánlják az utazónak; de viszont az utazótól is hasonló szívességet követelnek.

Mondják, hogy az orosz alsóbbrendű nő annál inkább szereti férjét, minél rosszabbul bánik vele. Egy



indus nő annyira szerencsétlennek érezte magát férje elvesztése miatt, hogy élve kívánta magát elégettetni, s pedig a megholtak hamvain. Midőn azonban őt a pap azzal vigasztalá, hogy férjét a túlvilágon viszont fogja látni, s vele házasságát folytatni, akkor egyszerre megváltozott, s így kiáltott fel: «Hogyan, férjemet ismét feltalálom? – akkor inkább nem is áldozom fel magamat. Ő nagyon szerelemföltő és haragos volt, s ha a bramaisták istene magához hívta őt, hát csak nyugodjék békeségben!»

Hála az előhaladott civilizációnak egészen másként áll a dolog a mi nőinkkel Európában, kik a műveltség magas fokán állanak és a kiket a természet magasztos célra szemelt ki. Minden férfi úgy tiszteli és szereti nejét, mint a hogy hazáját, vallását és szabadságát szereti. S ha a nő nem is szerepel a nyilvánosság terén, s ha nincs is ülése és szavazata a nyilvános közgyűléseken és a politikában; de azon előnye megvan, hogy

nem is tartozik felelősséggel a nyilvánosság előtt. A társadalmi életben azonban egyenlő a férfival, ki őt teljes tisztelettel veszi körül; sőt már az alsóbb néposztálynál is tapasztaljuk, hogy a nő sokkal kedvezőbb állást foglal el, mint azelőtt.

Mi mindent össze nem beszéltek és írtak a *női emancipációról*?! Sajnos, hogy igen kevés író ítéli meg a nőt azon álláspontonról, mely őt megilleti. Egy mélyebb és behatóbb tekintet a nagy mindenség műhelyébe: arra tanít meg bennünket, hogy a természet fejlődése csupa egyenetlenségeken alapszik.

Már a két nem boncztoni viszonyai mutatják, hogy a nő mennyire különbözik úgy physikai, mint szellemi tekintetben a férfitől. Bizonyos forma szerint való munkásság, a család védelme, valamint a közös ügyek iránt való érdeklődés, mely egész az önfeláldozásig terjed; mind ezen tulajdonságok csak a férfit jellemzik; míg a zártkörű lelki élet a nőé. A családi életben, a szépségben és fogékony-

ságban a nő művészetet tanúsít; a társaságokban a legnagyobb kedveséget fejt ki; azért kár lenne a nőt házias, nyájas foglalatosságából és békés belsejéből kimozdítani. Már a természettudomány világosan mutatja, hogy a férfi a socialis sejtet képezi, tőle ered az emberiség; míg a nő hasonlóan a termékeny anyaföldhöz, – Istentől arra van hivatva, hogy a magot elfogadja, annak életet adjon és az emberi nem javára terjeszse. Ennélfogva a férfi tettereje és a nő gyengesége egy közös célra működnek össze, hogy t. i. az emberiséget fentartsák. A hol tehát a természet a férfi és a nő között levő egyenlőtlenséget oly szembetűnően mutatja, ott még a legdühösebb egyenlőségért rajongónak se jusson eszébe a természet szabta dolgok ezen rendjét megdönteni akarni. Az egyenlőtlenség tetterőben és észtehetségben örök időkre dekretáltatott. Árulás lenne az Istenség ellen e törvényt kétségbevonni s a természet e tekintetben igen világosan nyilatko-

zik. Ő az embert, mint már Plató említi, két nagyon egyenlőtlen félre osztotta. A két nem alakja, valamint a fizikai izomerők között levő aránytalanság minden kételyt kizáró különbségek.

Csupán a különczködés miatt kívánjuk e helyen, a különben általunk nagyrabecsült *Mill Stuartot* felemlíteni, ki «Subjectiv of Women» című művében, a férfi és a nő közötti egyenjogúságot nagy hévvel, de nem egészen hibátlan gondolkodásmóddal védi. Azonban Millnek is, miután egészen a kimerülésig beszélt a férfi és nő közötti egyenjogúságról, azon meggyőződésre kellett jutnia: *hogyan a nő élet- és lélektanilag még nem érett meg a tudományok művelésére* s ebből folyólag a férfi és nő közötti jellemet és ismeretet nem helyesen ítéli meg. Tehát sok beszéd – semmiért!

Ha azonban élet- és lélektani alapon azt bizonyítjuk, hogy a férfi és a nő: nem lehetnek egyenlők, azzal nem akarjuk azt állítani, hogy a nő kevesebb értékkel bír, mint a férfi.

Annyi bizonyos, hogy egyenlő joga van mindenkinek; vagyis inkább mondjuk, *hogy egyenlő jogaik vannak az egyenlőtleneknek!* De tévedés volna a nőnek az államban ugyanazon jogokat adni, melyeket a férfi élvez. Mindkettőnek kötelességei nagyon elütők egymástól, valamint tevékenységük és szervezeti képességük is különbözők. Egyáltalán a férfi kötelességeit a nő nem teljesítheti és viszont, mert a nőnek a természet által néki szánt olynemű feladatokat kell megoldania, melyekre a férfi teljesen alkalmatlan, s azokra már azért sem vállalkozhatna, mert azokat képtelen volna teljesíteni.

## MÁSODIK RÉSZ.

## A NŐ ÉLETTANA.

(*Physiologia.*)

A physiologia görög szó, s azontant adja elő, mely az egyes szervek belső tevékenységéről és működéséről ad felvilágosítást.

E szervek hatása állítja elénk a természetet, mely alapjában annyira magasztos, hogy az emberi ész felett áll. Mindent, mit a természetről tudunk, annyi, hogy az a teremtésnek életképét állítja elénk és hogy az, az emberi, állati és a növényországot keletkezésétől egészen haláláig kíséri. A régiek a természetet «Pan» szóval fejezték ki, mely szó a görögben annyit jelent, hogy «minden». Az egyiptomiak azonban a természetet elfátyolozott nő alakjában állították elő, ez által akarván mintegy kifejezni,

hogy abba nem lehet behatolni, s nem puhatolható ki.

A mi az élettan hatáskörét általában illeti: ez öröködik a tápszerek feldolgozása és a testünkbe kívülről jutó tápszerek közti egyensúly felett. Azonban a szervek ezen működése, minők például: a táplálkozás, emésztés, vérkészítés, elválasztás (secretio) felszívódás (absorbatio) és a kiürítés (excretio) – a természetetől alap-szik.

Kívülről öröködik az ember a táplálkozás felett, hogy az ne legyen túlságosan bő, mert a nagyon bő táplálkozás kövéredést (hypertrophia); míg a sovány és rossz ételanyagok megfogyást (atrophia) okoznak. – Ugyanezt mondhatjuk az állat- és növényországról, melyeknek szintén van élettanuk.

A mi különösen a nő élettanát illeti, ez annyiban különbözik a férfiéétől, hogy érzékeinek működése sokkal hatékonyabb, mint a férfínál. Már a gyomor és a szív, mint belső izmok, sokkal kisebbek a nőnél. Miután a



nő alkotásra van hivatva, egész testének berendezése: szülésre és két lény táplálására van teremtve. Ezen hivatás a nő alakjában is visszatükröződik. A nő elfogadásra, a férfi pedig adásra van rendeltetve; tehát a nő minden tekintetben gyengébb, mint a férfi, s azért az egyiknél az erő, a másiknál pedig a gyengeség uralkodik, mely a nőnél könnyen betegeskedésbe mehet át. Ép így a nőnél sokkal nagyobb mozgékonytságot találunk, mint a férfinál. A mi azonban a nőt különösen jellemzi, az a medenceürben fekvő anyaméh és annak kiváltságos élete. A nőnek ingerlékenysége, melyről később leendő szó, leginkább ezen szervnek vér- és idegazdagságából ered, mely a nő fizikai és morális életére nagy hatással van.

Ép így különbözik a férfi és a nő gyomrának rendeltetése is. A nő gyomra kisebb, azonban mája sokkal nagyobb, míg az egész tápcsatorna ingerlékenyebb és érzékenyebb, mint a férfinál. A két nem emésztése is

nagyon különböző, a mennyiben a nőnél sokkal gyorsabban történik és mégis kevesebb táplálékot igényel. Angolországban, hol minden számításon alapszik, a gazdasági statisztika bizonyítja, hogy a nők táplálkozása a kór- és fegyházakban aránylag sokkal kevesebbe kerül, mint a férfiaké. A nő sokkal hosszabb ideig képes éhséget és szomjúságot tűrni, mint a férfi.

A nőnél gyakran hiányzik a két utolsó zápfog.

Miután a jelen században a nők tanítása, különösen komoly tantárgyakban, emelkedett; azért röviden és sorjában meg akarjuk említeni az emberi test systemáit, melyek az élettanhoz tartoznak. *Systema*, vagy rendszer alatt értjük azon részeket, melyek egy és ugyanazon elemekből vannak alkotva, így például az orvostanban megkülönböztetünk:

a) csontrendszert, mely az emberi csontokat tárgyalja; izomrendszert, mely a csontokat fedő húsrészeket adja elő; c) vérrendszert, mely az üt-

és viszeres vérkeringést állítja élőkbe; *d)* a haj csöves edények rendszerét, s ugyszinte az érző és mozgó idegek rendszerét.

Lássuk a *csontrendszert*. Ez egy passiv állvány, mely csak az izomerő működése által jöhet mozgásba, s a *halál után ezen csontrendszert: csontváznak* nevezzük, mely a fej, törzs és a végtagokra oszlik. Többrendbeli kis csont – az állkapcsot nem számítva – képezi a koponyát és az arczsontokat. Azon barlang, melyben az agy székel, *agyűrnek* neveztetik. A koponyacsontokhoz tartoznak: a homlokcsont, ennek két oldalán a falcsontok, a halantékcsontok, a nyakszirtcsont, s az ikcsont. Az orrhoz tartozik az orrsövény és a mellette fekvő finom papirosnemű csontocskák; a koponyához számíttatik még az állkapocs.

A *váz* második részéhez, vagyis a törzshöz tartozik: hátulról és hosszában tekintve: agerincz, mely 7 nyak-, 12 mell-, 5 ágyék- s a több csigolyából összetett medenczecsont- és

több más csigolyából van összeállítva. Elülről tekintve látjuk a mellkast, mely a két lapoczka, jobbról és balról a 24 borda, a szegycsont és a két kulcscsont által képeztetik. Mindezek szalagok és izmok által vannak egymással összekötve. A felső végtagokhoz tartoznak a felkarcsont, az alkar, mely két csontból áll, úgymint: az orsó- és a sípcsontból; továbbá a kéztő, kézközép és az ujjak.

A test alsó részén vannak a legerősebb csontok; ezekhez számítjuk a medence-csontokat, melyek a medenceürt képezik; azután a czombcsontot, melynek alsó részén van a térdkalács, majd a két lábszárcsont, ezek alatt a lábtő, lábközép és az ujjak. A lábnak egyik része, az inkább gömbölyű mint hosszú *Achilles-sarok*, mely a legerősebb csont, miután az egész test súlya reá nehezedik. Általában a csontváz az emberi test basisát és legerősebb részét képezi. A mell- és hascsontok az alattok fekvő nemesebb szerveket védik a külső káros behatások ellen. A mellkasban vannak a

szív, a tüdők; lejjebb a gyomor. A hasúrban, melyet a hosszú hasizmok fednek: fekszik jobbról a máj és az epehólyag; baloldalon a lép; egészen len, s már majdnem a medenczeúrban vannak a vesék; magában a medenczeúrban pedig a vízhólyag és a nemi szervek vannak.

## A VÉRKERINGÉS.

Miután a vér és az idegek az élet *főtényezői*; e két főtárgyról rövid leírást kívánunk adni, miért is kezdjük a vérkeringésen.

Az összes szervek, melyek a vér mozgásához hozzá járulnak, ezek: a vér, a szív, üt- és viszerek, s a hajcsőves edények, melyek mindnyájan a vérkeringéshez tartoznak, s szakadatlanul viszik és hozzák a vért a különböző szervekhez és szervekből. A vér elárasztaná a testet, ha a természet nem gondoskodott volna üres csatornákról, melyeken át a szervek a tápláló vért kapják. Az üteres, vagy artériás vér vörös; míg a vénás, vagyis-viszeres inkább feketék. Ha a vér gyors mozgásba jön, ez az embernél

többféle betegséget okozhat, mint pl. tüdő, mellhártya, s más gyulladásokat és lázakat. Megemlítjük még a szív összehúzódását (contractio) és kitágulását (dilatatio). Minél rendeztebb a vérkeringés, annál egészségesebb az ember. Rendes állapotban a pulsus 75-öt ver egy percz alatt; azonban gyermekeknél valamivel gyorsabb, az öregeknél pedig lassúbb szokott lenni. Lázás állapotban 90–120-ra megy az ütés egy percz alatt; ilyenkor az ember csaknem menthetetlen állapotban van. Miután az üteres vér minden szervnél megtette útját, viszeressé válik, s visszajön a szívbe, s újra kezdi pályafutását.

A vérkeringés éjjel-nappal tart, míg csak a halál meg nem állítja. Hogy a vér túlságos gyorsan a szívbe ne jöhessen, a vércsatornák, vagy erekből, – hasonlóan a fuvolához, – billentyűkkel van ellátva, melyek azt rendes irányban és futásban tartják.

A vérkeringést *Harvey* híres angol orvos 1619-ben fedezte fel.

## IDEGRENSZER.

Ez okozza érzékenykedésünket. Az idegrendszer székhelye: az agy és a hátgerinczvelő. Az agy, mint már említettük: a koponyaűrben foglal helyet, s három kéreg által van beborítva. Az agy képezi az emberi *észt*, úgymint az állatoknál az *ösztönt*. Az agy megsértése, pl. ütés, esés stb. által, valamint a gerinczvelő megsértése is, a legnagyobb veszélyekkel jár.

Az érző idegrendszer képezi, mint feljebb is mondtuk: az *észtehetséget*; a mozgó idegrendszer pedig a *táplálkozást* mozdítja elő; de mind a két rendszer finom elágazásának keretezése által egymással összekötésben áll.

A nervus Sympathikus, vagyis az



érzőideg központját képezi az egész idegéletnek. Míg az agy és gerincvelő mozgató idegeit *állati idegrendszernek* nevezik; akkor azon idegeket, melyek az egyes érzékszervek működéséhez járulnak: *mozgató idegrendszernek* nevezzük. Az idegrendszer a hangadó, mely az egész emberi testet bizonyos működésekre inti, úgymint: evés, ivás, alvás, kiürítésre stb.

A nagy idegizgatottság, melyet főképen a nőknél találunk, sok kellemetlenséget okoz úgy az orvosnak, mint a családnak.

*Charles Bell*, a hírneves angol orvos, valamint *Müller János*, a nagy német tudós igen érdekes magyarázatokat írtak az idegrendszer élettanáról.

## AZ ÉRZÉKSZERVEK ÉLETTANA.

Az érzékszervek élettanának ismerete igen fontos, s azért annak rövid leírását adjuk.

Az érzékszervek által veszünk tudomást a cselekvésről és a lehetőségről; mert csakis az érzékek közreműködésével vagyunk képesek a különböző tárgyakat úgy felfogni, mint azokat a külvilág elénk állítja; valamint azt is, hogy mily érzelmeket költenek a tárgyak benső életünkben.

Nem tekintve azok különféleségét, az érzékszervek mégis egymással összeköttetésben állanak. Ha egy érzék valamely benyomás következtében meglepetik: ez megrázkódtatja, a villamos dróthoz hasonlóan, az

egész idegrendszert, mely a lélek hü tükre gyanánt szerepel.

Az érzékszervek felosztatnak: *látás, hallás, szaglás, ízlés és tapintás* szervekre, melyek az ember munkásságát kormányozzák.

Az érzékszervek tehát egy közép-pontot képeznek, mely a külső fizikai benyomásokat a lélekkel tudatja. Már a legrégebb és leghíresebb bölcsek elismerték az érzékszervek fontosságát a nélkül, hogy azok működése felett meg tudtak volna egyezni, így pl. *Aristides, Epicur, Diderot, Contdillac* azt állították, *hogy érzékeink egyedüli forrásai eszméinknek*: azaz: «Nihil est in intellectu, quin prius fuerit in sensu».

Ellenkezőleg *Plató, Leibnitz, Kant* azt mondják, *hogy az érzékek csak az első benyomásokat* hozzák nekünk; azaz: «Nihil est in intellectu, quin prius fuerit in sensu, nisi ipse intellectus».

A mi különösen magukat az érzékeket illeti, annyi bizonyos, hogy az ember hallási érzéke sokkal gyen-

gébb, mint pl. a nyúlé, vagy a madaraké. Ugyanaz áll a szaglás szervéről is; így pl. a kutya már messziről megérzi a nyulat. A saskeselyű pedig ízlését követve eljött Afrikából és Marseilleből, hogy a rómaiak hulláját felfalja, melyek Caesar nagyravágásának estek áldozatul. Úgy látszik, csak a vademberek bírnak oly finom szagérzéssel, mint az állatok. – A tapintási szerv az embernél igen finom, de a nő tapintása mégis finomabb, mint a férfié.

## A NŐ KÜLÖNÖS TULAJDONSÁGAI.

A nőnek már magában egy különös és sajátos jellemvonása van – és pedig már azért is, mert nő.

Mindenekelőtt fizikai minemősége, mely szülésre van teremtve; de továbbá a nő gyengélkedésre inkább hajlandó, mint a férfi; ideg- és vérrendszere sokkal ingerlékenyebb és érzékenyebb, s mivel sokkal könnyebben betegszik meg, magától értendő, hogy azért is nagyobb kíméletet igényel, mint a férfi.

Az emésztő szervek és a vérkeringés sokkal gyorsabban működnek a nőnél, mint a férfínél. A magtalan nők sokkal inkább hajlandók a betegségre, mint azok, kiknek gyermekeik vannak. A nő egész életére leghatal-

masabb befolyással van a méh számos idegével és véredényével. A hysteria (idegesség), melyről alább fogunk szólni, nem egyéb, mint az anyaméh természete, mely a nő physikai és erkölcsi existenciájára nagy hatással van. Az anyaméh azon szerv, melyben a megtermékenyített pete ébrényenyé fejlődik és születésig ott marad. A nőnek visszatartási képessége: evés, ivás és az altest más functiói tekintetében van.

A leánygyermek gyorsabban fejlődnek, mint a fiúk; azért a leányok hamarább tudnak beszélni és könnyebben is tanulnak, mint a fiúgyermek.

Megemlítjük még, hogy a terhesség és a szoptatás egyiránt nagy befolyással van a nőre. Sok asszony ezen idő alatt elsoványodik; míg ellenben mások semmiféle változáson sem mennek keresztül.

## A NŐI MELL.

A kebel halmái azok, mik a nő legszebb és legigézetesebb ékességeihez tartoznak.

A régi nők nagyon jól tudták bűbájosságuk ezen varázsát, s azért is mellüket kiváló gonddal ápolták, hogy azt minél tovább üdeségben tartsák fel.

Életmód, jóllét, éghajlat és nemzetiség nagy befolyással vannak a női mell alakjára és idomulására.

E szerv legnemesebb fontossága ama áldott hivatásában, t. i. a *szoptatásban* rejlik, miután semmiféle tejet sem lehet a friss, egészséges és édes anyatejjel összehasonlítani.

A mi a *haját*, s ennek ápolását

illeti – itt óhajtok egyet-mást arra vonatkozólag elmondani.

A mi a mellre áll az ápolásra nézve, az a hajra nézve is követendő főként a nőnél, kinek a haj szintén bájainak egyik leghathatósabb előmozdítója.

Az ó-világban a héber papok és férfiak hosszú hajat viseltek, míg a nők ellenkezőleg rövidre nyírták azt!

... A görögök szintén hosszú hajat hordoztak, de középen elválasztották, valamint a rómaiak is, egész a Megváltó születéséig, midőn a hosszú haj már nőiesnek tekintetett.

A francziáknál hosszú hajat csakis a nemesek és a lovagok viselhettek. Több német néptörzs pedig hosszú haját hátul tekercesé (Zopf) alakítva viselte, innen ered a német közmondás: «Das Zopfsystem» (zopfrendszer).

Voltak népek, melyeknél a fejet borotválták, a mi a rabszolgaság jelvényének tekintetett.

Innen van, hogy ma is a szerzetes rendek hajukat leborotválják; vagy pedig legalább fejük tetején tonsurát



nyírnak, mi az. alázatosság jelvénye gyanánt szerepel.

A régi mohamedánok, arabok és chinaiak borotválták fejüket, ámbar ezen népek között is találkoztak, olyanok, kik hosszú haját viseltek.

I. Ferencz, francia király, kinek arczán forradás volt, nagyon hiú lévén, Franciaországban divatba hozta a hosszú szakált és a rövid haját. XIII. Lajos megváltoztatta ezen viséletet és parókát hozott divatba, mely XIV. Lajos alatt még inkább elterjedett, míg XV. Lajos idejében a haját porozva és tekercsekben viselték, a mely divat egész a XVIII. századig fentartotta magát. Ezután következtek a Titus és a különféle hajviselési módok, mint solitair, musquetaire, az egérhaj készület és másféle formák, melyek gyakran oly komplikáltak voltak, hogy majdnem lakatost kellett segítségül hívni, hogy azokat szabályszerűen alakítsa.

## A HERMAPHRODISMUS.

(Kétalakúság.)

Csak futólagosan teszünk említést ezen *korcsalakról*, de a mely ha bár a jelenkorban felette ritkán, mégis olykor előfordul.

A régi időkben néha oly gyermekek jöttek a világra, kikről nem lehetett eldönteni: fiú, vagy leánygyermekek-e? – s ezen állapotot hermaphrodismusnak nevezték.

A görög szobrászoknak vált szenvedélyükké, hogy szobraiknak her-, maphrodit alakot adtak-, melyek him nemzőrészekkel bírtak, de mellük és arcuk a nőéhez volt hasonló.

Nagyszerű alakok voltak ezek, mi\* lyeneket ma talán nem is lehet találni a természetben; jóllehet a nővényországban ma is különféle alakban fordul elő a hermaphrodismus.

**A NŐ RENDKÍVÜLI IDEGESSÉGE ÉS ANNAK PHYSIKAI  
ÉS ERKÖLCSI ÉLETÉRE VALÓ BEFOLYÁSA.**

A nő idegessége egész szervezetének oly jelleget kölcsönöz, milyennel férfinél egyáltalán nem találkozunk. A férfiúi alkat több erőt és erélyt mutat, sokkal inkább képes felhevülni. míg a női finom és gyöngéd hálózat inkább hajlandó *idegbajokra*. Azért van az idegbajoknak hatalmas befolyása a nő egész életére és szervezetének összes működésére. Nőnél mindent Hypokrates axiómája szerint: nagyon sok és igen kevés közötti «középút gyanánt» kell figyellemmel kísérni.

A nő kizárólagos idegessége, mélytől gyakran félni és remélni lehet; hasonló jellegű, mint a gyermeké, mindketten igen érzékeny bőrűek.

Táplálék és álom szintén igen hasonló a nőnél és a gyermeknél. Egyik úgy, mint a másik, több alvást és kevesebb táplálékot igényel, s emésztésük, s vérkeringésük gyorsabb, mint a férfié.

Vannak nők, kik annyira idegesek, hogy bajukhoz alig lehet hozzáférni, kiknél mindent az orvosnak el kell találni.

*Boerhaave* a nő hosszabb életét ideges testalkatának tulajdonítja. Vannak nők, kik majd mindig beteges kinézésűek és daczára annak, mégis magas életkort érnek el. Bár a nők belső élete minden országban többé-kevésbé hasonlóan látszik, mégis a *külömbőség* megfigyelése nagy fontosságú és különösen ajánlandó.

Általában mily nagy a nők idegessége: bizonyítja az, hogy gyakran a legkisebb inger is előidézheti az idegi bajok bármelyikét, melyek mániáig is fokozódhatnak. Gyakran még a nyomott légkör is annyira elbátor-talanítja a nőt, hogy magánkívül lesz. A nő érzékenysége különösen szaglási

érzékében tűnik fel, ha az valami betegség által háborgatva nincs.

Feltűnő idegesség példányait a következőket említi a történelem. így például: *Ausztriai Anna* csak batiszton feküdhett, mivel még a legfinomabb hollandi vászon is durvának és kiállhatatlannak tetszett neki. *Boerhaave* beszéli, hogy ismert egy nőt, ki oly ideges volt, hogy már a posztó egyszerű suttogása is görcsöket idézett elő nála. Magam is ismertem Parisban égy oly nőt, ki sem magán, sem másan nem hallgathatta a seiyemruha suhogását. Egy orvos pedig azt beszélte nekem, hogy ő egy olyan nőt ismer, ki másnak a legtisztább lehelletét sem volna képes elviselni. Egy ideges nő egy ízben arról panaszkodott, hogy mindannyiszor fájdalmat érez, valahányszor a körmét vágja.

Ugyancsak egy napon egy nőnek valami gyógyszert rendeltem, melyről a nő így nyilatkozott: «Orvos! inkább meghalok, mintsem hogy azt bevegyem; minthogy attól ízlésem un-

dorodik»... «Önnek asszonyom! igaza van – felelém szelíden a bizarr nőnek; akkor én megtiltom, hogy ön ezen gyógyszert bevegye, melyből önre nézve csak veszély származhatna.» Midőn pedig még az napon festett vízben ugyanazon gyógyszert rendelvényeztem számára, persze a nélkül, hogy azt neki megmondottam volna, s miután a következő napokon meglátogattam a nőt, nyugodtan és finom mosolygással sietve jött elém, mondván: «Doctor úr! az ön gyógyszer a legjobb szer, melyet valaha használtam».

## A NŐ FONTOSABB ÉLETSZAKA.

Az életszakoknak nagy befolyásuk van a nő physikai és morális életére. E szakokat sorban kell felemlítenünk.

Elkezdjük a gyermekkorral, s át-megyünk a leány fejlődésére, majd a kifejlődött nőre és a nő kritikai élet-rajzával fejezzük be.

Az újszülött egy kis állatkához hasonlít, mely gyors fejlődésben van. Egy gyenge virágot ábrázol az, mely gyors fejlődésre épen oly hajlandó, mint korai hervadásra. Nagyon érzékeny és ingerlékeny; mosolya, sírása és nyugtalansága által fejezi ki örömét és fájdalmát.

Közvetlenül születés után annyira felismerhetlenek némileg a gyermekek, hogy nehéz lenne Pált Virginiá-

tól megkülönböztetni. Mindkettőnek működési szervei oly egyarányosak, hogy csak hónapok múlva tűnik fel legtermészetesebb módon a fiú és leány közötti különbség.

Mindazonáltal a leánygyermek később már a gyengédebb korban is a finom alkat és a nagyobb gyengeség által megkülönböztethető a fiútól, ki már a férfi kinyomatát ideje korán magán viseli.

Mily szép az, midőn a kis leány bábujaival játszván, azt a legjobb izléssel és gráciával felöltözteti!

A tanulás dolgában is azt tapasztaljuk, hogy a leány tudnivágyóbb, mint a fiú; nagyobb fürgeséget és érzékenységet mutat, mint a fiú. Hangja is sokkal hajlékonyabb, mint a fiúé, valamint beszédében, öltöztetésben és egész lényében is kecsesebb és választékosabb. A leányra a benyomások oly élénken hatnak, hogy minden érdekli őt; de egyszersmind az is bizonyos, hogy a leánygyermek betegebbek, mint a fiúk, s ez utóbbiak kitartása erősebb mint a leányoké.



## A LEÁNY FEJLŐDÉSE.

Ezen korszak sokkal fontosabb, mint a gyermekkor, miután a leány a kifejlődés idejét közeledni érzi, akkor kezd a nő nemi érzéke, vagyis az anyaméh fejlteni, mely az összes női működésekre nagy befolyást gyakorol.

A fejlődés ezen időszakában kezdi a női természet előkészíteni mindarra a leányt, mire később mint asszonynak szüksége leend.

A leány gyermekkorra, ha betegség által nem háboríttatik, a természetnek igen szép színjátékát mutatja, s korán fejlődésnek indul egész lénye, s a gyermekből folyton kifejezésteljesebb alak lesz, s magát leendő nővé képezi ki. Egész alakja szépül,

hangja erősödik, s minden gyorsan halad egészen addig, míg a leány teljes érettségét el nem éri, mely azután mint a növény, virágokkal szaporodik.

Ezen időben a leány mindent nagyobb érdeklődéssel és érzékenységgel tekint s figyel meg, s az asszonytól csak szüzességének ékessége által különbözik; de már szívesen közeledik erkölcsös gyöngédséggel a férfihoz.

Azt már említettük, hogy a nő gyorsabban fejlődik mint a férfi. A kifejlett leány kora azon időpont, melyet a költők, mint a nő isteni epocháját, oly sokszor megénekeltek, s la Chaussée a következő szavakkal jellemez: *»a quinze ans on est du moins jolie»*. Ez oly idő, melyet la Rochefoucauld egyenesen a leány kaczerködésének tekint.

Mi a leányt ezen fejlettségi stádiumában, mint nőt különösen jellemzi, az a kíváncsiság, táncz, színház és általában a multság utáni vágy.

Nemkülönben ezen idő az, midőn

a leányok regényeket szeretnek olvasni, melyeknek meséje élénk képzelődésükben valóvá idomúi.

Nincs ravaszabb, de egyszersmind szebb, mint midőn ezen korban a leány a férfi iránt való hajlamát az ájtatosság köpenyével takarja és a templomba szorgalmasan eljár.

Csak nőnek adatott, hogy physikai előnyeit vonzókká alakíthatja, s csak ő bírja azon képesség titkát, hogy nagy és forró kívánságait a vele született erkölcsi ösztön mögé tudja rejtetni.

Hazánkban a leány a tulaj donképeni fejlettséget 13–15 éves korában éri el, ámbár a fejlődés nagyon függ az éghajlattól, az erősebb, vagy gyengébb testalkattól és a leány életmódjától.

Annyi azonban bizonyos, hogy huszadik évében már minden leány teljesen érett.

### III. KORSZAK. A KIFEJLŐDÖTT NŐ.

Ezen korszak a 22-ik évtől egész a 40-ig terjed, s nem sok különöst mutat a lélektanra nézve; valamint a fizikai és élettani működések is bizonyos állandóságot tanúsítanak.

Erkölcsei szempontból tekintve, a nő e korban különösen férjhez menetelével, a házi gazdasággal, s gyermekeinek gondos nevelésével van elfoglalva.

Magától értetődik, hogy a nehéz munka és a nagy gondok ezen időszakban is károsan hatnak a nő finomabb jellemére. Minél kellemetlenebbek ezen ártalmas befolyások, annál hamarabb megy a nő ezen korszakból a – negyedikbe.

## IV. EPOCHA, VAGYIS A NŐ KRITIKAI ÉLETKORA.

«Orvos úr! – kiáltott élőmbé egy ízben Parisban egy kaczer nő; – mondja meg kérem, hogy miért nem képes ön a természet futását megakadályozni?»

Valóban mi sem lenne érdekes, ha egy nő mindig szép, üde és fiatal maradhatna!

Mily szembeötlő különbség van a csábító tavasz illatos virágai és a késő ősz sárgán lehulló levelei között, melyek az ágakat elhagyják, s a komor tél által azután elemész-  
tetnek.

«Asszonyom! – felelém, – igazán nagyszerű tudomány volna az, ha az orvos képes lenne a természetet a maga folyásában megállítani. Mint-

hogy azonban ez halandónak nem áll hatalmában; azért szerencsés vagyok Önnek melegen azt tanácsolni, hogy szép ifjúságának még viruló maradványait teste és lelke ápolásával oly sokáig, a mennyire csak lehetséges, el ne mulasztja.»

Ezzel magamat ajánlva, elhagytam ezen érdekes nőt, s csak több év után találkoztam ismét vele.

«Megöregedtem! – monda a különben még mindig szép nő; – s odajutottam, hogy a természet megtagadja szokásaimtól és ízlésemtől mindazt, mi ifjúságomban annyira elkényeztetett.»

Természetesen bókok között vizsgáztatni siettem a kedves nőt, hogy nyugodjék meg a természet törvényeiben, igyekezzék felejtetni a múltat, s barátkozzék meg a jelennel. Valamint rendes havi bajának elmaradásával is igyekeztem őt kiengesztelni, mely panaszkodása szerint neki az agyban nagy vértolulást idézett elő, s nyugtalanná tette. Meggyőzni próbáltam azzal, hogy ez állapot

csak bizonyos ideig fog tartani, azután megszűnik, s egyszersmind nyugodt életmódot, friss levegőn való gyakori mozgást, s inkább meleg, mint könnyű ruhák viselését ajánlottam neki.

Azután újból elváltunk egymástól, hogy soha többé viszont ne lássam.

## AZON SZERVEK, MELYEK A PETE MEGTERMÉKENYÍTÉSÉT HOZZÁK LÉTRE.

A termékenyítés legfontosabb szervei: a *petefészek és a méh*, melyek nagy befolyással vannak a terhes nőre, különösen pedig a méh, mely egy hajlékot képez, melyben az ébreny fejlődik s születéséig tartózkodik.

Plató és más bölcsek, a legkülönösebb és legsajátosabb teoriákat állították fel a terhességről. A jelen korban azonban nem hallgatunk holmi titokzatos mondákra, s a nő terhessé lesz a nélkül, hogy csak gondolna is mysteriosus állapotára; hasonlóan a vetéshez, mely megtermékenyül a nélkül, hogy a csira fogamzására gondolnánk.

Vannak híres orvosok, kik a meg-



termékenyítésről és a megtermékenyített pete fejlődéséről a méhben nagy tanulmányokat adtak ki, ilyenek: Spalanzani, Haller, Thomson, Hyrtl, és más kitűnő férfiak, kik igen szellemdúsan vázolják azon erőt, mely két szerető lényt egymáshoz vezet és vonz. E vonzalom természetes vágyódáson és hasonló kívánságon alapul, mint pl. evés, ivás és más szükségleteken, melyeket az ember nem nélkülözhet.

Oly kielégítés ez, mely mértékletesen használva, nem jár káros következményekkel, s mely két lény szerelme által arra van hivatva, hogy egy harmadik lényt hozzon létre. A férfi boldognak érzi magát, ha egy nőhez közeledhetik, s nem sokára a nőben is fölébred azon vágy, hogy a férfihez közeledjék.

Nem látjuk-e, mily nyugalommal tűri a nő a borzasztó szülési fájdalmakat, hogy a természet törvényének engedelmeskedjék, s mindezt férje iránti szeretetből tűri.

Boerhaave és Sydenham, a hal-

hatatlan orvosok, két szerető lénynek, a férj és feleségnek, szeretetteljes átkarolását valódi szerelemnek nevezik, mely kevesebb erőpazarlással jár, mint a házasság nélküli szerelem, mely romlott és csupán az érzékies szenvedélyen alapú, a nélkül, hogyha szívet hevítené.

Ép így a nagy természetbúvárok, a nő nagy ingerlékenységét és betegeskedését, valamint gyomrának, s az egész tápcsőnek gyengeségét: e vágy mértéktelen kielégítésének tulajdonítják.

A szem gyengesége, a látás rövidülése, az agy eltompulása, az ideges főfájások, a hysteria (idegesség) és más idegbetegségek: az érzéki szerelem kicsapongásainak következményei.

A nő és férfi egyiránt e kihágások következtében korán vénülnek, s elfonnyadnak, s az ily házasságból származott gyermekek úgy néznek ki, mint fiatal aggok!

## KÜLÖNLEGES BAJOK, MELYEK CSAK A NŐKNEL FOR- DULNAK ELŐ.

### *I. A menstruatio, vagyis a havi baj.*

A havi baj oly vérzés, mely az egészséges leánynál és az asszonynál a hónap végén rendszeren és szabályosan megjelenik, s 2-4 napig tart el és a legtermészetesebb módon megy végbe. Éghajlatunk alatt ezen baj 12-14 éves kor után szokott megjönni.

Ezen vérzés rendessége és szabályossága legbiztosabb jele a nő egészségének, legyen az leány vagy asszony, s azért is a tudós nyelven: *signum et praesidium sanitatis*-nak neveztetik. Egyszersmind ezen rendszer és szabályos vérzésnek tulajdonítandó azon körülmény is, hogy a nő általában kevesebb betegségnek van kitéve, mint a férfi.

Ha terhesség következik be, akkor ezen havi baj megszűnik, s az természetes, mert ily állapotban a nőnek táplálékot kell adni magzatának is.

Ezen vérzés jele még a nő erkölcsösségének is, miért a havi baj a legnagyobb befolyással van úgyszólván a nő egész életére.

Sok nő a havi baj jelentkezése alatt kellemetlenül érzi magát, mely arra int bennünket, hogy ez idő alatt minden kímélettel viseltessünk a nő iránt; míg ő maga óvakodjék a meghűléstől, valamint az erkölcsi szenvedésektől is, melyeket a lelki bajok idéznek elő.

A régiek azon téves hitben voltak, hogy a hószám bekövetkezése a hold megjelenésével összefüggésben van, mert a tisztulás is legtöbbször a hó végével jelentkezik.

Különös, de a történet tanúskodik azon eshetőségről, hogy voltak nők, kik terhessé lettek, a nélkül, hogy megelőzőleg valaha havi bajuk lett volna.

De azt sem lesz érdektelen tudni,

hogy találkoztak a régi századokban oly népek is, melyek a tisztulást szégyennek tartották, azért is a leányok csípőin nyílásokat csináltak, hogy az anyaméh vérének ily természetellenes kijárást adjanak.

*Hippokrates* pedig azt erősíti, hogy vannak esetek, midőn ezen vérzés természetyszerű elrekedése folytán a nők arczán szakáll nőtt.

Annyi tény, hogy a terhességgel bekövetkezik a tisztulás természetes és okszerű elmaradása.

## 2. A terhesség.

Egészséges állapotában a nőnek havi baja elmaradása, a terhesség bekövetkezését jelenti, mely a házasság életben a kívánatos fogamzás egyszerű és természetes eredménye gyanánt tekintendő. Azért is, ha egészséges asszonynál a hónap végén szokott baja elmarad, akkor biztosan lehet következtetni, hogy a nő reményteljes és áldott állapotban

van; ámbár mivel találkoznak nők, kik terhességüket minden áron eltitkolni szeretnék és egészen más betegségekkel akarják az orvost ámítani, s őt persuadeálni törekszenek, hogy havi bajuk kimaradása nem terhesség következése, s ekként annak megindítását szorgalmazzák, – azért is a legnagyobb óvatosságot ajánljuk.

Minél egészségesebb a nő és a férfi, s minél kevesebb eltérés van életkoruk között: annál egészségesebb és erősebb lesz az újszülött.

Nem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy a terhes nő minden kíméletet igényel, kivált pedig az olyan, ki még legelőször van ezen állapotban, mely a családi élet nagy eseményét képezi.

Főként arra kell vigyáznunk, ne-hogy betegségnek tartsuk azt, mi voltaképen nem egyéb, mint a terhesség jele.

Mert vannak esetek, meghülés és egyéb okok következtében, midőn a havi baj kimarad, s a mell felduzzad, a nélkül, hogy a nő terhes állapotban lenne.

A terhesség legbiztosabb és kétséget nem szenvedő jele: a gyermek mozgása, melyet a nő az ötödik hónap végével szokott érezni.

Mi a terhes nővel való bánásmódot illeti, arra nézve igenis elágazó nézetek uralkodnak. Így pl.: *Mauriceau* ajánlja, hogy a férfi minél kevesebbet ölelkezzék a terhes nővel... No, a tudós férfiú ebbéli bölcsesége mindenestre már csak azért is megfigyelésre méltó, mert neki sohasem volt gyermeke, s ekként állítása pusztán csak furfangos feltevés. *Plinius* ellenben azt erősíti, hogy a terhesség ideje alatt a nővel való mértékletes szerelmeskedés épen nem ártalmas... *Plinius* szavai mindenestre fontossággal látszanak bírni, mert neki 22 gyermeke volt, s így tapasztalásból beszélhet.

A terhesség a nőnél rendszeren állapotának kilenczedik hava végén szokott végződni; azonban egyesek példákat hoznak fel a hosszabb, mások pedig a rövidebb ideig tartó terhesség eseteiről.

*Virgilius* igen szellemdúsan mondja egy gyermekről, ki a tizedik hó végé-  
 vei született, hogy anyjának sok kel-  
 lemetlenséget és fájdalmat okozott:  
*Matri longa deceni tulerunt fastidia  
 menses!*

A római törvények megtagadták az örökséget oly gyermektől, ki a tizedik hónap végével született, s e törvény a francziáknál is érvényes volt.

Pedig hihető, hogy az anya volt oka a késő szülésnek, mert magát elszámolta, s terhességének idejére nézve tévedhetett. Minthogy a természet mindent jól és bizonyos időre alkotott és határozott: el kell fogadnunk, hogy a nő is, ki a természet törvényeit biztosan követi, – a kilencedik hónap végével szül.

### 3. A szülés.

A Genesis mondja, hogy Isten az asszonyt fájdalmas szülésre ítélte, s annyi bizonyos, hogy bármily termé-



szetszerűen folyják is le a legtöbb szülés, mindamellet azokban a női természet bámulatra méltó működését kell látnunk. Valóban hatalmas jelenetezést mutat a szülő, ki összes physikai és szellemi erőit egyesíti, hdgy magzatát a világra hozza. E pillanattól kezdve a nő a gyermekkel együtt a legnagyobb vigyázatra és kíméletre érdemes. Ezen processusnak további lefolyását elhallgatván, még azon folyásról akarunk csak szólni, melyet *lochiának* neveznek, mely a szülés után jelenik meg, s addig tart, míg a nő illető testrészében a rendes körülmények ismét helyreállanak, s mely kiváló és gondos ápolást igényel.

A legnagyobb nyugalom, mértékletesség, jó lakás, s abban kellő hőmérsék, tisztaság azon főkellékek, melyekre az asszonynak és az újszülöttnek legfőbb szükségük van.

#### *4. Az újszülött gyermek neveléséről.*

Azon pillanatban, midőn az ébrény megszabadul az anyai testtől, s mint teljesen önálló lény a világra jön, az újszülött nagy és gondos ápolásának szükségét nem lehet elégszer hangsúlyoznunk, mert az határozó befolyással van egész életére.

Miután a gyermek a világra jött és lélegzeni kezd, a köldökzsinór elmetsetik, melyet némely vad törzsek egyszerűen leharapnak – és a kis szájacská hab és más mocsoktól megtisztítatik. Ekkor hallatja az első kiáltást, mely az anyára örömteljes benyomást hoz létre. Ezután a kis lény megszabadíttatik felöltőjétől, vagyis a buroktól, s az anyának, mint szerelmének záloga átadatik.

Bár eleget voltam tanúja a szülésnek, s láttam a parányi lény szemecskéit felnyílni, apró lábait mozgatni, melyek úgy mint az anyaméhben, még görbék valának; mégis minden-

kor igazán és teljesen meg voltam hatva.

Mily gyöngéd és figyelmes ápolást kíván az újszülött, bizonyítja az is, hogy annak hiányában azok legnagyobb része közvetlenül a szülés után tönkre megy. Ez okból jogosan állítják, hogy valaki flehet a felnőttek igen ügyes orvosa, de azért keveset érthet a gyermekbetegségek gyógyításához, miután ezeknél nemcsak a gyógyszerek kis adagolásáról van szó, hanem bizonyos pszichológiai érzületről is, mert a gyermek teljesen különbözik a felnőtt embertől.

Míg a felnőtt embernél egy megállapodás tűnik elő, addig a gyermek élete folytonos és fokozatos fejlődésnek van alávetve, úgy, hogy mintegy látni véljük a szerveket alakulni, fejlődni, tökéletesedni, s mindig jobban és jobban közeledni az érzéki és szellemi élet azon megállapodásához, mely már a felnőtt embert jellegzi.

E szerint az újszülött folytonos átmenetben van a függő életből a függetlenre.

Hála a természetnek, hogy a progressiv áthasonulás, ha rendes menetében nem háboríttatik, a gyermek minden hátránya nélkül történik.

A gyermek élete gyorsabb léptekkel halad előre, mint a felnőtt egyénénél, s azért amannál a vérkeringés is gyorsabb, s az anyagcsere élénkebb, miért is a gyermeknek gyakrabban, de mindannyiszor csak keveset kell enni adni. A gyermek megbetegedése és kigyógyulása is gyorsabb, míg nagy érzékenysége és ingerlékenysége görcs és gyulladásokra hajlandó.

Bizonyos szervek különbözősége, mint: az agy, tüdő, nyak, belek, melyek egymás között sympathizálnak, képezik a gyermekbetegségek egy egész seregét. E bajok fel nem ismerése, a gyermekbetegségek fatális kimenetelét hozhatja elő; mert köztudomású dolog, hogy mily hátrányos úgy a szülőkre, mint az orvosra nézve, hogy a kisdedek nem tudnak beszélni. Tehát náluk mindent csak eltalálhatni és kell eltalálni.

A száj, a lábak nagy melegsége és

forrósága, az izgultság, ide-oda hánykódás, a sírás, a végtagok felhúzóda egész a hasig, a szín, a száj szaga, a hányás, a székelés, a köhögés, a hang elváltozása és rekedtsége, az emlő el nem fogadása, az alvás hiánya: mind oly nyilvánvaló jelek, melyekből az orvos a diagnosist megállapítja, s csak symptomatikus gyógyítást eszközölhet.

Egy kis savó elegendő, hogy a gyermek gyomrocskájában heves szúrást, vagyis kólikát hozzon létre. A csecsemő minden tekintetben nagy tisztaságot követel, különösen alteste és szája, mely utóbbiban gyakran fájó hegek képződnek. Egy kis magnesia, rhycinus-olaj, székfű-virágfőzet és könnyű meleg borongatások a legjobb gyógyszerei a kicsinyeknek; valamint a sok alvás, jó levegő, nagy tisztaság, fürösztés, s a gyakran, de mértékletesen odanyújtott emlő táplálkozásának legfőbb kellékeit képezik.

Mínthogy a csecsemő könnyen hány, kivált ha savó van a gyom-

rocskájában, hánytató szerül különösen ajánljuk az *Ipecacuana-szörpöt*, vagy pedig magát az *Ipecacuanát*.

Később pedig tartózkodjunk a gyermeket ideje korán fejlődésében a sok tanulással megerőltetni, hanem gondos ápolás által mindegyre hasunk physikai testalkatának helyes és arányos növésére.

### 5. A szoptatás.

Ez alatt ama tejfolyást értjük, mely a nő melléből fakad, s a kised szoptatásának időtartama ép oly kiváló figyelmünkre méltó, mint maga a szülés.

Igen fontos és a legnagyobb mértékben előnyös úgy az anya, mint a gyermekre nézve, ha ő maga szoptathatja gyermekét, s csakis nagy és általános gyengeség, vagy a mell kóros állapota esetén bízza az anya másnak a mellére, de akkor is egészséges nőt válasszon, vagy pedig mesterséges módon való táplálkozásra.

Vannak igen fontos bajok, melyek szorosan nem tartoznak az élettanhoz; de azért a nő köznapi életében gyakran előfordulnak, miért is azokat sem szabad említetlenül hagynunk. Ilyenek: a *magtalanság*, a *hysteria*, a *korai szülés* és a *sápkor*, melyekről igen röviden,- külön-külön, mondandjuk el észleleteinket.

#### 6. Az időelőtti szülés.

Az ily szülés előjöhethet a terhesség tartamának bármelyik havában; többnyire azonban a harmadik hónapnak vége azon időpont, melyben az abortus, vagyis az időelőtti szülés megszokott történni.

Előjelei: fájdalom az altestben és a keresztcsont táján; a mell bizonyos lágyulása; nyomás a csípők felé, a vízhólyagnak gyakori kiürülése, s a nemző részekből kiömlő bizonyos folyás.

Főokai pedig: hirtelen megijedés, nehéz tárgyak emelése, a has meg-

sértése, a lelki fájdalmak, a meghűlés, a nagyobb hevű felindulás és a mértéktelen szerelem.

Ilyen eseteknél nyugalmas és nem , nagyon meleg ágy, a nemző szervek tájára alkalmazandó hideg borogatások és az orvos segélyhívása a legsürgetősebb teendők közé tartoznak.

### *7. Sáp kór.*

Leggyakrabban akkor szokott előfordulni, ha az annyira fontos havi tisztulás elmaradt, főként pedig a gyengébb természetűeknél, kiknek színe sápadt sárgává lesz. Különösen leghamarabb megjelenik azoknál, kik melegben hiányt szenvednek.

Legbiztosabb jelei: szívdobogás, gyenge érverés, a lábak megdagadása, rossz étvágy és az egész vérkeringés pangása.

Orvosszerei pedig: sok mozgás, friss levegő, munkásság, táncz, húsos



táplálkozás, vörös bor, belsőleg vas-tartalmú szerek, vASFürdők és az erkölcsi nyugalom.

Mindenesetre azonban szükséges orvost hivatni, s annak tanácsait pontosan követni.

### *8. A magtalanság.*

A nő magtalansága nem ritkán a hysteria egyszerű következménye szokott lenni; míg gyakorta az ingerlékenység hiányának szeretik tulajdonítani.

Vannak, kik azt állítják, hogy a nőnek a férjétől való idegenkedése lenne oka a magtalanságnak, holott vannak asszonyok, kik irtóznak férjeiktől és mégis reményteljes állapotba jutnak, s viszont tapasztaljuk, hogy némely nő a legodaadóbb szerelemmel viseltetik házastársa irányában és mégis magtalan marad.

Egyszer a méh beteges állapota, máskor az erősebb szerelem, vagy a két nem között levő igen különböző

életkor, majd a nő érzékenytelensége lehet a magtalanság feltétele.

A nő megtermékenyítését előmozdítják: az utazás, a csendes visszatartózkodás, az éghajlat változtatása; különben a magtalanság épen olyan kifürkészhetetlen titka a nagy természetnek, mint a legtöbb betegségek, melyekre nézve minden tudományunk mellett annyit tudunk, hogy semmitsem tudunk!

### *9. A hysteria.*

Ezen kóros állapot az idegrendszer nagy ingerlékenységében rejlik, s ámbár voltaképen inkább képzelt, mint igazi betegség; mégis főként a nő rendkívüli kedvetlensége folytán családjának, környezetéiék és az orvosnak egyképen igen sok kellemetlenséget okoz.

Ezen baj is, mint sok más hozzá hasonló, többnyire szintén csak a méh nagy ingerlékenységéből és érzékenységéből származik; tehát eredé-

tére nézve ugyanazon okból jelentkezik, mint a fehérfolyás.

A hysteria sokszor a legveszélyesebb alakot ölti fel, s nem ritkán időszaki (hysterikus) görcsökké fajul el. Az ily kórságban szenvedő nő nagyon változó jellemű, annyira, hogy jósága egy szempillantás alatt haraggá, jókedve szomorúsággá egész rohamosságga. l átváltozik – és viszont.

A hysteriának hideg vízzel való mosdás, meleg öltöny, friss levegő, munkálkodás, mozgás, erőteljes táplálkozás és szórakozás a legjobb gyógyszerei.

Nem tudom eléggé figyelmeztetni olvasóimat e nevezetes női kóros állapotra, mely ha férfinél jelentkezik: *hypocondriának* nevezetik.

A hysteria oly baj, mely leginkább a művelt és elkényesedett osztályoknál fordul elő, s főként a túlcsigázott képzelődés oka ezen betegségnek, mely mindkét nemnél nagy szerepet játszik.

Ez ellen a legüdvösebb gyógyszer a szellemi orvosság; vagyis, ha cél-

szerűen osztatik be a testi és lelki munkálkodás, annak jótékony hatása megmentheti a nőt ezen legveszedelmesebb ellenségétől, melynek sokan életük virágában; mások pedig csak előhaladottabb korukban esnek áldozatul.

## A NŐ CONSTITUTIOJA ÉS VÉRMÉRSÉKLETE.

Valamint a többi physikai és morális benyomások, úgy ebben is nagyon különbözik a nő a férfitől, s e tekintetben is a nő sokkal gyengébb és érzékenyebb mint a férfi, s ki általában minden illetődés iránt eleve-nebb és nagyobb fogékonysággal bír.

Feljebb említve volt, hogy a nő alkotásának és vérmérsékletének ismervére nagyban hozzájárul a méh életének különböző pházisa. Különösen jellemző a nő constitutiójára és vérmérsékletére nézve a nagy indulatosság és az erősen felgerjedő harag, mely képes a nő arczkifejezését teljesen eltorzítani.

Csakis egy nő vérmérsékletének merész csapongása hozhatja a nőt oly önkívüliségbe, hogy izgult képze-

lódésében magát az Isten közvetlen közelében véli látni; s csakis a nő izgult vérmérséklete lehet képes arra, hogy zilált hajjal, tajtékozó szájjal, és démoni őrjöngéssel kiáltozza: «Az eget akarom meggyújtani, s a vízzel a poklot eloltani, azért, hogy az ember tanulja meg Istenét benső meggyőződésből szeretni».

Annyi bizonyos, hogy az úgynevezett philosophikus, vagyis higgadt vérmérséklet majdnem egészen ismeretlen a nő előtt.

A statistikai kimutatások arra tanítanak bennünket, hogy legjobb a *sanguinikus vérmérséklet*, s csakugyan az ilyen vérmérséklettel megáldott nők szoktak oly vidámak, frissek és kecses társalgásnak lenni, mely nemcsak tulajdonságok mindig rabszolgává teszik az udvarias férfit. Ellenben a *phlegmatikus* vérmérsékletű nők már nem hatnak jótékonyan még környezőikre sem. A *cholericus* nők nagyon szeretnek parancsolni, s egyéb kívánságuk nincs e világon, mint hogy az egész mindenség ő utánuk járjon

és az ő tetszésük szerint forogjon; míg a *melancholikus nő* a saját ön-maga létele iránt is feltűnő közönyösséggel és visszataszító egykedvűséggel viseltetik.

A sanguinikus vérmérsékletű nő tehát igazi áldás a házas életben, s az minden körülmény között oly talizmánt képvisel, mely által a kellemetlenségek is megédesülnek. Ezen vérmérséklet jó neveléssel párosulva, a nőt minden rossztól visszatartja; miért is hőbb kívánságunk nem lehet, mint hogy a mindenható Isten <sup>7</sup>ajha! minden nőt ezen vérmérséklettel áldana meg.

Az ily vérmérsékletű nők az összes psychologisták tanúságtétele szerint, gyönyörű, rózsás arcuk és szép természetük által tűnnek ki, s a mellett szívek tele van nemeslelkűséggel és azon angyali érzelemmel, hogy mindenkiről jól vélekednek és jót hisznek, azért gyakran is csalódnak.

Az ily vérmérsékletű nő nagyon ingerlékeny és tüzes szerelmű, de legtöbbször hiányzik nála a – kitartás.

## A NŐ ÉRZÉKENYSÉGE ÉS INGERLÉKENYSÉGE

E két tulajdonság a nő legnagyobb és legkitűnőbb sajátosságaihoz tartozik, melyek őt egész életén át jellemzik. Semmi sem könnyebb, mint a nő érzékenységét működésbe hozni, mert az ő élete is legfőként a külvilág érzékiségére irányul, s nem azon benyomásokra, melyeknek észlelése a reflexiókban és a gondolkodásban nagy változást idéz elő.

Voltak természetbúvárok, kik a legbehatóbban tanulmányozták a női érzékenységnek szerveit, s úgy találták, hogy a nőknél az idegek végei nagyobbak és fejlettebbek, s papilláik finomabbak mint a férfiaknál. Valamint az érzékenység tulajdonságai, s a női benyomások sokkal elevebbek, mint a férfiaké.



Az is igaz, hogy a nőnem bőre sokkal fehérebb és izgékonyabb; valamint tapintási érzéke is sokkal finomabb és hatékonyabb, mint a férfiaké, s innen van, hogy a nő oly tárgyakat is képes gyorsan meglátni, melyeket a férfi sokszor észre sem vesz.

A nő szaglási érzéke hasonlóképen érzékenyebb mint a férfié, s azért is az illat nagyobb hatással van rája. Ugyanazt mondhatjuk az ízlés érzékéről, mert a férfi ajka nincs annyira kifejlődve mint a nőé, s a nő annál fogva finom ételekre van utalva, a férfi pedig táplálókra.

Tapasztalás igazolja, hogy a nő gyorsabban és élénkebben látja a tárgyat, melyből nyilvánvalólag következik, hogy szeme is különbözik a férfiéétől. Csak hasonlót mondhatunk a hallási érzékről is, melynek finomsága a nőnél annyira kifejlett, hogy inkább nagyobb hajlandósággal bír a hatásos melódiák iránt, mint a nagy és bonyodalmas zenei compositiókhoz, melyek füleit kellemetlenül érintik.

A nő érzékenysége sokkal izgékonyabb, de benyomásai felületesek és könnyeden tova röppennek.

Lelkének pillantása koránsem oly mély és átható mint a férfié, s azért a nő sohasem teremtett valami nagyszerűt, magasztost es tartóst, mely az idők fenyegető múlandóságával dacolni van hivatva; mert hiányzik nála a belső gondolkodás mélysége és a megfigyelés kitartása.

A nő idejének legnagyobb részét és a legmintaszerűbb türelmet kecsenek és bájainak ápolására szereti fordítani.

Nem is hánykódott elméje, sem ellenállhatatlan vágyak vakmerő szárnyakon nem ragadták, hogy valami nagyszabású epikai költeményt, vagy egy operát, vagy egy kimagasló tragédiát teremtsen; avagy egy történeti tárgyú festményt mesterileg létesítsen; ellenben a szív dolgainak rendezésében és intézésében minden időben a kormányzás és uralkodás képességét tudta érvényesíteni.

Ellenben más prózai dolgokban

inkább élénk, mint beható és megfontolt gondolkozásmódot tanúsít, s a szerint ideái is inkább kápráztatok, mint solidak.

A mélyreható gondolkodás oly adomány, mely nem a nőnek tulajdona, s az erejét túlhaladja, míg lelkének élénksége szépség és szeretetreméltóság által tűnik ki.

A férfit észlelő és kutató ész jellemzi; a nő azonban ízlés és finomság tekintetében túlszárnyalja. Ekként van az, hogy a nő a férfit hangjának bája és finomsága által felülmúlja; míg a férfi felfogásával és leleményességével előnyben van a nő felett.

És ezen jelenségek az agy működésének különbözőségében rejlenek; mert maga az agy a nőnél kevesebb erőt és erélyt képes felmutatni; mert az agy működésére hathatós befolyást gyakorolnak ama női állapotok, melyekről feljebb szólottunk, milyenek: a havi baj, a terhesség és egyebek, melyeknek a nő ki van téve.

A nő szeret jót gyakorolni, szerencsétlenek iránt mindig őszinte rész-

véttel viseltetik, s e két tulajdonság érzékenységre mutat, mely okozója annak is, hogy a nő inkább hajlandó bármely idegbetegségre, mint a férfi.

Például szent Teréziának megindulása a női érzékenységnek oly magasztos példáját állítja élőkbe, milyenre bármely férfi nehezen volna képes.

Egy férfi sem hisz oly könnyen a babona és a kísértetekben, mint a nő, azért történnek visszaélések a nőkkel még ma is a mesmerismussal és a kártyavetéssel, melyeknek sok nő hajlandó hitelt adni, s a hamis oraculumokat teljes bizalmával kész megajándékozni.

Különbén a nő férje és hazája iránt nemcsak szeretetből, hanem épen nagy ingerlékenysége következtében bátorságra, sőt önfeláldozásra is képes.

*Plutarchus* egyik művében az ó-kori nők hősiességéről szólva, sok oly spártai nőt említ, kiknek morális erejük és bátorságuk igazán rendkívüli volt.

A nő lázas pillanataiban, gyerme-

keihez való szeretetében és az emberiség iránt táplált ragaszkodó érzületében, s általában szerencsétlen katasztrófák alkalmával a legcsudálandóbb lelki erőt képes kifejteni, s a veszély döntő percében épen izgatottságánál fogva oly hihetetlen bátorságot tanúsít, melyet a férfinál hosszú gondolkodásánál fogva nem mindig tapasztalunk.

A nő mindezen hősie tulajdonságait csakis érzékenységének és gyengeségének tulajdoníthatjuk, mely rugékonyságánál fogva momentán nagy tettek elkövetésére képesíti.

Azért mondja *Rousseau*, hogy a nő gyöngeségét nem szégyenli; sőt ő maga nyíltan bevallja, hogy nincs teremtve nehéz munkára.

Annyi tény, hogy a nő szépsége, eleganciája és szelleme, még gyengeségében és érzékenységében is hódítólag nyilatkozik.

Mindamellet állítjuk, hogy a nő fizikai erejét illetőleg, annak egész természete mögötte áll a férfi természetének, mint azt azon körülmény

eclatasan bizonyítja, hogy a nőnem organizációjánál fogva sohasem mutatott fel athletákat.

A nőnél nyilatkozó érzés és vélemény – úgy látszik, – hogy a férfiéval azonos.

De azért a nő érzése sokszor mélysége által tündöklük a férfié felett; míg véleménye nem annyira felel meg az exact ítélet követelményeinek, mint inkább a saját benyomásainak kölcsönöz finom és találó kifejezést.

Madame *Sévigné* például előnyt adott Racinenak Corneille felett. – *Ninon d'Endos* pedig tagadta egyszerűen Richelieu lángeszét, mert neki inkább tetszett Marion de Lorme, a miniszter. Így vagyunk *Phryné* ellenszenvével is, ki Lykurgus iránt oly gyűlölettel viseltetett, hogy törvényeit ostobaságok gyűjteményének állította – és pedig azért, mert midőn ő a lacedaemoni ifjakkal Korinthusban találkozott volna, *ezek szépsége által nem voltak eléggé meglepetve*, s azt elég udvariatlanul ki is nyilatkoztatták. – *Szent Terézia*

extasissában végtelen szerencsétlencnek nevezte a démonokat és azokat, kik nem képesek szeretni mert szerinte a szeretet hozta létre a nagy mindenséget és a szeretet maga az Isten is.

A nőnek túlságos felhevülése gyakran nem egyéb, mint gyors és villámszerű phantáziájának, anyai szeretetének és túlbuzgó vallásosságának hatalmas nyilvánulása.

Igen, sokszor ilyen a nő, ki különben szerény és érzékeny teremtmény, s inkább alá van rendelve a természet törvényeinek, mint a férfi!

Azonban a nevelés és a civilizáció azon hathatós eszközök, melyek izgatólag hatnak a nő működésére.

Habár el kell ismernünk, hogy vannak az anyatermészettől megáldott nők, kik nélkülözni kénytelenek lévén a nevelés és a civilizáció áldásait, mégis minden szeretetreméltósággal fel vannak ruházva; míg ellenben a férfi nevelés és tudomány hiányában bárgyúnak és nyersnek tűnik elő.

Mindamellett nem lehet tagadnunk azon igazságot, hogy a nő mint egy virág, ha míveletlen és nyers talajra esik: hervadásnak indul.

Vannak behatások, melyek a nő érzékenységre kiváló befolyást gyakorolnak; ilyenek: az érzés, a szánalom, a félelem, az aggodalom és a szégyen, melyek folytán mindent hatásosnak és meglepőnek talál, vagy éppen ellenkezőjét biztosan állítja.

A nőt igen jól lehet hangszerrel összehasonlítani, melyet a mennyiszér érintünk, mindannyiszor rezgésnek (continuált vibratio) indul.

A férfi philantropiája bizonyos és meghatározott ideig tart; míg a nő az emberiség mozzanatai iránt mindig legbensőbb részvétellel van áthatva, s azt az események nem igen szokták megrendíteni.

A nő gyorsan és egyszerre működik, teljesen átengedvén magát első és legelevenebb benyomásainak.

A nő egyszersmind nagy physiognomista, a mennyiben az arcz és szem legkisebb mozgékonyágából is



képes következtetést vonni, s a szerint ítélni.

A nő gyorsan és habozás nélkül tud segílyt nyújtani, s éber figyelme annyira kiterjed, hogy észbeli tehetőségének iránytűjére épen nem szorul.

De a mint csodálnunk kell kitarását a fájdalom elviselésében, épen oly megrögzött az örömek élvezésében.

Különösen a kórházakban használják fel a nő érzékenységét és gyöngédségét, s ott őket szívesen alkalmazzák, mert már lényük egész megjelenése jótékony hatással van a betegre, míg a férfi napjainkban már csak nehezebb teendőkre van utalva.

## SZENVEDÉLYEK.

*(Passiones.)*

A szenvedély mindkét nemnél a vérmérséklet szerint nyilatkozik, a mennyiben az ideg- és vérrendszer leghevesebb felizgulása folytán nyer kifejezést.

A férfinál physikai, a nőnél pedig morális tekintetben szokott elfajulni.

Bizonyára oly baj, mely inkább az emberi nem keserveit szaporítja, mintsem annak javát előmozdítani volna hivatva!

A szenvedély hatalmas államokat döntött le, családokat tett semmivé, s legtöbbször gonoszságot és ámulást hoz létre, minthogy az jellegileg nem egyéb, mint leküzdhetetlen kívánságok és dölyfös vágyak teljesítése után való izgultság, mely leggyakrabban büntetésre és megvetésre méltó.

Az agy tartatik a szenvedélyek működésének székhelyéül, mint a mely felé az összes affectiók nyomulnak, s abban összpontosulnak.

A szenvedélyek azonban inkább a nő nagy érzékenységéhez tartoznak, mint a férfi tulajdonságaihoz.

A női tulajdonság legtöbb esetben morális, míg a férfié inkább a fizikai felhevülésen alapul.

A nő szenvedélye a lélek forró kívánságából ered, s oly tárgy bírására törekszik, mely belsejében fejlődik, növekedik és az ő véréből táplálkozik.

A nő szenvedélyének fő fokozata leginkább szerelmében nyilvánul, mely ha egyszer szívében lánggra lobbant, ahhoz a legnagyobb hévvel ragaszkodik.

Míg a férfi szenvedélye egészen másként van alkotva; a mennyiben a férfínál az mulékony, s inkább fizikai, mint morális erőn nyugszik.

A női szenvedélynek számtalan finomsága és árnyalata van, melyek a férfi szenvedélyénél ismeretlenek.

Azonban tény az, hogy mindig hatást képes gyakorolni az oly nő érzékenysége, ki szerelemtől van áthatva.

*Diderot* beszéli, hogy egy igen előkelő kisasszony, kit *de la Chaud*-nak neveztek, nagyon szerelmes volt egy Gardeil nevű úrba, ki egy alacsony, gyenge termetű, csendes, de sarkastikus ember volt; csúnya barna színű, de mégis szellemdús kifejezésű arczczal bírt. Majd *de la Chaud* kisasszony elveszte becsületét, vagyonát és szüleit; de nem mondott le szerelméről, s a férfiút szellemdús írói működésében támogatandó, megtanult héberül, görögül, angolul és olaszul, s egész éjjeleket virrasztott classikusok fordításával.

Alig hiszem, hogy találkozék férfi, ki hasonló odaadó érzékenységgel volna megáldva; de a férfiak között is kerülnek, kik a nőért, kit szeretnek, képesek meghalni; míg a nőnem oly könnyen követ el öngyilkosságot, hanem nagy fájdalma öli meg, vagy a lelki bánat vet véget életének.

Magától értetődik, hogy mi itt nem mindennapi és közönséges szenvedélyeket értünk, milyen: az evés, ivás, játék stb.

Vannak ambitiosus szenvedélyek is, például: a kevélység, a fősvénység stb. A játék iránt való szenvedélyt csakis az idősebb nőknél találjuk fel, mely azonban roppant veszélyes, mert az oly nő gyakran férjének vagyonát teszi tönkre. A ruházat és a szép fogak iránt való szenvedély inkább a nő, mint a férfi sajátja.

Erős szenvedély a nőnél, kivált ha szép, a kaczérság is, mely tetszeni, vonzani és hódítani akar.

Semmi sem enyhíti a nő fájdalmát oly könnyen, mint a kaczerkodás; mert például vannak nők, kik kaczérságból homokot és hamut esznek és csak azért, hogy érdekes halaványak legyenek. És mily kínokat tűr el a nő szűk vállfűzőjében, csak hogy karcsú és kecsesnek tűnjék fel!

Rútak a következő szenvedélyek, ú. m.: az irigység, a szerelemféltség, a gyűlölet és a visszaélés.

Mindezek gyakran betegségek­ké és kóros állapotokká fajulnak el, melyek azonban gondos és szabályszerű nevelés által javíthatók.

Mindenesetre meg kell jegyeznünk, hogy a nő szenvedélyei általában nagyobb mérvűek és kitörőbbek, mint a férfié.

Miért is fontos ügyekben igen kívánatos, hogy a nő oldala mellett legyen jó barát gyanánt egy férfi; de a férfi megelégedett életéhez még kívánatosabb, hogy legyen, ki azt vele megosztja, – egy nő.

Ezek után szóljunk röviden a kóros szenvedélyekről.

Legelőször is kijelentem, hogy én is azon szellemes író találó véleményén vagyok, ki humorosán összehasonlította a testet és a lelket a ruhával és annak béléssel.

«Ha az egyik kopik – mondja az illető, – akkor a másik is *leko­pik*.»

Test és lélek legbensőbb össze­függésben van egymással; épen oly igaz az is, hogy az ember szenvedé-

lye vérmérsékletétől függ; mert a vérmérséklet átveszi az ember gondolatainak, értelmének és érzékenységének idegbenyomásait.

A lélek hajlandósága, vagy hangulata nagy hatást gyakorol a szenvedélyekre. Mondhatni, hogy a szenvedély érzékeny étvágynak tekinthető.

Minél hevesebb a szenvedély, annál erősebben rázkódtatja meg az idegrendszert, s ez igen rossz hangulatba hozza az embert.

Minthogy a nő élénkebb képzelőtehetséggel bír, mint a férfi, azért egész lelkülete annyival inkább megrendítettetik, mennyivel élénkebbek azon benyomások, melyek reá visszahatnak.

Láttam egy leányt meghalni akkor, miután már édes anyja halálát végig nézte. Vére egy pillanat alatt megszűnt keringeni; idegrendszere megbénult; arcza és ajkai elhalványultak, s érverése megszűnt ütni! . . .

Vannak nők, kik indulataik benyomása alatt elájulnak, s viszont vannak olyanok, kik szenvedélyeiket ügyesen

képesek elrejtteni, s csak fix merev nézésük, alig érezhető légzésük, s a tagok görcsös mozdulatai árulják el, hogy e nő lelkében nagy harcz megy végbe.

A nagy öröm, melyet *Cicero* helyesen tart a lélek eleven benyomásának, sokkal veszélyesebb, mint a fájdalom, mely az idegrendszert rendítőleg támadja meg.

*Sophokles* öreg korában be akarván bizonyítani, hogy ő még észtehetségének teljes birtokában van, egy tragoediát írt, melyért csakugyan meg is koszorúzták; de ez annyira elragadta, hogy örömében meghalt!

Hasonlóan két római nő, midőn fiait a véres csatákból épen és szerencsésen hazatérni látták, a nagy öröm miatt szörnyet haltak!

A híres *Fouquet* halálra ítéltetvén, midőn tudomására adták, hogy XVI. Lajos életét és szabadságát visszaadta, legott megölte az öröm.

Egy ünnepelt férfiú, ki egy nagy szépséget sokáig és kimondhatatlanul szeretett, anélkül, hogy közelébe



juthatott volna; abban a szerencsés pillanatban halt szörnyet, midőn a leányt elvégre valahára először – átkarolta.

*Leibnitznek* unokahúga, ki egy szerény protestáns lelkész felesége volt, fogalommal sem bírt arról, hogy egy bölcsész még pénzt is megtakaríthasson, azért meghalt a nagy öröm folytán, midőn megtudta, hogy nagybátyja neki 1000 darab aranyat hagyományozott.

Valamint az ingerlékenység, úgy az érzékenység is erősen hat a nőre; mint például: a boszú indulata a nőnél sokkal erősebb, mint a férfínál. Oly indulatos nőkről olvastam, kik annyira meg tudtak haragudni, hogy vérük a havi tisztulás idejében a csecs bimbóján folyt ki; másoknál pedig az epe előnti a gyomrot és heves hányást idéz elő.

A szégyen is indulat, így vannak nők, kik a legcsekélyebb ok miatt fülíg elpirulnak. *Haller* beszéli, hogy ő ismert egy leányt, ki annyira szégyenlős volt, hogy a hónapszám al-

kalmával gyönyörű melle vörösre festődött. – Ugyancsak e nagynevű physiologus mondja, hogy midőn egy leány a gyorskocsiban utazott, egyszerre megkapta a havi tisztulást, s a többi utas jelenléte annyira meghatotta, hogy az aggodalomtól lázat kapott, melyben nem sokára meg is halt.

A *hazaszeretet* is oly szenvedély, mely sok embernek, különösen pedig a katonának gyakran életébe kerül.

A boszankodás is veszélyesen hat a nő idegrendszerére. így például: egy leány, ki jegyesét anyja karjai között találta, annyira meg volt lepetve, hogy rögtön megőrült.

Cicero mondja, hogy semmi sem oly veszélyes, mint a dühös nő. Egy leány például a legnagyobb és legbotrányosabb kihágást képes azok ellen elkövetni, kik megtiltják az ő egybekelését azon férfival, kit szeret.

Egy festő, ki egy híres szépség arczképét készítette, annyira szerel-

mes lett belé, hogy hirtelen a leányra vetette magát, s felnyitván mellét, szívéet kivette és megette.

*Avicena* azt ajánlja, hogy szerelemben az ösztön szenvedélyét nem szabad elnyomni; de inkább a szerelmes párnak alkalmat kell adni, hogy egymást lássa és egymással beszélhessen.

Utálatos szenvedély az irigység, mely már a gyermekkorban fejlődik. Innen van, hogy vannak gyermekek, kik elsoványodnak és megbetegszenek csak azért, mert látják, hogy más gyermekeket jobban szeretnek és kitüntetnek.

De rút a férfiúnak is az oly ambíciója, mely nem nyugszik morális alapokon. Parisban az örültek házában háromféle örültet láttam; férfiakat, kik kevélység; leányokat, kik szerelem és asszonyokat, kik szerelemféltség következtében örültek meg.

Az indulatok kifolyása az is, hogy az ember többször és gyakrabban megbetegszik, mint az állatok, mik

a természet által kiszabott életmódjuktól nem szoktak eltérni.

A nő már gyengébb alkatánál fogva is sokkal inkább megkívánja, hogy oly behatásoktól igyekezzünk őt megóvni, melyek egészségére rendítő hatással lehetnének.

## A NŐ-EMANCIPATIO.

Azon kérdésre, hogy a nő magasabb tudományok és művészetek kimívelésére és azoknak képviselésére van-e hivatva? – mint azt a női emancipatio lovagjai erősen állítják: mi Isten és ember előtt az idők tapasztalása és a legékesebben szóló tények után habozás nélkül nemmel felelünk.

Már másutt beható tanulmányozásaink és lelkiismeretes észleléseink szerint kimutattuk, hogy a nő csak részben van nyilvános szereplésre hivatva, mivel az ő benső hivatása, veleszületett nemes érzelmei, valamint nőies kezei és tettei által az emberiség boldogítására teremtetett.

Semmi sincs oly ellentétben a nő

finom természetével, mint épen a nyilvános discussioknak mintegy erőszakolt üzése, s mindennemű magasabb tanszékek elfoglalása.

Az oly nők, kik nyilvánosságra törekeshetnek, annak teszik ki magukat, hogy alárendelt szerepet játszanak.

Ezzel korántsem azt akarjuk mondani, hogy a nő semmiféle szereplési képességgel nem bírna, hanem csak azt, hogy a tudományok és művészetek ápolására és terjesztésére nincsenek hivatva, s a férfi által teljesen elhomályosítva tűnhetnek fel.

Szerintünk nagy veszedelem volna a *női emancipációnak* létesítése, mely által a társadalomnak kiszámíthatatlan kár okoztatnék, kivált az oly államokban, hol fogyatékos, vagy épen fonák a nevelési rendszer, mely a nőben épen azt, a mi nőies, figyelmen kívül hagyja.

Mily szép és vidámnak tűnik fel a nő gyermekkora, s mily gondterhessé válik az emancipált nőé, ki komoly és férfias munkásságra utaltatik!

Az emancipatióért rajongó nők  
aesthetikai törekvése inkább csak  
beteges, felfogásuk éretlen, s inkább  
fellebbezésüknek, mint természetes  
akarataknak tulajdonítandó.

Távol van tőlem, mintha én azt  
akarnám, hogy a nők úgy legyenek  
nevelve, hogy a nyilvánosságról fo-  
galmuk se legyen; hanem meg vagyok  
győződve, hogy a természet által erő-  
sebb észszel megáldott férfi van csak  
teremtve az államügyek kormányzá-  
sára, melyre a nő – tekintetbe véve  
sokkal gyengébb fizikai és lelki  
tehetségét – egyáltalán nincsen al-  
kotva.

Oh, nem kételkedem azon, hogy  
vannak, kik képesek okmányokat  
másolni; de hogy igazgatói hivata-  
lokra alkalmasak volnának, azt már  
– nem hiszem.

Az állam vezetésének funkcióira  
férfias erejű és alkotó tehetségek  
szükségletnek, melyeknek nem lehet  
bajlódni havi tisztulással, terhesség-  
gel, betegágygyal és szoptatással.

A legtehetségesebb nőből is csak

egy tökéletlen állami hivatalnok válhatik. Ugyanezt kell állítanunk a papi hivatalról is. A nő lehet és legyen is áhitatos híve a vallásnak, s mint ilyen értékkel bír; de hogy papságra szenteltessék, már arra nézve sem képességgel, sem hivatással nem bír.

A főtanodai és egyetemi nőtanárokról szintén nem lehetne kedvezőbben nyilatkozni, mert a nő nem bír mélyebb filozofiai gondolkodásmóddal. Azonban egészen helyesen alkalmazhatók a serdülő nemzedék tanítására és vezetésére.

A nő alapos és gyakorlatias kiképzetése ellen annál kevésbé lehet kifogásunk, ha az a nő kedélyét nem bénítja meg.

Nem tagadhatni, hogy az irodalom és a szabad művészetek terén Nagy-Britanniában, Dánországban és Északamerikában számos nőt látunk több-kevesebb szerencsével feltűnni; de azoknak eme szellemi professiójuk azon sajátos hajlamukban nyer magyarázatot, melynél fogva



ők eszüket a legnagyobb munkáságban és izgult tevékenységben akarják kimívelni.

Az éghajlat, táplálkozás és a fonák nevelési rendszer leghathatósabb befolyással van a tudós nők természetellenes hajlamaira.

S a mi az említett államokban meglep bennünket, s a mit különösen helyesnek is találok, az, hogy azokban a szabók között, a nők sokkal nagyobb számban vannak, mint a férfiak.

Felette óhajtandó volna, hogy minden államban a munkás osztály nejei és leányai kerülnék a gyárakban való tartózkodást, sőt a mennyire lehet a munkálkodást is, mert ott a férfiak és a nők nagy tömege között úgy a physikai gyengeség, mint az erkölcsi romlottság csírája fejlődik ki.

E szerint azon kellene működni, hogy a női munkálkodást a gyárakban korlátolni lehessen, s oda hatni, hogy a nő eredeti rendeltetésének, a háziasságnak és a családnak visszaadassék. Nem akarunk itt a csekély

bérről szólani, melyet e szerencsétlenek napi munkájokért kapnak, mely alig elégséges sovány mindennapi élelemre, s ekként minden roszt mintegy kényszerülnek.

Mindenesetre azonban a nő emancipációjának eszméje, a nők hamis fogalma, s csalódnak, ha azt hiszik, hogy az által tágasabb nyilvános működési kört és jobb anyagi helyzetet teremtenek maguknak.

Mily egészen más azon nők egészséges kinézése, kik munkásságukat házi körökben végzik, mint azon vérszegény női teremtményeké, kik életüket a gyárak pora és piszokjában és füstjében töltik, kik gyakran a családjuk iránt való természetes ösztönt is elvesztik.

Épen így megy tönkre a családi érzet oly hajadon, vagy házas nőknél is, kik a tudományos hivatás ingerét nyilvános intézetekben követik.

Minden, mit a nő természetellenesen mivel: ártalmasan hat úgy reá magára, mint utódaira és az egész társadalomra, a nélkül, hogy az állam-

nak csak a legcsekélyebb előnyt is nyújtaná, vagy a családnak, melytől a nőnek bármiféle elvonatása: mindig ártalmas.

A nő legfőbb és legtermészetesebb Hivatása az emberi nem szaporításában áll; ehhez pedig szükséges, hogy élelem, ruházat, jó levegő és kellő művelődés által egészséges és erős legyen.

Mert valamint a physikai elfáradás és kimerülés után, ha a nyugalom és a teljes kipihenés megakadályoztatik: káros következmény áll elő; úgy a szellemi megerőltetés is hasonló hátrányt von maga után.

Ellenben könnyed tanulmányok és kedélyes olvasmányok, melyek a női tudás látkörének szélesítésére vannak irányozva, – a nő lelkületére mindenkor a legáldásosabb hatást gyakorolják.

Szerintünk a méltóságosság nevetőségessé tétele van abban, ha a nőt tanszéken kellene látnunk, mely csupán a férfit illeti meg, mint a tudomány képviselőjét és a törvényhozás

eszközlőjét, ki maga kölcsönöz tekintélyt a tanszéknek férfiasságával és komolyságával.

Ugyanezt mondhatjuk el a nő-orvosról is; mert bár a nő egyes fenálló szakmák megtanulására nem képtelen; de mégis hiányzik nála a tudományosság magasabb foka és a férfi-erő nagyobb potenciája, mely korrekt működésre van képesítve.

Elhallgatjuk az ily női orvoskodás morális oldalát, mert mint kétszer kettő négy: oly bizonyosan fordulnak elő bizonyos dolgok a beteg ágyánál, melyek a nőt önmagával colliisióba hozzák.

Igen szívesen vesszük, hogy a nő a bábaasszonyok teendőit teljesíti; úgy szinte, hogy a betegeket ápolja otthon és a kórházakban. Valóban ezekhez a nő egész kedélye és belső énje sokkal jobban illik, mint a férfi hidegvérűsége.

A mi azonban a tudomány és a művészet teremtő erejét illeti, az látható külső jelekben soha sem mutatkozott még a nők működésében, s a

leggeniálisabb tünemények között sem találkozunk: hogy a női nem egy Sophoklest, Archimedest, egy Dantét, Tassót, Raphaelt, Dürer Albertet, Cervantest, Shakespearet, Corneillet, Racinet, Moliéret, Voltairt, Milont, Rousseaut, Kantot, Schillert, Göthét, Vörösmartyt, Kisfaludyt, Petőfit stb. stb. tudjon különben minden tiszteletreméltó köréből produkálni; sőt még csak olyanokat sem, kik amaz igazán nagyokat legalább lehetőleg utánozni képesek lettek volna.

A nőiség előtt készséggel meghajlunk; de a női emancipatio soha sem hódíthat meg bennünket.

## A FÉRFI ÉS A NŐI ÉSZ KÖZÖTT LEVŐ KÜLÖNBSÉG.

*Motto:* Bien qu'on soit deux moitiées de la société,  
Ces deux moitiées sont point d'égalité.

MOLIÈRE.

Ha igaz és minden kétséget kizárólag áll az, hogy az agy az ész működésének szerve és irányadója, – mint azt a legtekintélyesebb természetbúvárok és a legszavahihetőbb bonczolók egyetemesen és egyhangúlag állítják: – akkor kutatásaink nyomán, ezen szerv ismeretéből származó észleléseink közlésével kell olvasóink figyelmére hivatkozni.

És minthogy tény az, hogy az első pillanatra igen feltűnő különbséget találunk a férfi és női agy között; ebből egész jogosultsággal vélünk azon különbözősége következtetni, mely a két nembeli lénynek ész és kedélye, fej és szíve között fenáll.

De feltéve, hogy az agy súlya

döntő körülmény gyanánt vétetnék, azon esetben is az igazság serpenyője részünkre hajlik; mert legelőkelőbb orvostudósok állítása szerint: a nő agya két unciával könnyebb, mint a férfié, a kinek az agya körülbelül 2–3 fontot nyom.

Azt azonban meg kell engednünk, hogy a nő agya sokkal nagyobb finomságot mutat alkatilag, mint a férfié.

De élettani tekintetből vizsgálva a dolgot: lehetséges, hogy a férfi agya azért erősebb és fejlettebb, mert működésének képessége is nagyobb és behatóbb; a nőé pedig azért gyengébb és fejlődésében kisebb arányú, mert physikai munkássága és szellemi tehetsége sokkal kisebb és exactabb, mint a férfié. A két nem között észlelt eme fenálló viszonyt össze lehet hasonlítani a jobb és bal kéz egyenetlen gyakoroltságával és tetterejével.

Lehető, hogy a nő agyának gyengébb voltára, a női functiók köteles és egyhangú végzéseinek elodázhatatlan kényszerűsége hatalmas befolyást gyakorolhat, mert azt senki

sem vonhatja kétségbe, hogy a terhesség, szülés és a szoptatás nem járnának oly bajlódásokkal, melyek a nő egész lényét igénybe veszik, s mindamellett az a csodálandó, hogy a nő bizonyos létező tárgyak iránt mégis nagyobb fogékonyságot képes felmutatni, mint a férfi.

Állításunk igazságáról az oly nőknél győződünk meg, kik magukat az orvosi tudományokra szánván, az előírt műtételeket könnyebben tudták véghez vinni, mint a férfi növendékek. De ott, hol önálló alkotásról és gondolkodásról volt szó, ott már az angol miss messze hátramaradt a férfi növendékek megett.

Az minden vitatáson felül áll, hogy a nő gondolkodásának szerve inkább csak utánzó; de általában teremtő alkotásokra és műveletekre nincs képesítve.

Avagy találkozott-e valaha egy női Newton, egy Galilei, egy Darwin? Soha és merjük állítani, hogy alig fog találkozhatni.

Ott, hol egyszerűen csak emléke-



zet és szorgalom szükségeltetik: valóban meglehetősen sokra és nagyra képes a nő; de koránsem ott, hol önálló gondolkodás és kitartó megfigyelés: *a conditio sine qua non*.

Alapos tudomány és türelmes kitartás épen nem tartozik a nő képességének körébe, sem veleszületett sajátságaihoz; de azért nem tartózkodunk elismerni, hogy főként színművészi tehetséggel gazdagon, – mondanók: – pazarul megáldva van, mely azon tényvalóságban leli magyarázatát, hogy *a színművész önmagát teremti*.

De másként áll a dolog azon működésekre vonatkozólag, melyek teljesen önálló felfogást és türelmes kitartást követelnek.

A mit a nő tehetségeinél fogva képes előállítani a tudomány és a művészet terén, arra rendszeren mindig azt szokták mondani, hogy az egy figyelemre és méltatásra érdemes női tett, s a komoly kritika sohasem bocsátkozott annak részletesebb elemzésébe, a nélkül, hogy akár a maga

fenségét, akár a női méltóságot compromittálta volna.

Vannak bizonyára igen tehetséges nők, kik a tudomány és a művészet geniusától vannak ihletve, kiket szokás-mondás szerint szeretünk szellemdúsaknak szívesen elnevezni; de azok is oly messze állanak a teremtő erőtől, mint a holdban képzelt ember az igazi földi embertől.

Hosszú évek bő tapasztalása után merjük állítani, hogy még az időközökben is feltűnő női potentátok sem képeznek minden tekintetben kivételt az általános szabályok alól, s a nő a tudomány és művészet terén úgy viszonylik a férfihoz, mint az igazi és elismert művész a legkedveltebb dilettánsához.

A valóság útmutatásaihoz híven állíthatjuk, hogy a férfinak esze egészen természetesen uralja a szellemi világot, míg a nő csak annak árnyékában érvényesül.

Isten legyen irgalmas és kegyelmes az oly férfinak, kinek felesége netán eszbelileg felette áll!

Míg egy szellemdús nő kevésbbé mívelt férj oldalán, mindig a *femme-inconipris*«-nak. fogja magát érezni, s akként is fogja magát viselni és cselekedeteit szabályozni. Jaj a hercegi férjnek, ha egy ily királynő oldalán van. Nekem a tudós nők épen úgy tűnek elő, mint azok, kik magukat bölcsészeknek nevezik, csak azért, mert bölcsészettant hallgattak, vagy esetleg abból a tudori czímet valamiképen megszerezték. Bár miként vélekedjék is magáról az úgynevezett tudós nő, annyi bizonyos, hogy a reflexió, s az abstract és speculativ gondolkodás tekintetében soha sem mérkőzhetik a férfival.

Hogy soha sem volt a nő beható gondolkodásra képesítve, kitűnt az akkor, midőn a múlt században szabad szellemi összeköttetés jött létre a férfi és nő között, melynek azonban nem volt az az eredménye, hogy valamelyik nő csak egy említésre méltó művet produkált volna az exact tudományok köréből.

Hol azonban a nőt felülmúlhatat-

lannak találjuk; az, az ő társadalmi hivatása. Itt van ő legfőként helyén, s úgy szólván: a saját birodalmában, hol finom érzékének kincseit, melyeket társaságokban soha sem vesz el, sokkal jobban tudja értékesíteni, mint a gondolatokkal túlterhelt férfiú.

Mindenütt úgy találjuk, hogy a nő inkább inductiv, a férfi pedig deductiv gondolkodó tehetséggel van megáldva. A komoly és talán igazságtalan anyatermészet nem ékesítette a nőket oly észbeli képességgel, mint a férfiakat, s épen ez okból gondolni sem lehet a két nem észbeli egyenjogúságára.

Ha azonban a férfi a gondolatok nagyobb tárgyilagosságával van megáldva; úgy a nő felülmúlja őt alanyisága által, a mennyiben adott esetekben és körülmények között gyorsabban és jobban tudja magát tájékozni, különösen gyakorlati tekintetben. Mert csakugyan előfordulnak esetek, midőn a nő meglepő éleslátást tanúsít, a mennyiben a benyomásokat gyorsabban és helyesebben képes fel-

fogni; míg ellenben a férfi mindig ott múlja felül a nőt, hol princípiumokról van szó, melyeknek elemzésére magasabb gondolkodásmód szükséges, annyira, hogy a tiszta okoskodás tekintetében, a nő kénytelen a szellemi fölényt átengedni a férfinak, ki gondolkodását, akaratát és cselekedeteit bizonyos szabályok szerint rendezi és alakítja.

A logikát nem veszi a nő komolyan, minthogy nem sokat törődik a kifejezések helyes egymásutánjával; de azért még a bölcsészre is nagy fontossággal bír a nő.

Vannak írók, kik a nőt sphynxnek, vagyis egy megfejthetlen talánynak mondják, minthogy nagyon szereti az ellenmondásokat.

Mindenütt, hol nem alapos gondolkodás, hanem csak szellemdússág kívántatik, mely könnyed és választékos, fényes és díszes, tréfás és pikáns, – ott a nő felette áll a férfinak; de tisztán tudományos gondolkodásra nem termett.

Azért nem mondunk valótlant, ha

azt állítjuk, hogy minden nagyszerű, a mi a tudomány és a művészet terén létesült, a férfi túlságosan beható eszéből ered. Míg a nő concret dolgokban gyakorlatiabbnak tűnik fel, addig a férfi ilyenekben abstract természetű. A férfi inkább teremtő, míg a nő inkább utánzó. Ép így a magasabb tudomány és az ész inkább a férfi, ellenben a szellemesség inkább a nő öröksége.

Elméletileg kiképezheti magát a férfi, azonban a practikus életben megette áll a nőnek. A férfi synthesisre, a nő pedig analysisre van alkotva. A férfi inkább skeptikus, a nő pedig inkább vallásos. A férfi ízlése inkább hajlik a klassikaihoz; ellenben a nő a költői és regényesnek hódol. A férfi esze sokkal komolyabbnak tűnik elő; míg a nő intellectusa inkább gyakorlatiabb. A férfi esze világít és melegít; míg a nőé inkább csillog és díszítménynek látszik.

Ha azonban a mondottak szerint a férfiúi ész gondolkodásmódja előbbrevaló, azért egyáltalán nem akarom

azt állítani, hogy a nő értelme alá volna vetve a férfiénak, hanem csak azt, hogy mindkettő *önálló különbségnek* tekintendő.

Így találkozunk az egész élő természetben a férfi és a nő között létező különbözőségek változhatlan törvényeivel, melyek különösen kitűnnek a physiologiai és a morális principumokban, hol a két nem közötti különbség a legvilágosabban mutatkozik.

A nőt mindenütt a gyengeség, a férfit pedig az erő jellemzi. Mindenütt a nő nagyobb érzékenységgel találkozunk, kinek lelke inkább sensitiv, míg a férfié fokozottabban érez és gondolkodik; azért a nő inkább a veleszületett tapintatossággal mint reflexióival működik. Ép így való, hogy a nő gyakran helyesebben és gyorsabban, de kevésbé megfontoltan ítél, mint a férfi. Nem ritkán megtörténik, hogy a férfi a valóságot csak érettebb eszméi szerint fogja fel; míg a nő úgy tekinti a dolgokat, a mint azok szemeibe ötlenek.

Semmi sem oly érdekes, mint a nő benyomása, melyet inkább az imaginatio, mint az ész kormányoz. Be lehetne bizonyítani, hogy a nő inkább a látásra, a férfi pedig a tudásra törekszik. A férfi ki akarja magát képezni, míg a nő élénk szellemével és kecsével, melyeket sohasem hagy figyelmen kívül, a férfit lebilincselni iparkodik; – s azért van az, hogy a férfiak a nőknek oly szívesen engednek és önkénytelenül a nő jó ízléséhez idomulnak, s vele örömet éreznek; sőt még gondolnak is. Ilyen módon a férfi a nőhöz vonzódik, kivált ha csábító erővel is bír.

A színház különösen ama hivatott hely, hol a nőt tanulmányozhatjuk, hol szellemét igen élénken elfoglalva látjuk és többet törődik a külsővel, a szép öltönyökkel, díszítéssel és a közönséggel, mint az előadott darab belső értékével.

Gyakran a mi pompásan szervezett és kiváló szakértelemmel vezetett nemzeti színházunkban néhány kedves teremtményt kísértem nagy



és feszült figyelemmel, kiknek arcjátéka a művészeket szokta utánozni, s mintegy a színész által képviselt sorsába képzeltek bele magukat.

Ott, hol szívjóság, nemes cselekedet vezeti az emberi nemet, a nő mindenütt felülmúlja a férfit, ki sokkal prózaibb és önzőbbnek tűnik elő. Hol szánakozás, vagy önfeláldozás fordul elő, ott a nő erkölcsi érzete sokkal hatalmasabb, mint a férfié, – mert férfinál az erkölcs synonym speculativ igazságossággal jelenik meg; míg ugyanaz a nőnél szíve legtisztább érzésének rugója. E szerint a társadalomban mindenütt a férfi erkölcsi érzetét, a nő érző erkölcsével találjuk. A férfinak erkölcsé mindenütt gyakorlatiabbnak mutatkozik; míg a nőé eszményi természetű. A nő kétségkívül már csak haszonleső hajlamánál fogva is jobb és erkölcsösebb, mint a férfi.

Minthogy meg vagyunk szokva a nőben csak jót és nemest találni, azért minden szörnyű tett, melyet a nő visz véghez, rettenetesebbnek

tetszik, mint hasonló tény a férfinál.

Mily gyakran jön elő, hogy egy vadul felizgatott és dühös férfi valakire akar rá rohanni; de a nő védőleg közbelép, s íme! a férfi dühét megengeszteli. A nő erkölcsi fölénye mindig uralkodik a physikai erő aljasságán.

A büntető törvényszéki statisztika is bizonyítja, hogy száz büntett közül csak 17-et követett el nő, mi a női szív magasztosságának és erkölcsös érzületének tulajdonítható. Találkoznak nők, kik azért vetkeznek, hogy szegény anyjuk éhségét csillapítsák. És mily gyakran rejtőzik a gyenge nő megett egy gonosz férfi, ki a nőt erkölcstelenségre serkenti! S mily gyakran tartotta vissza a női szív a férfit a büntőtől?

Ezek után azt tapasztaljuk, hogy a társadalom bármely fokán álló nő nemesebb, mint a férfi.

A tudomány és a művészet terén is a nő minden nemesebb és jobb iránt több költőiséget tanúsít, s azért

a nő költőisége helyesebben és jobban érez, mint olvas; mindenesetre a nő inkább események elbeszélésére, mint nagyobb szabású költemények írására van képesítve.

A nő férje, vagy gyermeke kór-ágyánál jelenik meg legmagasztosabb költő gyanánt, midőn teljes odaadással ápolja és gondozza őket.

Az önzés eredetileg távol áll a nő lényétől, nem úgy mint azt a férfinál tapasztaljuk, ki csak a világ előtt akar tündökölni, s dicsőségét az utókorra is átszarmaztatni igyekszik. Igaz tehát, hogy a férfi a jelenben és a jövőben, még halála után is: dicsőíttetni vágyik; de az is igaz, hogy a férfinak egoistikus nagyravágása sokszor rugója az erkölcstelen tetteknek; mert biztosra vehetjük, hogy a férfi nemhez tartozó írók és művészek becsület és hírvágy, hiúság, túlbecsülés folytán, a hasonlóra törekvők iránt való irigységtől voltak és vannak eltelve. Tény, hogy a szellemi tehetség majd mindenkor akaratlanul irigységnek van kitéve;

úgyszintén az írónőnek is gúnyolódásokkal kell küzdenie, a mennyiben alkotásaira gyakran mondják: «Újra egy könyvvel több és egy nővel kevesebb!» Azon okból csípőssége mellett helyes ezen megjegyzés, mert lehetetlen, hogy egy nő oly jó írónő legyen egyszerismind, mint a milyen szerető feleség és gyengéd jó anya lehet valóban.

Minél jobban idegenkedünk a nő művészi szereplésétől, annál nagyobbra becsüljük őket saját hivatásuk által kijelölt körükben, különösen mint hitvest és mint anyát. Sokan azt állítják, hogy az írónő csupán egy átöltözött férfit ábrázol, ki a valódi íróra lealázólag hat. Mások a bibliára hivatkoznak: «Adjátok meg a férfinak, a mi a férfié, s a nőnek a mi a nőé».

Meg kell vallanom, hogy a nő bátorító szava, igéző kecsessége, s a fájdalomnak szentelt könyűi sokkal költőiebbek és meghatóbbak, mint a világ bármelyik nőének legjobb irodalmi epopeája.

Mindig megkísérelheti egy valódi női tehetség utat törni magának az irodalmi téren, de a közepszerűség-nél soha sem emelkedhetik feljebb, mely ellen a bíráló, úgyszinte az emberiség érdeke nem léphet fel elég szigorral.

A statisztikai kimutatások azonban elég sajnosán mutatják, hogy csupán Franciaországban jelenleg is több mint 1700 női író működik. Pedig Angolországban, midőn lord Byron idejében csak 35 írónő volt, ő felindulással így kiáltott fel: «A pestis nem lenne oly szerencsétlenség Angolországra nézve mint ezen múzsai proletárság».

És még sem tagadhatjuk, hogy az angol és a francia írónők tisztelt állást foglalnak el a társadalomban, mint például: Mde Sévigné, Sand és Staél asszonyságok híresek századunkban; ugyancsak azt mondhatjuk az angol Hermans, Morton stb. írónőkről. Németország szintén több hivatott írónővel dicsekszik, kik azonban még sem állanak a

hír oly magaslatán, mint az előbbiek.

A színpadon tudja leginkább a nő nagy tehetségét, melylyel megáldva van, egész pompájában ragyogtatni és érvényesíteni; jóllehet első sorban a költőt illeti az elismerés, mert a szereplők csak az ő alkotásainak tolmácsolói; mindamellet a művészt és művésznőt, kiket valódi ihletés vezérel, nagy dicsőségnek osztályrésze illeti, mely téren a nők részéről is bámulatos előhaladást tapasztalunk, így ünnepeltetnek a következők: Mars, Rachel, Schröder, Dewrien, Ristori, Sarah Bernhard, Prielle Cornelia, Jókainé, Felekiné stb.

Mindenekfölött azonban a tetszelgés és a hiúságban a nő elérhetetlen, mit a következő franezia mondás jellemzőleg fejez ki: *»les petits de fauts feminines«*. Ehhez számíthatjuk még a *pazarlást* is.

A nő hiúsága testi gyengeségen alapszik, ellenben a férfi hiúságát nemes nagyravágyás jellemzi. A férfi büszke fizikai és szellemi erejére,

míg a nő valódi, vagy csak képzelt szépségeinek előnyeire, ruházatának művészetére és kecseseinek hatására számít.

Egy férfi, ki oly hiú volna, nőiesnek tűnnék fel előttünk; míg ellenben az olyan nő, ki a világ előtt férfias tettekkel akarna hódítani, férfiasnak látszanék.

Míg a férfi szellemdús és nagy tetteivel a dicsőséget keresi; addig a nő saját körében a férfiakat igyekszik megnyerni. így tehát van férfiúi *dicsőségvágy* és van *női tetszvágy*. Annyi azonban bizonyos, hogy a férfi nagyra-  
vágyása több bajt okoz, mint a nőnek tetszévágya.

A nagyravágyó ember egészen nagyravágyásának áldozza szenvedé-  
lyeit, szerelmét, barátságát és egész életét; míg a női tetszvágy nem zárja ki a szánakozást, hűséget és ragaszkodást. S talán I. Napoleon nem nagyravágyásból taszította-e el első feleségét?

A nőt összes physikai és szellemi tulajdonaiban különböző alkotásúnak

találjuk mint a férfit. A nő nem szerepel a katonai küzdelmekben, de hazafias érzelmeiben, szellemi nagyságával és ragaszkodásával hasonlít a felkúszó borostyánhoz, mely a fa derekát körülöleli.

A nő maga a természetesség, míg a férfi azon tulajdonsággal van megáldva, hogy tökéletlenségeit elpalástolni képes.

*Szeretet, hit és ájtatosság:* a nő legnemesebb három erénye.

Minden a mi elvont, az nem férhet a nőhez. Így van a nő a jótékonysággal is, mely minden tekintetben a férfié felett áll.

Miután megvagyunk szokva a nőben a jó és nemesebb alkotású teremtményt képzelni, azért minden a nő által véghez vitt törvényszegés sokkal borzasztóbbnak és rettenetesebbnek tűnik fel, mint az, melyet a férfi követ el.

A férfi eszének fölénye és a női szív magasztossága oly tények, melyeket nem lehet elvitatni. S ha elfogadjuk, hogy a férfi ügyesebb mint



a nő; akkor annál inkább azt is el kell fogadnunk, hogy a nő sokkal jobb mint a férfi.

A bűnök legutálatosabbja a fősvénység általában ismeretlen a nőnél, s csak nagyon elvétve találkozik, ki annak rabszolgájává szegődjék.

Szintén igen kevés nőt mutathatna fel a történet, ki Euripides görög költő hősnőjéhez hasonlóan felkiáltana: «Oh Plútó! tégy engemet gazdaggá, ha mindjárt becsületem esik is a gyalázatnak áldozatul!»

Mindenben a nő nyájasságával találkozunk, mely gyakran kedélybetegségbe megy át és objectiv betegséget képez.

Be van bizonyítva, hogy a nő kevésbé van arra alkotva, hogy a lelki fájdalmakat eltűrje. A nő minden physikai és szellemi tetténél sokkal hatalmasabb szerepet játszik a szív, mint az ész. Sohasem bírhatja a nő Lucifer lelki erejét, ki midőn látta, hogy pokolra van kárhozthatva, stoikus nyugalommal így kiáltott fel:

«Mélységes pokol! üdvözöllek! fogadd el új vendégedet».

A férfias erő ily heroismusától a csak érzésre teremtett nő visszaretten. Oly hősie nőket, milyenek az ó-korban voltak, a jelen század csak is a történelemből ismerhet.

Valóban csodálattal olvassuk azon spártai nő tettét, ki a csatából visszatérő rabszolga elé futott, hogy őt a csata kimenetele felől megkérdezze, s a mint hallá, hogy három fia elesett, lázas hevéllyel monda: «alávaló rabszolga! mindenekelőtt azt akarom tudni, valjon Spárta győzött-e, vagy leveretett?»

A mi civilizált felfogásunk szerint ily anya a legnagyobb ellenszenvet gerjesztené, míg antik gondolkodásmód szerint az ily nőt, mint az erény és a hősiesség legmagasztosabb példányképét tisztelték.

Az antik nők hasonló hősiességének több példáját mutatja föl a történelem, így például: midőn *Pausanias* a hazája elleni árulást elkövette és mint királyi áruló a tör-

vény szigorával büntettetett: Pausanias anyja hozta az első követ, midőn a templomba menekülő fiát befalazták.

Hasonló hősiességről tanúskodik azon nő is, ki a helyett, hogy a csatából visszatérő fiát átkarolná, a templomba fut, hálát adni az isteneknek *az elesettekért*.

Március Coriolanus édes anyja vállalkozik a Rómát fenyegető fiának meghódítására, ki szülőjének könyei látására meglágyult és boszúját feláldozva, Róma alól elsietett.

Nem volt ilyen megengesztelhető ama parancsnok, ki elé két alternatívát adott, hogy vagy adja fel a várat, vagy látni fogja keresztül szuradni fiát. A becsületes parancsnok gondolkodás nélkül az utóbbit választotta, s feláldozá fiát, hogy hazája iránti szent kötelességének és hűségének megfeleljen.

A parancsnok tette csak annak szívét lazítja fel, ki nem bír az igazi hazaszeretet szent felfogásával.....

Folytassuk azonban fejtegetésein-

ket a férfi és női ész különbözőségére nézve.

A nő kifejlődött természeti élete egy képzelődés, mely az egész természeti világban gyújt. Mindenütt azt látjuk, hogy a férfi gondolkodik; a nő pedig érzékenységből és szellemi életéből teremt mindent.

Ez oly antagonismus a két nem között, mely az emberiség egész országában mindenütt egyképen előfordul.

Míg a férfi erősebb munkára van hivatva, s azért testének egyes részei jobban vannak kifejlődve; addig a nőnél az alkati formák egy plausabilisabb egészét és a tagok finomságát kell bámulnunk. Miért is a nő szép természeti alkata és kifejlett érzékenységgel a férfiút könnyen lebilincseli.

Mily szép, jellemző és csábító a nő alkatának mimikai tehetsége!

Arcvonalásai, szemeinek pillantása, kezeinek és egész testének mozgékonyága – egész beszélő tehetséggel bírnak és pedig teljes könnyed-

séggel és minden csínnal; míg a férfinál minden önkényes és át gondolt.

Vannak férfiak, kik sokat tépelődnek azon, hogy megjelenésük kecses legyen; de az mindig nagyon magán viseli a mesterkéeltségnek jelét és színészi, vagy pláne tánczmesterinek tűnik fel; míg a nő hasonló törekvéseit siker koronázza, mert náluk a kecsesség mesterkéletlen és természetes.

Azért van, hogy a nő plastikai természetű, lelki élete következtében sokkal hamarabb felemésztí magát, mint a férfinál, kinél az ész veleszületett és nagyobb nyugodtsága nem kívánja a szellemi élet oly gyors consummatioját.

Bármennyire látjuk is a sensualismust és a kedélyt jobban kifejlödve a nőnél mint a férfinál, de még sem látjuk oly állatias romlottsáig le-sülyedni mint a férfinál.

A nő tulajdonsága gyanánt mindenben ott találjuk a kellemest a szép lélekkel párosulva, míg a férfi-

nál a méltóság és az erősebb gondolkodás uralkodik.

A nő minden szenvedélyében mérsékeltebb mint a férfi, kivévén az egy *haragot*.

Mindkettő azonban együttvéve: a természet, az erkölcs, az anyag és a szellem keverékét állítja élőkbe, mely miként a föld és ég egymásba folynak.

A mondottakból kiviláglik, hogy a nőnél minden az érzékenység birószékétől ered és a mi nem ahhoz szól: az ellenkezik a nő szívével.

Míg a férfi minden előforduló esetben az észet tartja szemei előtt; a nőnél előtérbe lép az önzetlen nagylelkűség, mely nem az ész, hanem a szív tanácsait és sugalmait szokta követni.

Így van ez a női irodalmi termékekkel is, melyek inkább a költői, elbeszélő és idyllihez hajlanak; szóval a nőiség belvilágára engednek futó pillantást vetni, mintsem az ész hatályosabb működéséről tanúskodnának.

## A FRANCZIA NŐK PÁRISI TERMEI.

A mily bizonyosan áll, hogy a nők jelleme és természete mindenütt és minden időben ugyanaz; épen oly bizonyos az is, hogy finom szokások, az arcz finom formája és a nevelés kiváló befolyással vannak természetére és egész lényére.

Tény az is, hogy minden korszakban a legszellemdúsabb férfiak foglalkoztak a nővel.

Sajnálatra méltó azonban, hogy sok tiszteletre érdemes író csak azért írt a nőről, hogy női tetszést arasson, s annak következtében nemes tárgyát is úgy kezelte, a mint az céljának legjobban megfelelni látszott és annál kevesebbet törődött az igazsággal, minél inkább hízeleghetett üres bókjaival bálványának, – a nőnek.

Mi meghódolunk azon hatalmas befolyás előtt, melyet a nők gyakorolnak a férfi-társaságra, s csak az ítélni meg legjobban, ki igen gyakran forgolódott a nők körül, különösen pedig *a francia nők párisi termében*.

Nincs kétség a felett, hogy mindig a francia nők az irányadók az egész műveit világon.

Az is bizonyos, hogy csak a párisi termek jó női társaságaiban bámulhatjuk különösen a szellemek egyesülését, szeretetreméltóságát és vilámszerű gyorsaságát.

Igen is, sehol sem lehet találni oly salonokat, mint a párisi női termek, melyek még III. Napoleon alatt is annyira kedveltek és keresettek valának.

Ezen salonokban a legképzettebb és a legünnepeltebb férfiak összegyűlnek, kik a szellemdús nőkkel a legkellemetesebb társalgást folytatják, úgy a társadalmi viszonyokról, mint a művészet, politika, irodalom és vallásról.



Nem létezik oly ország, hol a társaság oly könnyedséggel és kellemesen annyi sokat és annyi sokfélét össze tudna csevegni, mint Franciaországban.

A francia salonokban való társalgás különösen a XVIII. században volt virágzó divatban.

Mondhatni, hogy a sötétség korszakában épen a francia salonok sok világosságot terjesztettek a társadalomban.

Ezen időben Táncon asszonyság terme tartozott a legfelkapottabbak és így a leghíresebbek közé. O apátnői címet viselt és ép oly csodálatra méltó volt szelleme, mint elbájoló szépsége által.

Az apátnő gyakran kezét szívére tevén, monda: *»itt van agyam«* ...

Ép oly történetileg híres volt de Faund marquisnő salonja, melyben csak a morális és szellemes társaság színe-java adott egymásnak találkát.

Hasonló hírnek örvendettek: Madame Geofrin és Espinase asszonyság termei. Ez utóbbiéről mondotta

Grimm: «Madame d'Espinase termeiben a legkitűnőbb államférfiak, a legünnepelebb tudósok és a legudvariasabb férfiak gyűlnek össze».

Ezen és más hasonló salonok női több szellemmel és pénzzel bírtak, mint a mennyi szükséges volna az egész emberiség boldogítására. És a mellett csodálatra méltó bájos alkattal voltak megáldva; szépek és magasak, a nélkül, hogy soványak lennének. Arczvonásaik, habár a festék által eltorzítvák, de mégis hihetetlen tisztasággal bírtak; szemeik fényesek, ígéző orr, gazdag haj és gyöngyökhez hasonló fogsor; tejfehértégű és finom bőr, mely ruganyos volt és a legcsekélyebb érintés rózsaszínűvé festette; ezek valának ama salonok nőinek ékes tulajdonságai; míg a férfiak éles elméjük, nagy nevük és kitűnő reflexióikkal tündököltek.

III. Napoleon idejében legkedveltebb salon volt a Matild herczegnőé és d'Agould grófnőé, ki *Stern Dániel* írói név alatt szintén ismeretessé lön.

## A FRANCZIA LOVAGIASSÁG.

E helyen nem szólunk Franciaország papi és katonai rendéről, hanem csak általában azon lovagi vonást akarjuk érteni, mely a férfinak rangkülönbség nélkül valami előkelőséget kölcsönöz és megjelenésének kellemes hatását előidézi, s melyet mint az előkelő modort jellemzőt «lovagiasságnak» szoktunk nevezni.

Szerintem az igazi lovagiasság azon tiszteletre méltó bátorságban áll, melylyel egyes ember, a lovagiasság felfogása szerint, a becsületért harczol, a gyengét védelmezi, az ártatlant oltalmazza és a leghevesebb szóvitában sem enged meg

magának valami illetlen kifejezést; továbbá, a ki az ellenséget nem veti meg, a legyőzöttben a vitézséget becsüli és a fegyvertelent nem bántja; a betegeket ápolja.

Sajnos, hogy a modern időkben nem egészen így értik a lovagiasságot, mert jelenleg a lovagiasság leginkább a gáláns cselekedetekben nyilvánkozik, melyek a hiúságból származnak.

A múlt századi francia lovagiasság szintén csaknem abból állott, hogy túlságosan tudott a nőknek hizelegni, s végettük a legkisebb szóváltás, vagy valamely könnyelműen elejtett nyilatkozat: már legott párbajokat idézett elő, melyeket a nők bájaiknak hozott hódolatnak tekintettek.

És hasonló esetek ma is gyakran fordulnak elő, s bizonyossággal mondhatni, hogy ily értelmű lovagias szerelmi szolgálatok nemcsak Franciaországban, hanem nálunk is divatban vannak, melyek a legszomorúbb áldozatokat kívánják; de a melyekkel a

nők édes-keveset törődnek, csakhogy az ő önzésük és hiúságuk ki legyen elégítve.

Azonban sajnosan azt kellett tapasztalnunk, hogy egy államban sem használtatott fel a nő annyi cselszövény tárgyául, épen a lovagiasság ürügye alatt, mint Franciaországban. Valamint az is bizonyos, hogy a családi élet tisztasága és szentsége főként Parisban minden időben igen fölületes volt.

Spanyolországban régebben a szerelmi cselszövények, a bigottéria és az elfogultság köpenyével takaróztak.

Az olasz nők szerelmi intriguáiról pedig nem is akarunk szólani, kiknél csak a családi élet romlottságáról lehetne könyveket írni.

Mindazon államokban, hol a tudomány és a művészet felvirágzása jelentékenyebben előre haladt: ott az erény rovására látjuk az előhaladás nagyobb mérvét.

Tapasztaljuk, hogy a francia nő csaknem ideges erővel törekszik házának küszöbén túl lenni, pedig ott-

hon magasztosabb czéloknak szentelhetné magát.

Lássuk Girardin asszonyság képét, melyet ő francia társnőiről vázol.

Mindenekelőtt azon legbensőbb meggyőződésének ad határozott kifejezést, hogy a francia nők több szellemmel bírnak, mint más országok női.

A francia nő több eszményiséggel, mint érzékiséggel bír; szerelme csekély, de annál nagyobb az ambíciója. Az őt fölemésztő képzelő tehetségen kívül igen hideg természetű; de önérzete és hiúsága az örülésig fokozódik, míg másképen a francia nő igen jószívű. Egész élete becsületérzés, álma azonban folytonosan az, hogy befolyással bírjon. A szerelem csak szerencse a francia nőre nézve, mert valakitől szerettetni: az bizonyosága annak, hogy az illető szeretetreméltó. Minél fiatalabb a francia leány, annál nagyravágyóbbnak és érdekesebbnek látszik. Nem álmodik egyébről, hanem csak grófokról és marschallokról, ha azok mindjárt

köszvényesek is. Csak harminczadik évében – mondja Girardin asszony – kezd komolyodni a francia nő. Akkor kezdi felfogni a hiúság hiúságát és a léha társaságok ürességét, s akkor cseréli ki addig viselt kétértelmű szerepét, s kezd lemondani szeszélyes és könnyelmű jelleméről, s elkezd szerény és szelíd lenni házi körében, s ekként a regényességet a rideg valónak érzete váltja fel.

## A FRANCZIA NŐK KACZÉRSÁGA.

Miután Madame de Girardin említett szellemdús rajzában,, melyet a francia nőről adott, – elfeledkezett megemlékezni arról, a mi a francia nőt par excellence jellemzi, t. i. annak *kaczérságáról*; tehát legyen szabad nekem e thémáról észleléseimet néhány sorban megtenni.

Minden habozás nélkül merjük állítani, hogy a francia nők még az Istennel is kaczerkódnak a templomban, hol ájtatoskodásuk nem egyéb, mint álszenteskedés.

Valamint távol van tőlem, hogy helyeselném amaz arisztokratikus osztályozást, melyet leginkább az angol templomokban botránkoztatólag tapasztalni kénytelenek vagyunk, mert



az nem felel meg az evangéliomi egyenlőség szellemének, mely azonban hála Istennek a katolikus szentegyházakban tényleg uralkodik.

Hanem tagadhatatlan, hogy a francia templomokban gyakran álbuzgóság űzetik, mely az eszközből czélt csinál. Tessék csak Paris katolikus templomaiba menni, hol a legpompásabb öltönyök fénylenek, s meggyőződhetik bárki is, hogy ott a nők inkább kaczerkodnak, mint imádkoznak.

Ugyanezen kaczerérsággal találkozunk a nyilvános és magán körökben, a sétányokon, a színházakban, hol a darabok csak időtöltésre számítvák, s a legügyesebb raffineriával készülnek és pedig gyakran az erkölcsi jó és a nemes rovására. Bizonyára helytelen irány, de a melyre a szerző a község frivol ízlése által tereltetik.

*George Sandot*, századunk e legszellemdúsabb nőjét, Parisban tartózkodásom alkalmával, akkori kedvese, a vézna *Chopin* útján tanultam személyesen megismerni. Mint min-

den frivol nő: Sand asszonyság is valódi heves érzelemről tett tanúságot, melyben nincs ugyan semmi művészi, de mindenesetre mély és tartalomdús szívet árul el.

Mint az összes írónőknél, George Sandnál is a női kedély jellege nagyon ki van fejlődve, de a hol mélység és nagyobb megfigyelés hiányzik. Sand az ő saját termeiben igen szótlan volt és csak mások beszédét szerette hallgatni.

Alkalmat vettem magamnak, hogy egyet-mást naplóból elbeszéljek neki. Legelőször is flórenczi látogatásomról Rossininál szóltam, ki nekem a többek közt azt monda: «Magyarországot jól ismerem tokai boráról». Mire komolyan azt felelém: «Sajnálom, ha hazámnak más nevezetes terméke nem volna, csupán csak bora». És folytatólag azt kérdezem a maestrótól: «Váljon nem hallott-e valamit a világhírű, szép és szellemdús magyar nőkről?» – Erre Sandné finoman mosolygott és egyszerre beszédesebbé kezdett válni.

Csevegése oly vonzó és oly természetes volt, mely különben is a francia nőnek erős oldalát képezi, hogy szinte elbájoltnak éreztem magamat. Sand igen érdekes alak volt. Egész lényében elegikus melancholia ömlött el, melyben a női érzékiség tükröződött vissza. Semmi kétség, hogy *Sand* az akkori francia társadalom átalakításához irataival nagyon hozzájárult.

Midőn *Sand* egy ízben Keratry minisztertől kérdezé: «*Hogy tetszenek Önnek műveim?*» a miniszter így felelt neki: «*(Madame! ne faites pas des livres, faites des enfants)*». Mire *Sand* boszúsan mosolyogva, a miniszternek válaszolá: «*Tanácsát tartsa meg önmagának*».

*Sand* mindig Istenhez fellebbezett; s a mindenható védelmét kérte ellenségei ellenében. És mégis, daczára ezen szokásának, iratai erkölcstelenségről és epicuri érzékről tanúskodnak.

## A NŐ PHYSIOGNOMIÁJA.

Mínthogy a physiognomia, különösen a nőknél; a kedély legbeszélőbb tükre, s úgyszólván scálája; azért a leghivatottabb természetvizsgálók és a legszellemesebb írók foglalkoztak a nő physiognomiájával, s e tárgyról egész köteteket írtak össze.

Azonban ezen művek inkább csak theoretikus, mint praktikus értékűek. De miután a nő physiognomiája kifejezésteljesebb mint a férfié, azért is a tudósok a nők physiognomiájából annak belső életére és jellemére vontak következtetést, annyival inkább, mínthogy az arcz közel van az agyhoz, melyből minden élet ered.

Mindenekelőtt a physiognomusok azon helytelen következtetést állított-

ták fel, hogy *szép testben szép léleknek is kell lakni.*

A mi minket illet, meg kell jegyez-nünk, hogy itt csak az arcz azon egyes részeit kívánjuk futólag fel-emplíteni, melyek a hivatott physiolo-gusokra lélektanilag nagyobb jelen-tőséggel bírnak. És főként azon rán-czos képű és homlokú nőkről akarunk szólni, kiket a régiek *jövendőmondók-nak* tartottak. Ép így akarnak a phy-siologusok a homlok különböző vo-násaiból temérdek hihetetlen dologra következtetéseket vonni. Mi csak azt tartjuk, ha a homlok arányos alakú és sem nem igen nagy, sem nem igen kicsiny: akkor az *szépnek* tekin-tendő, a nélkül, hogy abból a nő valamely speciális lélektani tulajdon-ságára akarnánk következtetni. Csak is az arcz összkinyomatából lehet a nő szellemi és erkölcsi tulajdonaira következtetést vonni. Kétségkívül a jó éghajlat, erkölcsös nevelés, egész-séges testi szervezet és szerencsés házi kör igen sokkal járulnak a nő physiognomiájának nemesítéséhez.

Különösség miatt megemlítjük, hogy Aristoteles a kis homlokú embereket megfélemezhetetlennek tartotta, míg a nagy homlokúakat lassúaknak és igényteleneknek mondotta; a gömbölyű homlokúakat eszteleneknek; a lapos homlokkal bírókat okosaknak; a négyszegletes homlokúakat az oroszlánhoz hasonlóan nagylelkűeknek tekintette. Azon embereket végre, kik összevont homlokkal bírtak: a hízelgőkhöz és szenvedélyes emberekhez számította.

A hajdani bölcsek még a hajnövekedésről és annak változatos színéről is akartak a nők jellemére különféleképpen következtetni. Mi azonban azt állítjuk, hogy minél gondosabban ápoltatik és minél szebb és hosszabb a nő haja, annál egészségesebb, vidámabb és annál nagyobb életkedvet és életvágyat mutat, a nélkül, hogy abból bármit is a nő jellemére vonatkozólag következtetni távolról is eszünkbe jutna. Annyi bizonyosnak látszik, hogy minél szenvedélyesebb a nő és minél inkább átadja magát a

szellemi megerőltetésnek, annál hamarabb öszül meg a haja.

A bölcsészek legtöbb értéket tulajdonítanak a szemnek. Tény az, hogy kivételképen látunk csúnya szemeket, melyek a legnemesebb és a legtöbbet mondó arczkifejezéssel lennének párosulva. Nem kevésbé igaz, hogy a kék szem, ha nem is kizárólagos szelídségre, de mégis nemesebb kedélyre mutat, melynél a könnymirigy igen könnyen szokott nedvesedni.

Azonban e helyen nem bocsátkozhatunk a szemek kifejezésének hosszú vázolásába; azt azért a tapasztalás bizonyítja, hogy azon várázs, melyet a nő szeme a férfira gyakorol: képesebb azt magas fokban lebilincselni, minthogy általában a szemet a lélek tükrének kell tekintenünk.

Mily játsziság van a nő szemének szellemdús pillantásában!? Mert csakugyan áll az, hogy a nő szeme egyszersmind az ő belső indulatait is kifejezi.

Így állítják, hogy vannak női szenvedélyek, melyek csendes és mély vízhez hasonlítanak, s a melyek inkább a *kék*, mint *más színű* szemekben nyernek kifejezést.

Az is igaz, hogy minél finomabb és kifejezésteljesebb a nő szeme, annál szebb egyszersmind szemöldökének ívezete.

A physiognomusok még az *orr* alakzatának is nagy fontosságot tulajdonítanak. Egy igen szellemdús és előkelő férfiú egy szép és műveit kisasszonyba lett szerelmes, a ki azonban igen szabálytalan orral bírt, s ez a férfi aesthetikai érzését annyira affligálta, hogy képtelen volt a kisasszonyt nőül venni, miután első nejének – mint monda – oly szép orra volt, hogy még nejének halála után is annak az orra emlékét leghívebben megőrizte.

És mégis vannak nők, kik eltekintve nem szép orruktól, kellemesek, erkölcsi bátorsággal és jó szívvel bírnak.

Vannak néptörzsek minden kép-



zettség nélkül, a milyeneket keleten és Egyiptomban láttam, melyeknél a nők physiognomiája ideális szép; természetesen alig szükséges megjegyezni, hogy a physiognomisták példájára a száj, az ajak, a fül és az arcz teljes öszhangzatát kell értenünk.

A tapasztalás oda utal, hogy a nagy és széles szájt azon férfiaknál találjuk, kik butaság és mértékletlenségre hajlandók; míg a nőnek kis és csukott szája ellenkezőről tanúskodik.

A prózai alkatú férfi mindig háborítólag hat, hogyha költői alkatú nővel kél házasságra.

Váljon azonban a kis fül, mint a bölcsészek állítani szeretik, mindig szellemes és kiváló tehetségnek-e a symboluma? Azt sem állítani, sem tagadni nem akarom.

Arczvonások szerint a nők általában *szép, érdekes* és *csúnya* osztályokba soroztának. Annyi tény, hogy a szép nem egyszersmind érdekes is és viszont az érdekes nem egyszersmind szép is. Míg a *csúnya* nő tel-

jesen egyéni fogalom és ízlés szüleménye.

Az igen finom és szabályos alkatú nők többnyire hiúk, hidegek és uralkodók, s ezen tulajdonságaiknál fogva udvarlóiknak, vagy imádóiknak örömet ellenmondanak, csakhogy kötekedhessenek.

Egészen mást mondhatunk az élénk véralkatú érdekes nőkről, kik leginkább vannak hivatva a *boldog házasságra*, s a kik sokkal okosabbak, mint az oly szép nő, ki bensejében örökké csak saját «én»-jével van elfoglalva.

Vannak érdekes idősb nők is, kiket igen szívesen látnak művelt emberek.

Általában el kell fogadnunk, hogy minél rendezettebbek és szerencsésebbek a nő anyagi viszonyai, s minél jobb a nevelése, s minél egészségesebb: annál tovább lesz a nő fiatal, friss, érdekes, s egyszersmind azon központ, mely körül a társadalom forog.

## A NŐ TÁRSADALMI ÁLLÁSA.

A régiek nem igen foglalkoztak ezen fontos kérdéssel; míg a jelen időkben az igen sok lelket és szívet vesz igénybe és gyújt hatalmas lángokra.

Hála korunk előhaladásának, mai napság a nő az összes civilizált államokban egyenlő társadalmi állást foglal el a férfival!

A régi bölcsészek gyakran kérdezték: «Váljon a természettörvény alárendeli-e a nőt a férfinak?»

Hasonló kérdést művelt korunk helytelenek, s csaknem sértőnek tartana.

Annyi bizonyos, hogy a nő természeti hatalma felette áll a férfiénak, ha tisztán kecsseit és bájait veszszük

tekintetbe, melyek nála tartóság és elragadok, s bírnak a vonzerő leg-hatalmasabb követelményeivel.

A történelem arra is megtanít minket, hogy a nők szépsége a hajdani Rómában már *Semiramis* idejében, valamint az egyiptomi *Isis* idejében nagy hatalmat gyakorolt a férfira.

Én a próféta ama bölcs véleményét osztom, ki igen helyesen mondja: «a nő köteles férjét úgy szeretni, mint a hogy a férjnek szeretnie kell a nejét, de mégis a férfiút neje felett az előnynek egy bizonyos foka illeti meg».

Az való, hogy minél egészségesebb és erkölcsösebb a társadalom, annál frissebb és erényesebb a nő.

Régen elismert tény, hogy a nő legjobban virágzik social hygieniai állásban. Valamint az is ismeretes dolog, hogy minden spekulatio csupán a férfi tulajdonsága, míg a nemesebb kellékek inkább a nőben vannak kifejlődve. E szerint tehát a férfi az anyagi kellékek külső szapo-

rítására van hivatva, míg a nő a házi élet ékességét állítja elő, miután költsélesen erkölcsi bubájával az anyagi életet szépíti.

Mert csakis akkor alakul át az élvezet boldogsággá, ha az anyag az erkölcsi széppel köttetik össze.

Míg a törzs, a legnagyobb jó után törekszik, addig a nőnek legfőbb feladata a benső házi élet szépítése. Sajnos, de fájdalom! igaz, hogy a legjobb erők, legnemesebb természetek, a legnagyobb mozgalmak, tevékenységek, remények és álmak egyiránt csak gazdagság után vágyódnak, s azért is minden megvásárolható, s mindenben az önzés tűnik fel. De még sajnosabb, hogy a pénz nem csak a becsületet, hanem a vonzalmat, sőt még a szerelmet is meghódítja; uralkodik a költészeten, a művészetben és az igazságon; vagyis más szóval: az egész szellemi és erkölcsi életben. Mindenki a meggazdagodásra törekszik, melyhez nem kell sem genialitás, sem tudomány, hanem, csupán egy kis prózai ész, min-

denekfelett szerencse szükséges. Jelenlegi anyagi korszakunkban a pénz játsza világhatalomát, s így számára a legnevezetesebb szerep jutott; miért is a nő erkölcsös nevelése annál szükségesebb, nehogy az anyagi gondolkodásmód áldozatává váljék, s hogy legalább a veleszületett esztétikai érzékben és nemcsak gondolkodásában megtartsuk és szívünknek jobb érzelmeit, mint a házi élet legfőbb tényezőit, megőrizzük.

A pénz embere az első pillanatra felismerhető, kinél minden költői, művészeti és a magasabb tudományok iránt való érzék csaknem teljesen hiányzik, valamint a humanitás is.

A materialista tisztán ravasz, civilisatiója igen alacsony fokon nyilvánul, s nincs benne semmi természeti frissesség. Ilyen férfúnak igazán nagyon mívelt nőre van szüksége, ki nem csak családjára, hanem még gazdag férjének eltompult ízlésére is jóltevően képes hatni. Hová jutna a társadalom, ha a férfi spekulációjára a nőnek költőisége és magasabb ke-

délye nem hatna nemesítőleg és vidámítólag? ... Hála a természetnek, a nő csak közvetve vesz részt férjének anyagi hivatásában! Mert ha a nő a pénzt csupán értéke miatt becsülné, akkor ő, mint a család jobb fele csak gyöngeségét árulná el, s mindennapiassá süllyedne.

A nő úgy önmagára, mint gyermekeire nézve a szív nemesebb gerjédeimeit, valamint a lélek elfogulatlan hangulatát képezi ki és lényegesen járul a család nemesítéséhez. Tény az, hogy a gyermek, mint a jövő nemzedék, sokkal inkább az anya szellemét és alapelveit fogja fel, s ez által az anyagiság iránt való hajlam gyengítettik. Sajnos, de a költészet, tudomány és a művészet műzsája is sokat veszített valódi nagyságából az uralkodó materialismus által, annyira, hogy azok eredetiségükből és géniusukból kizökkentek! A nő azon tengely, mely körül a társaság, a költészet és a művészet forog, s ezek óvják meg őt a teljes romlottságtól. Mindamellett nem ta-

gadható azon haszon, melyet a gazdagság az anyagi, szellemi életnek és a civilisatióknak kölcsönöz. Kinccsek nélkül nincs nagy ipar, nem utazhatnánk oly gyorsan, de nem is jöhetnénk oly hamar össze; valamint nem lennének képesek eszméinket gőz és villany segélye nélkül oly gyorsan elcserélni. Csakhogy mindenkor oda kell törekednünk, hogy a pénz ne hasson méreg gyanánt és megsemmisítőleg az egész társadalomra; s hogy ne szolgáljon csupán egyesek fősvénységi, vagy élvezeti érdekeinek, s ekként megrontsa a társadalmi életet. E tekintetben is a nőt lágy kedélyénél fogva jótékonyabb hatással látjuk működni mint a férfit, miután nála az irgalmasság, a felebaráti szeretet és a nemes szív uralma jobban fejlődik ki mint a férfínál. Nem létezik oly *igazán* jótékony férfi mint nő. Minél jobb a nevelés, a példa és az ország törvénye, annál behatóbban és jótékonyabban hat a nő a társadalomra.

A nő legnagyobb gyengeségéhez



tartozik a fényűzés, mely okul szolgál visszaélésre, kérkedésre, pazarlásra és gazdagulás utáni vágyódásra. Azonban mégis szívesen bevalljuk, hogy a fényűzésnek bizonyos foka szükséges a jóllét és az erkölcsös élet fogalmához, t. i. ha az mérsékelt fokú; ellenben a mértéktelen fényűzés a nőt erkölcstelenségre csábítja és lealacsonyítja. Szavainkat *Saint Reman* igen találó versével fejezzük be, ki a fényűzésről következőleg énekel:

«Tel que l'astre brillant qui sort du sein de  
l'onde pour enrichir chaque saison.

Tel le luxe embellit le monde

Quand il est dirigé par la seine raison»

Az előítélet azt tartja, hogy a szép nő egyszersmind eszes és erkölcsös is, s maguk a physiognomusok azt mondják, hogy «szép testben szép lélek lakik!»

Mi azonban sem az egyik, sem a másik tételt el nem fogadjuk, miután észleléseink alapján ama tapasztalást érlelők meg, hogy szép testben gyakran hiányzik a szép lélek és még gyakrabban az erkölcs.

Annyi azonban világos, hogy a szépség a világ legrelatívabb fogalmi közé tartozik, s a női szépség a nő erkölcsössége, vagy erkölcstelensége szerint a legnagyobb változásoknak van alávetve.

Valamint az is igaz, hogy a pusz-

tán szép asszony, ki minden műveltséget nélkülöz, bábufejhez hasonlít; ellenben az előkelő műveltséggel bíró szép alkatú nőt Diogenes lámpájával kell keresni.

Annyi bizonyos, hogy a nő úgynevezett és elismert szépsége által mint királynő uralkodik, s ép annyi szerencsét mint szerencsétlenséget okoz a világnak és magának a nőnek; sőt a világnak legnagyobb hőseit, mint Cyrust, Nagy Sándort és Caesart is elcsábította és romlásuknak egyik legfőbb okozója volt.

*Montaigne* szerint nem létezik abszolút, csak relatív szépség, mely ízlés, érzés és bizonyos emberi kombinációkkal van összeköttetésben.

A bölcsesek csakugyan a szépség relatív fogalmát bizonyítják, annyival inkább, mert a különböző népeknél különbözőnek tűnik fel, s a mellett az éghajlat, az erkölcsök és a szokások szerint különféle változásoknak van alávetve. így például: *Des Cart* a kancsal nőt szépnek tartotta, mert első szeretője is kancsal volt.

Azonban eltekintve az ízléstől, a valódi szépség reális elemekkel bír, melyek által feltűnik.

Mindenekfölött az érzéki vágy az, mely a női szépség látására ébred, minthogy az a nőnél leggyakrabban, a természet legteljesebb physikai formáját állítja elő, úgy hogy az embert bizonyos csodálatra ragadja.

Azok, kik a szépségnek hódoltak, s kik a szerelem kelyhét kiürítették, csakis azok képesek a szépségről helyes ítéletet mondani.

Elcsábítva azon szépségtől, mely a képzelődésbe fészkei magát, a férfi nem képes eszét kormányozni, miután az szívét lebilincseli.

A szépség legtöbbször oly villanyozó erővel hat, hogy annak minden egyes részlete és tüneménye varázs hatással van a férfira, s minél élénkebb a képzelődés, annál jobban képes a szépség a férfi vérmérsékletét izgalomba hozni.

*Diderot* mondja: hogy a nő szépsége a férfi szemeit elkábítja, az érzékeket és képzeteket elaltatja; és

pedig annyira, hogy a férfi egyebet nem lát, nem hall, nem érez, mint gyönyörű imádoztjának jelenvalóságát.

Bármily pompásnak látja is az ember a természet szépségét, mégis mögötte áll azon plastikai műveknek, milyeneket a régi szobrászok Venus és Apolló gyönyörű szobraiban teremtettek. Különösen Apolló szobrát Homér énekével halhatatlanná tette, mint a világművészet remekét, mely a művészet tetőpontját érte el ugyan, de nem a természetet mutatja. Ugyanaz mondható Venusról is, kinek a szerelem születését, a férfiak pedig szerencséjüket köszönik. És a mi Venusról áll, kit az athenaeiek, korinthusiak és a spártaiak dicsőénekekkel megénekeltek, ugyanazt mondhatjuk Apollóról is.

A két szobort úgy csodálja az utóvilág, mint az ősi képzőművészet remekeit, melyek azonban a két istenségnek sem érzékenységét, sem mozgásait nem képesek elénk állítani.

Bizonyára eszményi tekintetben

Venus szobra minden időben az emberi ész legremekebb szüleménye volt és lesz, mit Ovidius következőképen énekelt meg egyik szép versében:

Ipsa Venus pubem quoties velamina ponit,  
Protegitur laeva sémi reducta manu.

De hagyjuk el a művészi szépséget, mely nem egyéb, mint eszményesítés és térjünk át a nő természeti szépségére, mely a tökéletességtől távol áll, a mennyiben a természet az ő alkotásaiban az eszményihez soha sem hasonlít. így látjuk, hogy a valódi szépségnél egy vagy más rész tökéletessége hiányzik, például: majd az arczban, majd az alkatban stb. Mindenesetre azonban a nő szépsége hasonlóan a gyöngé virághoz, jobb ápolást kíván, mint a nő egészségének alkata.

A szép nők egy oly során megyek át röviden, a mint én őket a különféle államokban láttam, s a mint a cserkesz, keleti, olasz, francia, spanyol és német nőket ismerni tanultam. Hogy a mi magyar nőink is a

szépekhez tartoznak és épen annyi, szellemmel mint gráciával bírnak: azt minden utazó egyhangúlag állítja, ki csak gyönyörű és viruló hazánkat meglátogatta.

A mi Olaszország szép nőit illeti, különösen pedig a palermóiakat, azokra nézve el lehet mondani, hogy szépek és kecsaik által igen kedveltek. Nápolyban a férfiak szebbek, mint a nők, jóllehet, itt is vannak feltűnő szép nők. De mindenekfölött kitűnnek a *római nők* és pedig ritka szabályos alkatuk és finom elegáns vonásaik által. Gyönyörű hosszúkás arczuk és tagjaik harmonikus alkotása egy nagyszerű képhez hasonló szépséget kölcsönöz a római nőknek, a mi az idegent kellemetesen meglepi. Nincs szebb valami – mondják a festők – mint egy római nő. Csodálatosan igazzó a római nők mellalkata, melyre ők maguk is büszkék és minden alkalommal igyekeznek azt mutogatni.

A flórenczi és a milánói nők is szépek; de azonban ez utóbbiak semmit sem nyernek azzal, ha né-

melyek idegen vérrel keverednek, mint a múltban történt. A turini nőkről sem lehet semmi kellemetlent mondani; míg a német, francia és angol nők szépsége emlékeztet bennünket a hajdani görög és római nők típusára. Ugyanez mondható a tüzes spanyol nőkről is, kiket arczuknak sajátságos élénksége jellemmez. A svájciakról semmi említésre méltót sem lehet mondani.

A szépség asztetikai alkat nélkül épen olyan, mint az érzékiség érzékenység nélkül, mert az resthetika nemcsak az érzékekig, hanem egészen a lélekig hatol, s ekként az érzéki és szellemi életet összhangzatba hozza. Az aesthetikai alkat nélküli szépség csak futólagos, a nélkül, hogy igazán és tartósan elragadna valakit. Soha sem fog a physikai szépség magában, tehát aesthetika nélkül oly hatalmas benyomást reánk gyakorolni, mint egy történelmi nevezetességű festménynek meglepő tekintése, mint például: *Raphael* Madonnája; vagy mint a művészeti és költői ter-



mékek, mint: *Canova* szobrai, *Beethoven* Symphoniája, *Shakespeare* és *Schiller* tragoediái.

Hála a jó ízlésnek, mely iránytű gyanánt mutatja, hogy az aesthetika az összes nagy és nemes alkotásokban nyilatkozik és azokban örökké él! ...

Vannak szép nők, kiknek arczuk nyugodt kifejezése szívok tisztaságát, az érzelmek és gondolkodásmódnak erényes kinyomatát állítja elénk, s ezt mi *aesthetikának* nevezzük. Ilyenemti szépséget csak Német- és Angolországban találtam, de dicsekedés nélkül legyen mondva: találtam magyar hazánkban is.

És midőn *Wilson Henriette* angol író nő mondja, hogy az «angol nők érzéki kívánságukkal gyakran hibáznak az aesthetika ellen» – én mindazonáltal azt hiszem, hogy mégis Angolországban találkozhatni az aesthetikai női alakok díszeivel, kiknek szemérmessége szűzies jelleget visel magán, mely különben is e nagy és hatalmas nemzet csaknem minden

tettében nyilatkozik, s fölénye vissza-  
tükröződik.

A mi a francia nőket illeti, azok nem annyira szépségük, mint eltagadhatatlan kecsességük és kiváló szellemük által tűnnek ki, miként ezen jótulajdonságuk már az egész földkerekségén közmondásossá vált. Könnyen megmagyarázható azért is egy francia turista azon szép kijelentése, melylyel egy angol nőt lelkesedésében megtisztelni sietett, midőn annak kecsseitől elbűvölten felkiáltott: «Ön; a francia grácia netovábbja!» Ez mindenesetre szellemdúsabb madrigal volt, mint az, melyet egy más hírneves francia mondott lord Palmerstonnak, kinek diplomatikai lángeszét csodálva, felkiáltott: «Mylord! ha nem volnék francia, angol szeretnék lenni!» Mely hízelgő elragadtatásra az angol lord egész phlegmával válaszolá: «Én pedig, ha angol nem volnék, csak angol szeretnék lenni!» Vagyis: Civis romanus sum!... Ezenpalmerstoni mondás annyira elragadta

lord *Bulwert*, hogy legjobb költeményében lord Palmerstonra czélozva így szól:

«Who hates England must hate him the most.»

(«Ki Angolországot gyűlöli, annak őt [Palmerston] kell legjobban gyűlölni.»)

Hasonló kérdés esetére én is a nemes lord érzelmét osztanám és Vörösmarty nagy költőnk szavaival tudnék felni:

«Hazádnak rendületlenül  
Légy híve oh magyar!»

A mi továbbá a szépséget illeti, meg kell vallanunk, hogy a természet abból mindenesetre a nőnek juttatott nagyobb osztályrészt; míg a férfinak, ki a társadalomban a szóvivő szerepére van hivatva, a teremtő az erőt adta. Kétségkívül kell létezni objectiv szépségnek, melyet mindenki annak ismer el, s a mely mindenkit egyképen érint és meglep, annyira, hogy például az igazi szépség még a barbárra is rendkívüli erőt képes gyakorolni, mert a valódi szépség

megpillantásakor a vad visszavonja kését, s fegyverét nem sűti el, melyet gyilkossági célból emelt fel.

És mégis az oly férfi, ki egy gyönyörű nő kecséivel bírna, nem kevesebbet veszítene férfias szépségéből, mintha valamely nő férfias erőnek attributióit akarná magának tulajdonítani. Ezekből következtetve, úgy találjuk, hogy a férfiúi szépség az activ erő kinyomatában alapszik; míg a női szépség a legkifejezetesebb arcz typusában rejlik; miért is innen magyarázható meg, hogy a keleti férfi nejjének arczát elfátyolozza, nehogy az valamiképen az idegenben érzéki vágyakat ébresztszen míg az európai büszke, hogyha nejjének szépsége hódít.

## A SZERELEM

Nem tudjuk eléggé figyelmeztetni e sorokra különösen szép olvasónőinket. Mert minden üdv, szerencse és megelégedés férfi és nő közötti valódi szerelemből származik.

Legelőször is készséggel elismerjük, hogy a szerelem a nő legfontosabb belső ügyeihez és szenvedélyeihez tartozik. Megdönthetetlenül igaz, hogy a nő a természet által szerelemre van alkotva, melyről sem örömeiben, sem fájdalmában nem tud, nem képes lemondani.

A valódi és tiszta szerelem mindenekelőtt erkölcsös nevelést kíván, hogy az érzelmet mintegy szűzzé és költőivé alakítsa, s annak állandósága kifejlődvén, életté és vérré változzék.

Minél szentebbnek és szűziesebbnek tartjuk a szerelmet, annál kevésbé adatik alkalom az érzéki vágyak kielégítésére; és annál erősebb annak eszményi és költői alapja, mely nélkül valódi és tiszta szerelem nem létezik. Erkölcsös népeknél a ruha, különösen pedig annak formája nagy hatással van a szerelem felébresztésére, mert tény, hogy napjainkban a nő ruházatának szabása nagyon ingerlőleg hat a férfi phantáziájára, de az ily benyomás igen gyengíti a szerelem költőiségét és legfőként érzéki vágyakat költ fel.

Váljon a költői és eszményi, vagy ép az érzéki szerelem hatalmasabb-e a nőnél? arról hallgatnak a bölcsek; míg mi bizonyossággal merjük állítani, hogy az erkölcsösen nevelt nőnél a költői szerelem az uralkodó; ellenben a műveletlen nőnél, valamint a civilizálatlan népeknél úgy észleljük, hogy tisztán materialistikus kívánságnál nem egyéb a szerelem.

Tény, hogy a természetes szerelmi ösztön alapja a nő sajátos színe-

zéséhez tartozik. A szerelmi ösztön előfordul a világ összes művelt és vad népeinél, és csak a minőség tekintetében különbözik. Minél műveltebb valamely állam, annál magasabbban fejlődik ott a nő eszményi szerelme.

És az eszményi szerelem szüzi nyilatkozása egészen más a férfinál, kinél a szerelem nem hoz létre oly mély benyomást, mint a nőnél. Ezt bizonyítja a száraz statistika is, mely a legvilágosabb módon állítja, hogy a szerelem oly heves hatást képes előidézni a nőnél, hogy kedélyében a legnagyobb physikai és erkölcsi pusztításokat hozhatja létre. A boldog szerelem például igen jótékonyan hat a nőre, a mennyiben általános jó hatása meleget terjeszt egész valójában, annyira, hogy már a szeretett tárgy megpillantásakor, vagy az arra való gondolásnál is szíve hevesebben dobog, a vérkeringés és a légzés gyorsabb és hullámzatosabb, az ajkak rózsapirosakká festődnek, az arcvonások elevenségről tanúskodnak és

az ajkakon a szerencse mosolya jelenik meg, a beszéd pedig könnyeddé és gyorsabbá válik. Ennek épen ellenkezőjét tapasztaljuk a szerencsétlen szerelemben.

A nő valódi és tiszta szerelme helyes elveknek hódol, s minden kalandost, valamint az Optimismus, Pessimismus és a cynismus túlságait gyűlölettel utasítja vissza, melyeket különben sem igen szokott ismerni a női szív.

A tiszta és valódi szerelem át van hatva a nemes erkölcsöktől, s azért jóakarát és a szívjóság sugallata szerint nyilatkozik, s távol van tőle minden önzés és aljas pénzvágy, mely a szerelmet teljesen lealacsonyítja.

A nő és férfi egyenlőtlen és ellenkező természete és érzelme nem igen fogékony az igazi szerelemre, mert hiányzik náluk az egymáshoz való közeledés kelléke. Ily esetekben a férfinál rendszeren nincs meg az energia és erő; míg a nő túlságos izgatottságban szenved. Ha ily szerelemből házassági összeköttetés jön létre:



akkor az csupán spekulációnak lehet a következménye, melytől a valódi szerelem költőisége messze távol van. Borzasztó az, ha a számító ész hozza létre a házasságot, mert az szomorú eredményeket teremt az utódokra nézve. Csak a költői szerelem és annak gyöngéd ápolása képes mindkét lénynek eszményét éltetni és a szerelmet gyümölcsözővé tenni. A férfi becsületessége és állandósága, úgyszint a nő erénye és általános jóakarata: a tartós szerelemnek alapjai. A nő tiszta szerelem nélkül aljas eszközzé sülyed és a kapzsi anyagiságnak – mint a legnagyobb socialis méregnek – tárt kaput nyit. Csakis a nőnek erkölcsösen ápoltság jó és teljes nevelése képes erényét, szépségét és természeti élénkségét fentartani, s családját állandóan boldogítani; míg a férfi mocsoktalan becsületességet, egészséget, s erő mellett társadalmi állást kíván.

Mily különbség van a belső és a haszonlesés, nélküli szerelem – mint a nő legtisztább érzelme – és azon

érzéki szerelem között, mely a szépségnek csak külsőségét veszi tekintetbe, s annak egyedül múlandó odaadásában találja gyönyörét!

Teljes áthatottság és két lény egybeolvadása azon cél, melyre a valódi szerelem törekszik, mely két szívben csak egy dobbanást és két lélekben csak egy gondolatot idéz elő.

Oly emberek számára van a szerelem teremtve, kiknek lelke és kedélye harmonikusan van kifejlődve; kiknek hajlamai a jól nevelt akarat uralma alatt állanak. Sajnos azonban, hogy igen gyakran a gyakorlati materialismus, a pénzbeli állapot és különösen a szegénység zavarólag hatnak a tiszta és igaz szerelemre!

Szörnyűség, hogy mily alávaló spekulatiót űz a könnyelműség, a birtvágy és tobzódás az emberi társadalommal! Az embereknek pénzláb szerint való megítélése és mérése megrontja a jó erkölcsöket, az emberek eszményeit és megmérgezi a női kedélyt. A pénz szétrombolja a szerelem összes nemes erkölceit, s

minden élvét csak a gazdagnak ajándékozza oda, hogy ez azokat tetszése szerint használja. A pénz megrontja a nő nemes szokásait és terjeszti az elfajulást; valamint maga után vonja a tiszta szerelem teljes elpusztulását!

Oly társaságban, melyben az ember nem magasabb és finomabb morális és észbeli tehetsége után, hanem pénzének mennyisége szerint ítéltetik meg: oly társaságban a tiszta és igaz szerelem ép oly nehezen tenyészik, mint valamely virágházban az exotikus növény, melynek a forró égöv otthona.

A mondottakból világosan kitűnik, hogy mi tárgyunkat komoly és méltóságos oldalról fogtuk fel és nem úgy mint *Michelet*, kinek a szerelemről írt könyve nem egyéb, mint az író-asztalnál támadt heves képzelem szüleménye, miután *Michelet* lelkesülten így kiált fel:

Il n'y a point de vieille femme!

(Nem létezik öreg nő.) Míg egy másik francia entusiastza ledérségből

szeretőjének reggeli czipőjébe vizet öntvén, azt megrázta és megitta.

Mi a szerelmet *úgy* fogjuk fel, mmt a nőiség legszebb virágát, mely illatot lehel maga körül és őszinteségénél fogva jótékonyan hat a szívre és leiekre egyiránt. A szerelem mindent a maga valódi színeivel ecsetel és nem csillog üres phrázisokban, hanem a szívet megragadó szerelmet erkölcsös kultúrával állítja elő. A szerelem hasonlóan a valláshoz: semmi számításon, hanem a szív legtisztább és legbensőbb érzelmén alapú, s az ártatlanság és az igazság megtestesülését példázza a földön. Az igaz szerelem oly alakban nyilvánul, milyennel a nemes tartású és művelt nő bír és a mely közlendőségre van teremtve, vagyis egyenesen azon szerelem, mely a jövő generatio szerencsés képmását képezi, s az ösztön által önkénytelen vezéreltetik: nem más, mint hogy egy individuum egy más nemű individuumhoz vonzódjék.

A szerelemben is a nő, a szív szellemi átgondolását játsza; míg a férfi

inkább a pillanat benyomásának és vágyainak engedi át magát.

Nem vagyok Plató követője, hogy csupán az eszményi szerelemmel foglalkozzam, miután nem vagyok képes a szerelmet érzékiség nélkül a maga valóságában felfogni és képzelni.

Bármennyire el is ismerjük az eszményi szerelem kimagasló erényeit, azt még is be kell vallanunk, hogy mindamelllett az érzékiség is nem csekély szerepet játszik. Ha egy barát barátjának elbeszéli, hogy házasodni akar, emez akaratlanul is azon kérdést teszi hozzá: váljon a nő szép-e? És ezen kérdésben a szerelem érzékisége van már kifejezve.

Mint említettük, a férfi szerelme másként van alkotva, mint a nőé. Ebben is a férfi számítását látjuk; míg a nő szerelme szívéből indul ki és azt teljesen betölti. A nőben a legtisztább érzelem nyilvánul; míg a férfi szerelmében bizonyos logikát von tanácsba; azért a férfi szerelme sokkal könnyebbszerű, mint a nőé. E szerint a férfi számítása háborító-

lag hat az igaz szerelemre. Miután pedig a nő több alanyisággal, a férfi ellenben inkább több tárgyilagossággal bír: azért is a nő eszményiségében szeretetreméltóbbnak tűnik fel, minthogy érzelmének összes erejéből szeret; nem úgy a férfi, ki önző cynismusában mindig szerelmesének bizonyítékait kívánja. A férfi sokkal könnyebben mond le szerelméről, mint a nő, ki ha valóban szeret: ész, tudományt és méltóságot felejt. A nő szerelme oly gyönyörteljes, oly ékes-szólo és oly izgató, hogy a szép Margitka (Gretchen) még magát a tiszteletreméltó tudós Faust fejét is megkábítja.

Már azon, okból is, hogy a nő kevésbé van reflexiókra teremtve, mint a férfi, kénytelenek vagyunk őt a szerelemre képesebbnek tartani. A nő egoismusa szintén saját szívének fölényén alapú, s azért szeret a nő hevesebben, s mintegy önkénytelenebbül mint a férfi, mert ez követelő, amaz pedig áldozatra kész. A férfi győz, a nő pedig elbukik. És

a férfi ilyen aktivitásában, s a nő passivitásában rejlik a két nem szerelmének különbözősége. Innen van, hogy a nő gyermekéhez a legnagyobb vonzódással és odaadással viseltetik, kit szerelme zálogául szíve alatt hordozott; míg a férfinak a gyermek iránti sympathiáit gyakran az önzés vezényli.

Itt legyen szabad megemlékeznünk *Abelárd* és *Heloiséról*; ugyanis, miután amaz már szerelméről iszonyú erőszakkal lemondani kényszerítettet, – rideg életviszonyai között nem emlékezett többé oly áhíttal Heloisére, mint ez, ki minden gondolatában örökké csak *Abelárd* - dal foglalkozott.

Ezen példában is a férfi egoismusa mutatkozik, ki inkább érzéki boldogságot kíván, mintsem szeretőjének emlékezetével állhatatosan foglalkozni szeretne.

Madame *Staél* önmagáról mondá:

Jarnais je né ai éte aimée, comme je aimé.

A mit a szerelemről mondottunk,

legnagyobb részben áll az a *hűségre* nézve is, mely tekintetben az őszinteség és az igazság lehangzatosabb szavaival vallhatjuk be, hogy a nő hűsége mindenesetre felülmúlja a férfiét.

A férfi csak külsőleg és bizonyos ideig hű, míg a nő benső és kitartó hűsége által tűnik ki. Minél erősebb, vagy gyengébb a férfi vágyódása: annál erősebb vagy gyengébb hűsége is.

Szerelmének ideje alatt a szelleműs férfi eszmékben gazdagabb, azokkal kívánván a nőt meghódítani; míg a nő egészen szerelmének adván át magát, ahhoz hűségesen is ragaszkodik.



## A NŐ VALLÁSOSSÁGA.

Minden időben és minden népnél a nőnek valami felsőbbseget tulajdonítottak, mi a nő vallásossága iránti tiszteletből származik.

Mondjuk ki bátran, mert érezzük is azt, hogy a vallás a legjobb szer arra nézve, hogy életünket megédesítsük és halálunkkal kibéküljünk.

A delphii templomban levő háromlábú széken egy nő ült, ki a régiek meggyőződése szerint az istenek akaratát hirdette a népeknek. Rómában *Sybillák* voltak. *Tacitus* pedig azt állítja, hogy a germánok a nőben isteni és jósnői ösztönt képzeltek. *Gálltában* papnő hirdette a csodákat. Még a keresztény symonismus is azt tanítja, hogy a nő nagy képességgel bír a jóslatra, s azt isteni adománynak tulajdonítja.

E sokféle mondának alapja a nő azon képességében keresendő, hogy a helyes ítéletet rögtön felfogja, mely tulajdonság a férfinál csak a reflexiók útján érlelődik meg. Ebből magyarázhatók meg a régi idők azon mondái is, melyekben még boszorkányok és varázsolok létezéséről van szó.

Ha azon francia szavai igazak, melyek így hangzanak:

*Que les grandes pensées viennent de coeur*

akkor a nő szíve a legnagyobb tiszteletet érdemli meg. Annyi bizonyos, hogy a nő tiszta szíve mindig oly templomnak tekintendő, melyből az ember Istenének hangját véli hallani.

Mint mindenben, úgy a vallásosság tekintetében is a két nem hatalmasan különbözik egymástól. A férfi inkább eszét és meggondolását követi; míg a nő vallásossága tiszta érzelmeken fenekük. Azért is, a valástalan nő nagy ritkaság szokott lenni, s az egészen borzasztó phcenomennek tekintetik.

Megmondom igazán, hogy egy nő,

ki nyilvánosan dicsekszik vallástalanságával, bennem csak undort és megvetést kelt. Hála Istennek! hogy mi általában a nőben sokkal inkább a morális és a vallásos életet becsüljük, mert a vallás tanítja a legnagyobb emberi egyenlőséget, s valóban szépen és magasztosan hangzanak a kereszténység szavai: «Itt nincs szolga és nincsen úr; itt nem létezik férfi vagy nő, hanem Jézusban mindnyájan egyenlőek vagyunk».

Az apostol pedig a galatéiaiakhoz írott levelében mondja: «mert ti együtt vagytok csak egyek Krisztusban!»

Nem mintha én a más vallásuaknak ellensége volnék, hanem subjectiv nézeteim és legbensőbb meggyődésem szerint: a katholicismus minden más egyéb keresztény vallás felett áll.

E tárgy felett beható tárgyilagossággal elmélkedtem, s már magában az elragadó, hogy a katolikus vallás nem alapú ember számításokon és ridegségen, hanem maga a szeretet,

mint azt csak Isten nyilatkoztathatta ki a földön.

A katolikus vallás az egyedüli forrás, melyből más keresztény szekták származtak, melyek a szent dogmákat elferdítették, vagy önkényük szerint magyarázzák. Különösen pedig a katholicismus tanítja nemcsak a felebaráti szeretetet, hanem kívánja, hogy még ellenségeinket is szeressük; azért imádkozzuk naponként: «És bocsásd meg a mi vétkeinket, miként mi is megbocsájtunk ellenségeinknek». És ez által a gonosz szenvedélyeket fékezni igyekszik, hogy örök béke legyen az emberek között.

A nő mystikus érzékének semmi sem felel meg annyira, mint a katholicismus, mely oly hatalommal uralkodik a nőkön, hogy abba igen sok nem katolikus nő is, saját vallomásuk alapján, beleélte magát, s örömet és áhítatosan szemlélte annak lélekemelő szertartásait.

És valóban, a katholicismus nem hordja-e magán a tudomány és a művészet követelményeit, s nem ösz-

pontosít-e össze minden szépséget és ékességet? ...

Nagy tisztelet a nem katolikus írók tudományos apparátusának; de a mi az első gyermeki nevelést illeti, egész bizonyossággal merjük állítani, hogy a katolikus tanítás az erkölcsök összesége!

## A COELIBATUS.

Ha minden időben találkoztak is házasságok, melyek a legszerencsétlenebbekhez tartoztak, még sem érezzük magunkat hivatva, hogy a *coelibatus* mellett lándzsát törjünk; mert a házasságnak szentségénél fogva az a célja, hogy két különböző nemű egyént összehozzon és hogy azok az ég kegyelme folytán egymást állandóan szeressék, s bár gyakran megtörténik, hogy a két teremtmény nevelés, jellem, szív és lélek szerint nem illenek egymáshoz, s rájuk nézve a házasság átokká válik; mindamelllett azért nem tartunk a régiekkal, kik közül igen sokan valának, kik legjobbnak a *nőtlenséget* tartották.

Azonban a múltban is a nőtlen

férfiak tiltott gyönyöröknek adták át magukat; miért is törvények hozattak, s a nőtlen férfiak megalázó adókkal rovatnak meg; ellenben azokat, kik érett korukban házasodtak, megjutalmazásra érdemesítették.

Egyedül a katolikus papság fogadta el a legrégebb időktől fogva a feltétlen coelibatus megtartását, azon nagy aszkétai elvből indulva ki, hogy az ecclesia militans egész szervezete nem egyezik meg a házassági összeköttetéssel.

Tagadhatatlan, hogy a régiek ccelibatusa felette hátrányos következményeket vont maga után, különösen pedig a lakosságra nézve, elannyira, hogy Kelemen és Sándor pápák, a világi nőtlenek ellen oly egyházi törvényeket bocsájtottak ki, melyeknél fogva olyanoknak egyházi átok alatt egészen megtiltotta a nőkel való érintkezést. És csakugyan az erélyes fellépésnek az a jó következménye lett, hogy csak igen kevés világi férfi maradt nőtlen állapotban. Ekként kezdett a coelibatus kisebb

mérveket öltetni, s annak folytán az erkölcsök javulni kezdettek, s a törvényes házasság azon általános tiszteletnek kezdett ismét örvendeni, mely azt minden időben megillette.

Mert semmi sem bizonyosabb, minthogy a törvénytelen gyermekek az államnak csak terhére esnek, s a társadalomnak erkölcsi reputációját felette alászállítják, már azon oknál fogva is, minthogy azok neveltetése épen nem kedvező, mert csakis a szülők vannak hivatva a gyermekek nevelésére és ápolására.

Igaz, hogy a ccelibatus még ma sem szűnt meg teljesen, főként Olaszországban, hol számos hívé találkozik; de azért megkell vallanunk, hogy Olaszország coelibateriája sem vásottnak, sem pazarlónak nem mondható, s úgy tapasztalok, hogy ott a nőtlenység együtt jár a gazdagsággal, s rendszeren az ilyenek vagyonuk legjelentékenyebb részét jótékony czélokra és könyöradományokra fordítják.

Egy civilizált államban sem örvendenek oly diskretiónak és oly gondos



ápolásnak a törvénytelen gyermekek, kik saját hibájuk nélkül taszítottak a nagy világba, mint Olaszországban. Elégséges, ha egy ily áldozat anyja néhány sornyi írással ellátja a csecsemőt, mely annak nevét és kereszteselési idejét tartalmazza, s elviszi a lelenczházhoz, s ott meghúzván a nagy kapu csengetyűjét, tegye azután a gyermeket a fülkébe, s bátran hagyhatja sorsára.

Nem létezik oly civilizált ország, melynek több jótékony intézete lenne mint Olaszországnak. Sajnos azonban, hogy e gazdagon dotált intézetek berendezése igen sok kívánni valót enged! S ha még hozzá teszem, hogy az olaszok a legszerényebb, legjóságosabb és a legmegelégedettebb nép, akkor legjobb meggyőződésem szerint mindent elmondtam, a mi a másként ravasz olaszokról tárgyunkhoz képest elmondható volt.

## A HÁZASSÁG.

Házasság alatt a nőnek a férfival való tisztességes és természetes egyesülését értjük oly czélből, hogy egymást kölcsönösen szeressék, egymásnak tanácscsal szolgáljanak és egymást segítsék; vagyis: egy test legyenek, egymásért és egymásnak éljenek, az államnak pedig egészséges és erős egyéneket neveljenek.

A törvény jogszerűen tiltja az első négy vérrokon között való egybekeledést, mert az ily házasságokból rendszeren nem születnek egészséges gyermekek. Valamint tiltott a házasság olyanoknak is, kik természetellenes tulajdonságokkal bírnak; vagy oly személyek között, kik már tényleg házasok, vagy éretlen korúak. A há-

zasság alapja a családnak és az államnak, s legfőbb előmozdítója a rendnek és a becsületességnek.

A házasság továbbá alapja az emberiségnek és az emberi nem szabályszerű és legitim szaporodásának. Isten országának faiskolája, mint-hogy az által az első emberpár teremtési szaka folytatódik.

E szerint nyilvánvaló, hogy a házasság magasabb polczra van hivatva, melyet a katolikus egyház szentsége annak az egész erkölcsös életre kölcsönöz.

Megszoktuk, hogy a férfi 24, a nő pedig 21-ik évéig szüleinek, vagy gyámjának engedelmé nélkül nem házasodhatik; azért hátrányosnak tartjuk, ha némely család azon hitben, hogy családfájának férfi törzsét még sokáig fentartsa, gyermekeit igen korán kiházasítja, minthogy az igen korai házasságokból származott gyermekek sem egészséggel, sem hosszú élettel nem szoktak bírni. Tény az is, hogy az ily korai házasságok atyái és anyái már 30 éves

korokban képtelenné válnak a szaporodásra.

A mondottaknak legnagyobb bizonyosságait nyújtja az egész keleti birodalom, hol a korai házasságok helytelenségét szomorú tapasztalások kézzelfoghatólag igazolják.

A régi görögök és rómaiak története, kik nem igen voltak tekintettel a két nem testi fejlettségére, azért is a kóros házassági összekötetések legszomorúbb példáit szolgáltatja.

A törvénynek meg kellene tiltania még az oly szegény emberek egybekelését is, kiknek nincs biztos állásuk, vagy keresetük. Svájcban ma is léteznek oly vidékek, melyek csupán a kormány folytonos segítségével és támogatásával élnek, kiknek azonban a házasság tiltva van.

Egy általánosan elismert erkölcstelenség a *részegség*, melynek következtében, mint például Svájc némely helyein, az egybekelés megtiltatik, mert az ily házasságokból sem egészséges gyermekek nem származ-

nak, sem maguk a házasságok boldognak nem nevezhetők.

Hála a bölcs államférfiaknak, hogy megakadályozzák a háborút és a lázadásokat, melyek az államnak legerőteljesebb polgárait; a szegény öreg szülőknek pedig gyakran egyetlen istápolóit szakítják ki a társadalomból! És csak a hosszan tartó béke szolgáltat az államnak egészséges és munkás embereket, kik hatalmas lendületet adhatnak az iparnak és kereskedelemnek; másrészt pedig a tartós béke az, mely az államot megszabadítja a kiapadhatatlan természetű hadi budgettől.

Még az émelegesség magasztalt nőemancipatio törekvései is háborítólag lépnek a szerencsés házasságok útjába, amennyiben azok, a férfinak már természetből erősebb észbeli minőségére hátrányosan működnek.

Hátránnyal jár továbbá a megerőltetett munkásság, mert az által a női természet reprodukciója és érzékenységének ösztöne szenved; valamint ha a nő más, mint épen a ter-

mészettől neki szánt nehéz dolgokkal, mint például politikával, vagy más hasonló tárggyal foglalkozik; mert ez esetben a nő megszűnik azon magasztos kötelességeinek megfelelni, melyek egy jó háziasszonytól, feleségtől és anyától követeltetnek.

Az elégedetlen házasság: a gyermekek rossz nevelése és a házastársak disharmoniája következményei gyanánt fordul elő, s így oly társadalmi állapotok jönnek létre, melyek sem az erkölcsiséggel meg nem egyeztethetők, sem a nő hivatásának nem felelnek meg.

Nyíltan és tartózkodás nélkül kimondjuk, hogy a nőemancipatio épen oly veszélyes, mint a rabszolgaság, miután a nő túlságosan szabadra eresztett szellemi képzettsége káros úgy a házasságra, mint általában a társadalmi életre.

A nő ismertessék meg a leglényesebb dolgokkal, s főképp ügyeljünk erényének fejlődésére, mely a nő lényének legpompásabb és legmaradandóbb díszét képezi. Ez az, mi a

nőnek szeretetet, a család és a társadalom köreiben pedig állandó tiszteletet biztosít.

Határozottan árt a nőnek a komoly tudományosság, miután szervezete, mint azt fentebb eléggé kimutattuk, tudományok művelésére nem bír a kellő hivatással. A nő egyáltalán nem alkalmas a kormányzásra, s ha találkozik egyes kivétel, az, csakugyan kivételként tekintendő. Nagyszerű művek becse azoknak felfogásában és célirányos kivételében rejlik. A nő szelleme azonban – mint azt bebizonyítanunk sikerült – csupán az egyes részletekben bír ügyességgel és éleselműséggel. Egy nagy bölcsész monda: hogy egy uralkodó nő: nem lény; a politikus nő: bolond; míg a tudós nő már egészen kiállhatatlan.

Általánosan elismert tény, hogy az emancipált nők gyermekei csupán anyjuk kellő ápolásának hiányában nagyon hajlandók a betegeskedésre és a halálózásra.

Egész nagy könyvet lehetne meg-

tölteni a házasságról való elmélkedésekkel, s mi bármennyire óhajtjuk kerülni a hosszadalmasságot, mégis a következőknek elmondására még szorítkoznunk kell.

Magától értetődik, hogy a házasságot csak monogamiai szempontból vesszük, mint az a civilizált államokban törvényesen uralkodik – és nem a soknejűség álláspontjából, mely erkölcsi fogalmainkkal ellenkezik.

Miután a keletiek polygamiaja inkább csak illendőségi (convenienz) házasságot állít elő oly leánynyal és vőlegény nyel, kik *azelőtt* sohasem látták, s annál kevésbé ismerték egymást, s kiket csak rokonaik és ismerőseik hoztak össze. Azért a soknejű keletinek ideája sincs – civilizált fogalmaink szerint – a házasság boldogító hivatásáról. A mohammedán ember addig szereti nejét, míg az érzékiségének megfelelően, azután tiszteletteljesen engedi át őt magános házi életnek; maga pedig ifjabb női közül másikat választ.



A mi a keleti gyermekeknek, különösen a leányoknak nevelését illeti, az igen nyomorúságos, miután a leányok csupán a műveletlen anyára vannak hagyatva, míg az atya figyelmét csak a fitörzsnek szenteli; de azért a fiúk irányában is oly hidegséget és komolyságot tanúsítanak, mintha az teljesen idegen lenne. Míg a szegény mohammedánus feleségét csak munkára használja, addig a gazdag török háremében valódi keleti fényűzést és pazarlást fejt ki. Miután a török nő igen korán megy férjhez, korán lesz anyává is; azért ott a nő átmeneti korszakai is gyorsan következnek egymásra. Ehhez járul még a török nő lelketlen, érzéki élete, annyira, hogy az már a 24-ik évében hervadtnak tűnik elő és senki sem tetszik többé. Különben a törökök belső családi életében egymásiránt a legnagyobb tisztelet ural kodik, annyira, hogy ott a férfiak aljas kifakadásait soha sem lehet hallani, mint az civilizált államainkban az alsóbb osztálynál szokásban van.

A mohammedan törvények egy jegyzetét csatoljuk ide, mely arra vonatkozik, hogy az atya halála után az első szülött fiú veszi át a házi ügyek vezetését, míg az anya és az egész család együtt marad, s a fiuk még házasságuk után is a családban maradnak; ellenben a leányok bizonyos nászajándékkal ellátva, mint nálunk is történik, férjeiket követik.

Hogy pedig az alsóbb osztályok házasságai általában sokkal boldogabbak, mint az úgynevezett magasabb társadalombelieké, azt annak vagyunk hajlandók tulajdonítani, hogy a szegényeknél a munka egyenlővé teszi őket, s csupán fizikai erők tekintetében különböznek; míg a jobbmódúaknál a kulturális és erkölcsi súrlódások háborítólag hatnak. Nem lehet tagadni, hogy a házasság záloga, vagyis a gyermekek születése nagyon hozzájárul a szülők jellemének kiegyezéséhez és a házasság élet boldogságához. De igaz az is, hogy a házasság élet erkölcsi súlypontja a nőben nyugszik. Hogy az anya jobban

szereti gyermekét, mint az atya; és hogy a nő szerelmi önfeláldozásában túlhaladja a férfit: azt a mindennapi élet eléggé tanúsítja. Igen helyesen mondja Madame *Staël*:

L'amour c'est l'histoire de la femme, dans celle de l'homme c'est un episode.

Mindenesetre a gyermekek hozzák a családi élet áldását, mert azt szorosabban fűzik egymáshoz, a házasságot pedig mintegy összekötik.

Míg az anya szerelmével gyermekebe erkölcsösséget csepegtet, addig az atya spekulatív okoskodásával családjának javát igyekszik előmozdítani. Az anyák rendszeren leányaikat hasonmásuk szerint nevelik; ellenben a fiuk nevelése inkább az atyáknak van hagyva. Művelt államokban a gyermek születése, legyen az fiú, vagy leány, az anyák büszkesége és az apák öröme egyiránt, míg keleten a legnagyobb értéket a férfi utódba helyezik. Vannak bölcsészek, kik állítják, hogy az ész az anyától, az akaratot pedig az atyától öröklik. Ép így állítják, hogy az érzékies nők

kevésbé termékenyek és hogy azon nők, kiknek sok gyermekük születik, az érzékiséget alig ismerik. Miután az érzékiség az akarat kinyomata, azért kell, hogy a férfi érzékibb legyen mint a nő; míg a nőnek a passiv rész tulajdonítható.

Az egyház állítja, hogy a házasság örömteljes lemondáson és önfeláldozáson alapszik; mindenesetre szépen van mondva, azonban a valóság sok kívánni valót hagy hátra.

A mi engem illet, hiszek az egyház szavaiban, mint egy jó keresztény hisz a lélek halhatatlanságában és azon érzékenységben, melyet csak a nő képes a férfinak adni. Ez okból engedelmeskedvén az egyház<sup>1</sup>nak, megházasodtam; sajnos azonban, a házasság becses jóságában részemre édes-kevés jutott, s abban valami boldogítót épen nem találtam. Ez igen sokkal járulhatott női tanulmányaimhoz, melyeknek legjobb időmet és szellemi erőmet szenteltem. Jóllehet házasságommal úgy jártam, mint az egyszerű osztrák katona, ki

azt jelenté káplárjának, hogy egy szökevényt fogott el, mire a káplár serkentette a hőst, hogy hozza hát el foglyát, s ekkor a katona monda: hoznám én káplár uram! – de fog.

Fájdalommal kellett tapasztalnom, hogy az egyház szavai nem mindenkor egyeznek meg a házasság valóságával, miután a kereszténység tanítja, hogy a házassági összeköttetésben élő férfi a házasság és a család fejének tekintendő, s hogy hatalma és tekintélye a nőé felett áll. Sajnos! francia születésű nőm az ellenkezőt hitte, s nem volt kedvenczebb themája, mint arról engemet is meggyőzni akarni. Mert vannak nők, kik Krisztus parancsait egész másként magyarázzák.

Innen van, hogy némely nőnek szemében a férfi csupán azért ellen-szenves, mivel oly szellemmel bír, melynek fénye őt elhomályosítja, s sérti büszkeségét, s megalázza hiúságát. Más nők viszont azt állítják, hogy a művelt férfi őket csak szórakozás gyanánt használja, s csak ak-

kor jár társaságukba, ha szórakoztatni kíván, s azért a nők a szellem nélküli férfit előnyben részesítik, minthogy az ilyféle férfi nemcsak minden idejét nekik szenteli, hanem még minden vagyonát is kész nekik áldozni.

Több ily nő, kik egy napon *d'Agould* grófnő párisi termeiben jöttek össze, férjeikre panaszkodtak és sírtak, hogy ők azoknak áldozatai; akkor a szelemdús grófnő így szólott: «Minek vagytok ti áldozatai? Talán a tudománynak hiánya tesz benneteket igazságtalanná? ... Higyjétek el: lelkeitek gyöngesége az, mely fogva tart titeket, vagy talán azon szégyenlőség, melyet egy pompás ruha látása okoz! Kedves barátnőim! legyenek szorgalmasabbak, munkásabbak és hagyjátok el a felületességet, forduljatok az erény és a szeretetreméltósághoz, mely nem táplálkozik könyekkel».

Mi Plutarchussal mondjuk, hogy a nő fel van jogosítva férjének odaadását kívánni, de viszont a férfi is

teljes joggal követelheti azt. «Férfiak – mondja a nevezett bölcs – kik nejeiktől hűséget kívánnak, de a melyet ők maguk a legkönnyelműekben eljátszanak, azon vezérhez hasonlítanak, ki seregét gyáván odahagyja, de katonáitól megkívánja az erőt és kitartást.»

A mi civilizált államaink házasságaiban gyakran hiányzik a viszonos szerelem és a teljes odaadás, s bár törvényeink erősen tiltják a soknejűséget, de azért mégis találkozunk házasságtörő tilos viszonyokkal.

Igaz az, mit a régi bölcsészek állítanak, hogy a szépség erkölcs nélkül még a házasság kötelékei között is idegen szenvedélyekre könnyen hajlandó; azért mondja *Juvenalis*: hogy igen ritkán találni egy és ugyanazon személyben nemes pirt a szépséggel párosulva, vagyis latinul:

«Rara est pulcritudinis concordia atque pudicitiae!»

## A HÁZASSÁG FELBONTÁSÁNAK KÉRDÉSÉHEZ.

Legújabb időben egy szellemdús író egy igen kedvencz, de erkölcstelen themához ragaszkodott, mely még sokáig fogja tárgyát képezni a legkülönbözőbb vitáknak. Az olvasó bizonyára legott kitalálja, hogy én itt ifj. *Dumas Sándort* értem, ki legközelebbi munkájában «a házassági elválásról» sok mindenfélét összebeszél.

Sokan fogják ismerni a hírneves színműíró kérdéses könyvét, mely a szintén kitűnő egyházi író *Abbé Vidieuben* hatalmas és kiváló jelességű tollal bíró ellenfélre talált, ki *Dumasnak* könyvét egyenesen mint erkölcstelen munkát támadá meg, s egy oly nagyszerű műkritikát írt,



mely az egész katolikus világban élénk viszhangra talált. Ebből Dumas részéről viszonzulás következett. Érdekes volt látni, mint harczolt a két ellenfél egymás ellen, nemes hevéllyel, szellemmel és lovagiasan, mintáz a modern világban történni szokott.

Szerencséjére Dumasnak, sohasem találkozhatott volna nemesebb ellenféllel, mint *Abbé Vidieu*, ki mint vitézhez illik, finom modort tanúsított az ő gyöngébb ellenfele irányában. És való, hogy az egyház komoly védője csakugyan nagy sikert aratott a romantikus színházi emberen; mert Dumasnak az elválásról szóló teoriája századunk egy hamis doctrináján alapszik, mely a katolikus vallás ellen irányul. Jóllehet Dumas könyve csakis a karzat szenvedélyes népére hatott, de azért a társadalom jobb és nemesebb olvasójának figyelmét is felébresztette és boszantá.

Hála a katholicismus szűz tradícióinak, melyek az emberiséget jótékonyan átkarolják, s nem találhattak

volna érdemesebb és buzgóbb védelmezőre., mint *Abbé Vidieu*, ki kitűnő, józan és tántoríthatatlan eszméit mély és alapos theologiai tudományából meríté, s az elválás ellen szóló elveket hatalmas philosophiával kifejtette és a házassági elválást mint erkölcstelen dolgot és a házas életnek, s az isteni parancsolatnak ellenségét megbélyegezte! Sajnos, hogy Dumas oly ledér elvekkel bír, s kiváló irodalmi tehetségét az elkényeztetett színmű-író a katolikus vallás ellen használja! Ellenben *Abbé Vidieu* meggyőződése tudományos alapon nyugszik, Quintilián mondására emlékeztetvén:

conscientia mille testes.

De bármennyire ragyogtassa Dumas elméjét, e tekintetben még hívei sem zenghetik győzedelmének «Te deumát».

Az bizonyos, hogy ha komoly összeütközésre kerülne a dolog, a vallás és ellenségei között, a mitől Isten mentsen! – akkor fordulhat-

nának elő ismét esetek, hogy a hatalmas Achilles megölné a bátor Hectort, s őt diadal szekéréhez kötve, Trója körül meghurcolná.

Ezek előre bocsájtása után, átmenyek a polgári házasság, a házasság felbontása és a keresztények közötti vegyes házasság fejtegetésére és pedig az én saját nézeteim szempontjából.

## A POLGÁRI HÁZASSÁG.

Mindenekelőtt előre kell bocsájtanom, hogy semmiféle politikai, és nemzeti hitvallás ellen nem beszélek. De azok ellen kénytelen vagyok szavamot felemelni, kik nálunk a *polgári házasságot behozni akarják és a kik a házasság felbonthatóságát védelmezik*. Nálunk, Magyarországon, hol a római katolikus vallás erős és mély gyökereket vert a nép rétegeiben, s hol az egyházi vallás szentsége kizárja a polgári házasságot és a házasság felbonthatóságát; mert mindenki tudja, hogy a katolikus házasság frigye szent és felbonthatatlan, s azt dogmailag mint egységet kell tekinteni, mely úgyszólván két szívnnek egy dobbanását és két léleknek közös eszményét jelképezi.

Én is azon szent zászló alá tartozom, melynek hatalmas serege a katolikus egyház dogmáját védelmezi, mert csakis abban nyilvánul az isteni kinyilatkoztatás, melylyel ellenkezik a polgári házasság és a házasságnak felbontása.

Valóban nagy bátorsággal kell bírnia még a *leggenialisabb* írónak is, hogy a legszentebb solidaris theologiai érvek ellen támadjon, melyeket hatalmas nemzetek védenek, mint Krisztus urunk parancsát és hirdeti a csalatkozhatatlan egyház, s 19 század óta minden világrészben a házasság szentsége felbonthatatlannak van elismerve. Biztosan állíthatjuk, hogy a katolikus dogma felett profán eszmék soha sem fognak győzedelmeskedni.

Nincs szertartás, mely annyi aeszthikai nymbussal bírna, mint a katolikus egyházé, s nincs vallás, mely oly magasztosán képes volna áhítatra buzdítani, mint a katolikus vallás.

Magam is igen sokszor ültem a

párisi Magdolna-templomban, elpanaszolván Istennek borzasztó fájdalmait, melyek akkor lelkemet gyötörték, s csakugyan megkönnyebbülten tértem vissza lakásomra.

Csakis a katolikus szentegyházban található fel Krisztus, ki mint király a királyok felett uralkodik, s a ki azt monda: «én a világra jöttem az örök igazságot terjeszteni».

Már akkor hivatásának szent meggyőződése nyilatkozott, midőn szelíd' hangon, de önérettel monda Pilátusnak: «Nem sokára mint a mindeniség bírása én fogok jönni az élet és a halál felett ítélni és mint Krisztus igazságos bírálatot mondani az igazságtalan világ fölött».

## HÁZASSÁG FELBONTÁSA.

A mi a felbonthatóságot illeti, az ellen az összes katolikus világ crémeje a legtisztább és a legjózanabb észszel és meggyőződéssel síkra száll, s pedig annál inkább, mert a lelkeket és a természeteket, melyek amúgy is a materializmus és a lázadás veszélyei felé hajlanak, megmenteni törekszik.

Vajha az írók ne hagynák magukat arra ragadtatni, hogy a vallásos kérdést az ő politikai és társadalmi nézeteikkel összekeverik. Minden önérzetes írónak, ki magát becsüli és nevére ad valamit, mindenekelőtt magas moralitással kell bírnia. Isten mentsen meg, hogy az írónál az erkölcstelen eszmék a szellem hatalma felett győzedelmeskedjenek!

Minden írás, mely directe a vallás ellen van intézve, nem egyéb, mint mérges hitetlenség, melyet az erkölcs és a társadalom érdekében el kell fojtani.

Minden jó és finoman nevelt ember meghajlik az erkölcsi író előtt; de a legfényesebb elme is elhomályosodik, ha az az evangéliumi igazság ellen irányul; annál inkább, mert minden írónak tudnia kell, hogy nemcsak a különféle politikai államokban, hanem az egyes testekben is a szellem és a test különbözően van alkotva.

A házaspár azon szent gondolatban egyesül, hogy a sírig boldogan egyesülve éljen egymással és egymás javát kölcsönösen előmozdítsa. A házasság szerencsétlen eseteiben sokan az elválást keresik orvoslatnak, míg mások az öngyilkossághoz folyamodnak.

Tény, hogy a római császárságban nagy volt az erkölcsi romlottság, de mindamellett igaz az is, hogy a házasság nagy tiszteletnek örvendett. Napjainkban, midőn az erkölcsösség



magas fokon áll és a népnevelés hatatosan hozzájárul az erkölcsök terjedéséhez, annál inkább kívánhatjuk, hogy egyházi törvényeink az elválás tilalmát nagyon is megtartsák, mely a családra nézve nemcsak szükséges, de erkölcsi követelmény is, mert a katolikus egyházi törvények, a házasság magas erkölcsi eszményének fentartására hivatvák. A keresztény világ általában nemcsak az egynejűséget elfogadta, hanem nálunk katolikusoknál a házasságot szentségnek dogmailag kinyilvánította.

Valamint a fizikai egészség, úgy a házasság morálja is okszerű életmódon alapul, mely kívánja, hogy a férfi mindenekelőtt egészségére és társadalmi állására vigyázzon azon czélból, hogy nejét természetesen fentartsa és a házasságot megelégedetten élvezze.

Sajnos azonban, hogy keresztényeink e tekintetben sokkal könnyelműebben gondolkodnak, mint a nem keresztény népek, kik házasságuk előtt sorsukat biztosítani törekednek

és a kik több eszélyről és munkáságról tanúskodnak, annyira, hogy addig nem házasodnak, míg a házas-társ követeléseinek eleget nem tehetnek.

A család azon alap, melyből minden polgári és erkölcsi jó és rossz származik. Férfiúnak léte szükséges ahhoz, hogy család fentartassék, az adja annak a szükséges erőt és nyugalmat; a nőnek pedig szerelmet, hogy férjéhez tántoríthatatlanul ragaszkodjék. A férfinak biztos existenciája mindenestre meg fogja akadályozni attól a nőt, hogy szerencsétlennek érezze magát és a mindennapi szükségletekkel kelljen küzdenie, – s ekként könnyen elválásra gondoljon; különösen pedig ha a nő jó nevelésben részesült és az erkölcs-telenség csiráját méreg gyanánt nem hozta férjéhez; mert az elválás a házas élet kóros oldalát állítja elő, s a családi életet erkölcstelen módon dűlja fel és a társadalom social-politikai életének útját szegi.

Azért is mi az elégedetlen házas-

párnak, – származzék az physikai, vagy szellemi okokból, azt az általánosan nagyrabecsült princípiumot ajánljuk: «a kedélyek kibékülését, sa szívbeli keserőségek leküzdését».

Békülést idő, jóakarát és kitartás szokott létre hozni, tehát a házás életben mindenekelőtt a türelmesség nemes erényét kell elsajátítanunk. Mert az elválás főként a gyermekek egész életére kártékonyán hat, kik úgyszólván ártatlanul, a saját hibájuk nélkül már szüleiknek életében árvákká lesznek.

Vallás és jó erkölcs legjobb és leghatályosabb orvosszerei az elégedetlen házasságnak. Gyakran a nőemancipatio utáni vágy maga után vonja a házás élet csendjének és békéjének felbomlását. A nő szellemének túlcsapongása veszedelmes baj úgy a házás, mint a családi életben; mert az oly nők a társadalomnak többet ártanak, mint tele rakott fejecskéjükkel használnak, miután a nő szervezete egyáltalán nincs tudományokra kellőleg berendezve.

Mindazok, kik a nőemancipációért rajongnak, bizonyos fokig bolondok, s felette kívánatos volna, hogy azok az emberi természet abcjét megtanulnák, vagy lapoznák a világtörténelmet, melyből megtanulhatnák esztelen kívánságuk természetellenességét.

Vad népeknél, melyek nem bírnak erkölcs és neveléssel, úgyszinte a keletieknél, hol a házasság csak alakosság: az elválás nem bír döntőbb fontossággal. Ezen országokban a házastársak legkönnyebben hagyják el egymást, úgy hogy jó tömeg azon gyermekek száma, kik már szüleik életében a világ árváivá lesznek! És e szegénykéek azután az atya és az anya utálatának is ki vannak téve!

Hála a szigorú törvénynek a házasság felbontása ellen! Hány elfajult nő van, kik a törvény köpönyegének fedezete alatt egyik szerelemből a másikba könnyelműen átmennek?! Ép oly jó az is, hogy az asszonyt pénz és szabadsága dolgában a férfi gyámsága korlátolja, mert a nő ko-

moly reflexióval nem bírván, a pénz és szabadság pedig a legveszélyesebb fegyvereket adja a corruptió kezébe. E tárgyról nem akarok bővebben szólni, mert nem minden igazságot tanácsos nyilvánosságra hozni, annyi-  
val inkább, minthogy a hallgatásnak is meg van a maga jelentősége.

## VEGYES HÁZASSÁG KERESZTÉNY ÉS NEM KERESZTÉNY KÖZÖTT.

Alig kell mondanom, hogy e kérdésnél is, annak megoldására vonatkozólag, teljesen és feltétlenül a római katolikus dogmához életem minden lehelletével ragaszkodom, mely minden vegyes házasságot kizár az ő vallásából.

Hála erkölcsi bátorságomnak, melylyel a meggyőződésem szerint való igazságot mindenkor kész voltam védeni; most is meghajlok ama dogma tanítása előtt, mely ellen csak a hitetlenség gúnyolodhatik.

De főként az ily vegyes házasság káros hatását Magyarország társadalmára nézve tartanám nagy és beláthatatlan szerencsétlenségnek, hol a köznép nevelése még nem áll azon

a fokon, mint más cultur népeknél, például: Német- és Franciaországban.

A tapasztalás azt bizonyítja, hogy még azon népeknél is, kik között a vegyes házasság jogilag meg van engedve, csak igen szórványosan fordulnak elő egyes példák, melyek a vegyes házasság természetével bírnanak; az alsóbb osztályúaknál pedig épen a legritkább események közé sorozhatók.

Az ily vegyes házasság magában a házas életben az erkölcs meglazítására vezet; de főként a gyermekek nevelésére termi meg a legrosszabb gyümölcsöket, s főként a katolikus népeknél a leghátrányosabb hatással van.

Belső meggyőződésem mindig azt sugallja, s ez hitemmé is erősödött, *hogy boldog házasság csak* úgy és csak ott létezhetik, hol béke honol a családi életben; már pedig a béke csak ott és úgy érvényesül, ha nő és férfi ugyanazon egy vallásúak.

Mert a legjobb akarat mellett is

önkénytelenül előfordulhat oly eset, hogy a keresztény férj nem keresztény nejének vallása miatt alkalmat szolgáltat a házi béke megzavarására. Helyes és üdvös dolog tehát, hogy hierarchiai és tiszta erkölcs-vallási motívumok következtében a keresztény katolikus egyház megtiltja a keresztény és nem keresztény közötti házasságot, s az úgynevezett *vegyes házasság* soha sem nyerte meg sanctióját.



**DEÁK FERENCZ UTOLSÓ BESZÉDE A VEGYES HÁZAS-  
SÁGRÓL.**

Itt legalkalmasabb hely kínálkozik, hogy legmélyebb tisztelem mellett, melylyel dicsőült Deák Ferenczünk emléke iránt viseltetem, azon elvből kiindulva: «de mortuis nihil, nisi bene» – mindamellett legyen szabad azon beszédére reflektálnom, melyet a nagy hazafi kevéssel halála előtt utoljára tartott a *vallásszabadságról*, melyben a zsidók és a keresztények közötti vegyes házasság mellett szólott, s a melylyel szerény véleményem szerint igen rossz szolgálatot tett úgy a hazának, mint a kormánynak. Ezen hiba annál megbocsáthatatlanabb, mivel azt Deák Ferencz követte el, ki éleslátásával habozás nélkül felismerhette

volna a hitfelekezeti antipathiát nálunk, az oly szigorúan katolikus országban.

Nem ellenmondási vizsketegből emelem fel szavamat, mert Deák Ferencznek, főként külföldi tartózkodásom alatt, buzgó őszinte tisztelője valék, s róla gyakran és sokat írtam is. De bebizonyítottam iránta való indulataimat később is, hazámba történt visszatérésem után, midőn Deák Ferenczről és működéséről egy röpiratot írtam, melynek életrajzára vonatkozó részét még manuscriptumban ő maga sajátkezűleg kijavította, s a téves állításokat hiteles adatokkal helyettesítette.

Mégis egy alkalommal megértette velem, hogy minden hozzáférhetősége mellett nagyon jól ismeri a «noli me tangere»-féle elvet, midőn t. i. bizalmas kérelemmel járultam hozzá a végből, hogy pártoljon engemet és segítene azon szerény állomás újra elfoglalásában, melyet a nemeslelkű *Sennyey Pál*, Magyarország akkori tárnokmestere, már előbb kegyes volt

nekem adományozni, de a melyet a kitűnő hazafi visszavonulásával elvesztettem. Akkor Deák Ferencz következő szavakkal utasított engemet a miniszterelnökhöz: «Menjen gróf Andrássy Gyulához, ki önt már úgy is ismeri Londonból». Én csakugyan el is mentem a grófhoz, s midőn vele a lépcsőkön szemközt találkozáim, egész tisztelettel kérdést intéztem hozzá: «Mikor kegyeskedik excellentiád engemet elfogadni?» «Mikor ráérek!» – felelé lakonikusan a nemes gróf, s a mint megmondtam neki, hogy Deák Ferencz küldött hozzá, a szellemdús gróf gyorsan így felelt: «Küldeni könnyebb, mint tenni». Ezen talányszerű válasz annyira meglepett, hogy magamat nem minden hüledezés nélkül meghajtván, szomorúan távoztam el, s többé sem Deák Ferenczet, sem gróf Andrássy Gyulát nem láttam.

Azonban a mit gróf *Széchenyi István* Deák Ferenczről mond, hogy Deáknak állhatatos hazafiságában bízik, a nélkül, hogy őt hibátlannak

tartaná; – ezen igazmondást én is habozás nélkül mind a két kezemmel aláírom; s arról vagyok meggyőződve, hogy Deák Ferencz és gróf Andrássy Gyula között oly mély és elválaszthatatlan viszony volt, hogy Deák Ferencz élete végéig gróf Andrássy Gyulát nemcsak a hazai belügyekben, hanem később külföldi politikájában is hathatósan befolyásolta.

S azért gróf Andrássy Gyula a nekem adott válaszával nem akart egyebet mutatni, mint azt, hogy ő sphynx is tud lenni, – ha akar.

## **HARMADIK RÉSZ.**

## A NŐ ERKÖLCSI SZEMPONTBÓL.

Mínthogy éghajlatunk alatt sehol sem tehetjük annyira tanulmányaink tárgyává a nőt és annak erkölceit, mint Parisban, azért én is hosszú külföldi utazásom alatt e világvárosban igyekeztem a nőt és erkölceit megfigyelmezni és tanulmányozni.

Már ezelőtt 18 évvel egy francia nyelven megjelent nagyobb munkában bővebben szólottam a nőről és annak erkölceiről, melyeket azóta újabb észleléseim tárgyává tettem, s fájdalmasan kell constátálnom, hogy a női erkölcsökre nézve sem javulást, sem előhaladást nem volt alkalmam tapasztalni. Tehát csökönyösen megmaradtak azok a maguk régi kerékvágásukban, a mi megdöbbentő tanú-

ságot tesz a különben változó női nem természetének szívósságáról és változhatatlanságáról.

Ugyanis jelen könyvemhez a kézirat már legnagyobb részben össze volt nyomda alá készítve, midőn egy napon Parisban az igazságügyi palotába mentem, hol maga a törvényszék székel, s az egyik nyilvános tárgyalási terembe lépve, szemem önkénytelen a vádlottak padjára pillantott, melyben egy gyászba öltözött nő ült és az elnök erősen hangsúlyozva monda e szót: «házasságtörés!»

A házasságtörés igen nagy jelentőségű szó a törvénykönyvben, s azért az én figyelmemet is magával ragadta, melytől alig szabadulhatván meg, egy másik kihallgatási terembe vezetett csillagzatom, melyben a psychologia nem kevesebb érdekes tanulmányokra talál, mint az első teremben. Ott például a padon egy bukott személy rejti el könyeit; míg más bűnös nőszemélyek elsoványodott és vérszegény arczán mestersé-

ges *korai szülés, titkos szülés* és *gyermekgyilkolás* vala olvasható ... Majd ismét más terembe lépve, abban sok szép nőt találtam, kik előttem mentek el és panaszt emeltek a bírónál szerencsétlen házi viszonyaik miatt, s férjeiktől az *elválást* sürgették.

Midőn az igazságügyi palota különböző kihallgatási termeiből, melyekben annyi erkölcsi sülyedést és borzasztóságot kénytelen valék tapasztalni két órai ottlétem alatt, – hazatérendő, a látottak és hallottak felett elmélkedésekbe bocsájtkozám, azoknak resumméja gyanánt megírtam könyvem számára a *nő erkölcsi oldalát*.

Mi mindent írtak már össze e tárgyról és pedig Éva ősanyánktól a trójai háborúig, Tündér Ilonától Maintenon asszonyságig, XIV. Lajos nejétől egész a mai napig!?!

Mégis én szintén hozzászólok e kényes tárgyhoz, mely a leggondosabb figyelmet érdemli meg, – kijelentvén azonban, hogy távol tartottam magamat azon sophistáktól,



kik az igazság elől kitérnek, s nyilvánosan dicsérik meg azt, a mit titokban utálnak.

Mindenekelőtt szeretnék mindenkit meggyőzni arról, hogy felette szükséges, hogy a nőnek legszentebb princípiuma az erkölcs legyen, s nem elég őt arra egyre és egyre figyelmeztetni és jól megtanítani, hanem folyton ismételni kell annak szükségét azon célból, hogy a vétket kerülje, mert az minden családi háborúság kezdete és minden szerencsétlenségnek okozója. A legnagyobb szomorúságot az erkölcs hiánya hozza létre különösen a nőnél, kinek társadalmi befolyása oly nagy.

Hivatkozunk *Russel Napoleon* úr igen figyelemre méltó statisztikai összeállítására az erkölcsökről, mely állítólagosan a leglelkiismeretesebb férfiak tapasztalásain, földrajzi tanulmányokon, természettudósok és államférfiak állításain nyugszik, s ő azoknak gondos tanulmányozása után összehasonlítja Észak-Amerikát a délivel, Skótszágot Írhorral, a

katholikus Svájcot a protestánssal, Ausztria-Magyarországot a német birodalommal, Angliát Spanyolországgal és végre Franciaországot Olaszországgal.

Russel úr ez államok mindenikét önmaga tanulmányozta és pedig keletkezési idejüktől fogva a mai napig, s csudálatosán azon meggyőződésre jutott, hogy a protestáns lakosság erkölcsösebb, mint a katolikus! Russel úr e clisproportio okául a különböző államok politikai és vallási szervezetét, s az azokban dívó elemi oktatást hozza fel!

Természetesen, hogy a protestáns Russel, a szintén protestáns Angolországban egy szó ellenmondásra sem talált!

Sőt még az általánosan ismert katolikus francia senator, *Chevalier Mihály* is, egy igen híres művében mondja, hogy bámulatra méltó azon progressiv dispropotio, melyet az 1815-ik évtől *katholikus és nem katolikus keresztény lakosságnál tapasztalunk!*

Azonban én tapasztalásaim és észleléseim alapján teljes határozottsággal állíthatom, hogy a katolikusság erkölcsi statisztikája napjainkban rendkívül javult, s hála az isteni gondviselés kegyelmének; az valóssággal folytonosan gyarapodik a javulásban.

## A NŐ NEVELÉSE.

Magától értetődik, hogy a nő nevelése természetéhez és jelleméhez mért legyen, kinek alkotása és dispositiója nagyon különbözik a férfié-től. Ha a nő nevelése elvan hibázva, akkor jövőjére nézve azon jó hatás is tönkre megy, melyet különben a jótékony nevelés a nőre gyakorolni szokott, annyira, hogy előítéleteivel együtt női fel.

Ismeretes tény, hogy a gyermek veleszületett dispositiókkal jön a világra, mint azt ugyanazon egy atyától és egy anyától született gyermekek physikai, szellemi és erkölcsi hajlaimainál észleljük. Ez okból a nevelésnek igen tapintatosnak kell lenni, mely az anya jó példája, s még jobb

tanácsai által rendkívüli módon is támogattassék.

Ezekből következik azon természetes dolog, hogy azok, kik a gyermek első alakítására vannak hivatva, azoknak maguknak is jól nevelteknek kell lenniök.

*Theogines* mondja: «Sokkal könnyebb a gyermeknek életet, mint annak szép lelket adni.» Csak az első nevelés által érhetjük el azt, hogy a gyermek érzékenységét, ingerlékenységét, szeretetét, félelmét és szenvedélyeit képesek legyünk vezetni. Ha a nevelés első alapjai el vannak hibázva, akkor a további nevelés is, főként a leányoknál, a gyermek hátrányára esik. Mihelyt a gyermek első ápolása elhanyagoltatott, a további fejlődés is szenved, s vagy éretlenségbe, vagy magtalanóságba megy át; mert a nő fejlődése és növekedése annyira élénk, hogy virágházi növényhez hasonlítható, mely gyümölcsöt nem hozna, ha a kertész a megkívánt gondoskodást elhanyagolná, így vannak nők, kik a természet által

gyönyörűen felékesítették, de a kik nem fejlődnek ki tökéletesen, miután a fejlettséghez megkívántató ápolás, a nevelés hiánya folytán, elhanyagoltatott.

Első szempillantásra meg lehet ismerni a jól nevelt nőt; jellemzi őt úgy egész lénye és beszéde, mint járása, modora és állása. Korunkban a nő fejlődése oly gyors, hogy a leánygyermekeket csupán asszonykáknak tekintjük, kik a társadalom jó, vagy rossz példáit gyorsan felfogják. Alig születik meg a gyermek, már is öltözet és ágynemű tekintetében pompával vétetik körül, s ezzel inkább tet-szelgésre, mint jó erkölcsökre szoktattatik. Igen helyesen mondja egy nagyon becsületes és igen tudományos nevelő: «Manap – úgymond – csak azért takaróznak, hogy a szép takarót mutogathassák; nem pedig azon czélból, hogy a komor időjárás behatásától magukat meg-óvják.»

XIV. Lajos idejében a nők csak vállalkat hagyták fedetlenül; korunk-

ban karjaikat es gyakran mellüket is mutogatják. Ép így neveltetik a kis leány, különösen nagyobb városokban, hol inkább külsőleg, mint belsőleg míveltetik ki, s azért a nőknek finomabb érzékük is van a külső iránt.

És valóban a nők öltöneyei, főként tánczvigalmak alkalmával, úgy vannak alakítva, hogy inkább az érzékiséget, mint az erkölcsöt ébresztik fel.

Mindenesetre tény, hogy a kellem fejlődése a nő első feltételei közé tartozik, csak hogy az ne sértse a jó erkölcsöket. Ne feledje a nő soha, hogy az egyszerűség mindig a finom nevelés legszebb ékességei közé tartozik.

*Fénelon*, a nagy francia egyháznagy mondja: «Kívánom, hogy női fiatalságunk a gyönyörű egyszerűségben neveltessék, megmutatva nekik a régi görög és római nőszobrokat, melyeknél a nemes egyszerűség uralkodik, különösen pedig a hajuknál. Ez ugyanis a legegyszerűbben van kötve és költőiesen a vállakra eresztve, a mi a nőnek nagy kellemet kölcsönöz.»

Ép így elmondja *Fénelon* a leányoknak a régi festők egyszerű ízlését is.

A most divatos kolostori nevelést nem akarjuk bírálni, de annyit mégis meg kell jegyeznünk, hogy az igen sok kívánni valót mutat fel.

Nem kevésbé ártalmas és helytelen azon leányok nevelése, kiket már mint gyermekeket a nyilvánosság elé hoznak, felciczomázzván őket, mi által gyöngéd idegrendszerüket felizgatják és hosszú virrasztás folytán jóltevő álmaiktól megfosztják.

Nagy figyelem szükséges egy gouvernant megválasztásánál, hogy növendékeinek lelkét azon regényes elbeszélésekkel ne töltsse be, melyektől ő maga már teljesen át van hatva. Mily elhibázott és mennyire szomorú következményű az elkényeztetett nevelés oly leányoknál főként, kiknek szülői vagy rokonai számukra semmi vagyont sem hagyhatnak hátra? – azt felesleges elemezni.

*Plató* beszéli, hogy *Cyrus* halála után a császárság csak gyermekeinek



rossz neveltetése következtében bukkott meg, miután azokat oly nőkre bízta, kik szenvedélyesek lévén, a gyermekekbe szintén erköcstelenséget csepegtettek. A rossz nevelés legalkalmasabb egy nő elcsábítására; másrészt pedig mindennapi okot szolgáltathat a férj és a nő közötti elégedetlenségre.

Egy erényes nő iránt érzett igazi tisztelet egészen más valami, mint az üres bókok tömjénezése, melyekkel a hízalgők szokták elhalmozni azon nőt, ki a szószaporítást elébe teszi a lelki élvezetnek és az erénynek, s ki semmi egyebet nem óhajt, mint futólagos szórakozást.

Sajnos, hogy vannak oly annyira elromlott ízlésű nők, kik a hízalgők semmitmondó szavainak előnyt adnak a komoly férfiak beszéde fölött!

Hasztalan keresnénk ma egy második *Corneliát*, ki két fiát mutatá be legdrágább kincse gyanánt, felkiáltván: «Itt van legszebb ékességem!» Ellenkezőleg ezer oly nőt találunk, kik hiúságtól elkapatva

azon nőre emlékeztetnek, ki férjének szemrehányásokat tett azért, mivel az egy oly barátját mutatta be, kinek kezelője nem volt elég finom. Ily nők egy kis ideig ragyognak külső szépségük által, mely azonban hamar elmúlik, s gyorsan bekövetkezik az örökös tél!

A szellemdús *d'Agould* grófnő felülmúlhatatlan ékesszólással vázolja a nő jellemét. *D'Agould* grófnő, ki sokáig *Sterne Dániel* álnév alatt írt, a többi között ezeket mondja: «Mi a nőnek legjobban hiányzik: az a módszer. Ezért van, hogy a nőnél a véletlen uralkodik. Úgy tanulunk meg jól gondolkodni, mint meglehet tanulni jól munkálkodni és én kívánám, hogy a gondolkodásmód bevezettetnék a nők neveltetésébe. Akarom, hogy a nőnek oly erkölcei legyenek, mint a férfinak.»

«Egy anya – mondja tovább, – ki gyermekét önmaga szoptatja és gonddal ápolja, nem kevesebb bátorságot és kitartást mutat, mint azon katona, ki egy város biztonsága fölött

örködik. A házi kormányzat ép annyi tisztaságot és elhatározást kíván, mint a politikai.»

Engedje meg a szellemdús grófné azon megjegyzést tehetni, hogy a nő és az őrálló katona között mégis csak valami kis különbség létezik, s így hasonlata kissé sántikál.

«A mi a nőket jellemzi – mondja d'Agould grófnő, – az szellemének regényessége. Nőinknél hiányzik egy Cornelia lelki ereje és az ész oly magas grátiája, mely Sokratest képes volt Aspásia lakomáján visszatartóztatni. Mai nőink – folytatja a grófnő – szenvednek, s annak folytán szenved a család és szenved a társadalom. Csupán a vak megszo-  
kás kormányozza nőinket.»

Sterne asszonyoság pedig egyhelyütt így szól: «Vannak nők, kik azon tehetséget, hogy szeressenek, igen hosszan és sokáig megtudják őrizni, még azután is, midőn már megszűntek szerettetni. Oly nőnek, kinek nincsenek gyermekei, megen-  
gedhető, ha hosszabb ideig ifjú akar

lenni és látszatni; de nem oly nőknek, kiknek nagy leányaik vannak és mégis tetszést akarnak elérni.»

Végre ismét d'Agould grófnőre hivatkozunk, ki azt állítja, «hogy ha e század legszellemdúsabb modern francia nőit, kik maguk iránt legnagyobb feltűnést keltettek, összehasonlítás végett egymáshoz állítanók, geniusaik között igen nagy különbséget találnánk; jöllehet nagy hatással voltak azon időkre, melyekben éltek. így látjuk, hogy Rouland asszonyság erős, komoly vala, s visszavonultan élt; ellenkezőleg *Staël* asszonyság, ki társaságokban hitte a szellemi élet központját feltalálni: igen heves és szigorú bíráló volt; – míg *Sevigné* asszony szellemdús nő vala és leányainak túlságosan gyöngéd édes anyja volt. *Sand* asszonyság pedig természetétől sugallva rábeszélő tehetséggel bírt; azonban mindenikük – végzi be a derékgrofnő, – a helyes utat eltévesztette és erőltetett declamatiókba estek.»

## HÁZASSÁGTÖRÉS ÉS A MEGTÉRT NŐ.

Az erkölcsi világot folytonosan nagy szerencsétlenség fenyegeti, melyet jelen művemben hallgatással nem mellőzhetek. Értem a *házasságtörést*, mely szomorú tárgyra nézve megjegyzéseimet szintén előadom.

A házasságtörés okai leginkább a rossz nevelés és a szerencsétlenül választott házasársak összehozása. Nem akarok belebocsátkozni ama borzasztó kínzások sötét rajzolásába, melyekkel a régiek a házasságtörő nőt büntették, csupán *Montesquieut*, a «*De l'esprit des lois*» tisztelt szerzőjét említem meg, ki egyáltalában nem akarta elvállalni a házasság-

törő nő védését, miután a természet – mint ő mondja – a nő hűtlenségét mindenkor biztosan megszokta jelelni, a mennyiben törvénytelen gyermeke – francia törvények szerint a férfi, tulajdonát képezi, s az o terhére esik; míg a férfiú házasságon kívüli gyermeke törvényszerűen nem képezi a feleség gondját.

Hála művelt korunk nevelési rendszerének, a házasságtörés bűne már nem fordul elő oly gyakran, mint a régi időkben; annyira, hogy vannak nők, kiknek erkölcsössége messze túlhaladja a férfiét.

Biztossággal mondhatjuk, hogy a házasságtörés oly ritkán előforduló eseteinek is csak a nő legyőzhetetlen tetszvágya az oka. Nem ritkán azonban az asztal és ágytól való elválás szomorú törvényét kell alkalmazni. Hány oly férfi létezik, ki önmaga oka neje eltévelyedésének csupán pazarló fényűzése által, melylyel nejét körülveszi. Azért nem kell csodálkoznunk, ha néha ily nőket azon a hamis úton látunk, melyet saját

férjük nyitott számukra! Ily esetekben azután a férfiek nejeiket azzal vádolják, hogy ezek becsületükön csorbát ejtenek, pedig ezen férfiek inkább saját tapintatlanságukat vádolhatnák. Szent *Pál* mondja: hogy a házasságtörés Isten országából ki van zárva, vagyis:

«neque fornicarii, neque aduiterii regnum Dei possidebunt».

Szent Máté pedig azt állítja, hogy már az, ki egy asszonyt vágyó pillantásokkal szemlél, szívében már is hűtlenséget követ el. – De ily módon alig lenne férfi, ki ezen bűnt végre nem hajtotta volna.

Az evangéliumi házasságtörő nő arra tanít minket, hogy a farizeusok régi törvények szerint megszokták kövezni a házasságtörő nőt; előbb azonban a szerencsétlent Jézus Krisztushoz vezették azon czélból, hogy tőle halálát kívánják. Midőn azonban Krisztus a farizeusoknak monda:

«az közületek, ki nem vétkes, dobja reá az első követ»; –

akkor íme! mindnyájan visszavonul-

tak, legelői pedig a legöregebbek.  
 «Menj – monda ekkor Jézus a nőnek – menj és ne vétkezzél újra.»

*A megtérés.*

Midőn a bűnös nő Üdvözítőnk legszentebb kegyelme által a farizeusok kezeiből, kik életére törtek, szépen megszabadult, vallásos ihlete következtében, mely őt soha sem hagyta el végképen – erényes nővé lett. Mindenekelőtt a mindenség teremtményéhez intézte térdelve legbuzgóbb imáját, köszönve neki a mennyből jött oltalmat és kérve, hogy fogadja őt vissza kegyelmébe, őszinte bánatáért bocsásson meg, s mentse meg azontúl az örvénytől, melybe már majdnem elbukott. – «Örökkévaló isteni Gondviselés! ki a rovat járni tanítod, az eget mozgóvá teszed és a ki legkisebb műveid fölött is örködöl, fogadd el Istenem! szívem legalázatosabb tiszteletét, melyet te magad tisztítottál meg. Áthatva azon veszély élénk érzelmétől, melytől általad megszabadítottat-



tarn; továbbá a becsület és a biztonság állapotaitól, melyeknek birtokába ismét visszahelyeztettem, mélyen a földre borulok, kezeimet éghez emelve téged dicsőséges Teremtő! áldalak, ki ott a felhők fölött élsz és uralkodói és ki saját erőnk által tetszésed szerint felmagasztalsz, vagy lealacsonyítasz bennünket. Szent atyám! a te szent akaratod egyszersmind az enyim is! Én szeretni akarom férjemet, kit te nekem adtál. Hü akarok lenni hozzá, miután ez az én legelső kötelességem, mely egész családomat egymáshoz és a társadalomhoz összeköti. Ártatlan és igaz akarok lenni, minthogy ez az első erény, mely a többieket táplálja. Szívemet a te szent felügyeleted alá helyezem és kívánságaimat kezedbe adom. Légy kegyes és irgalmas én édes Istenem! és támogass engemet az én elhatározásomban, s ne engedd, hogy egy pillanatra is tévedés árnyékolja be ezentúl az én egész életemet. Istenem! tied a hatalom és tied a dicsőség!»  
E rövid ima után, melyet a bűn-

bánó nő már régtől fogva nem intézett a mindenható Istenhez, oly őszinte buzgósággal és áhítattal, – legott elhatározásában annyira megerősödött, hogy egészen könnyű volt azt neki most már követni, miután tisztán látta, hogy hol kell neki azon erőt keresnie, melyre szüksége van, hogy minden erkölcstelenségnek ellenállhasson. A szomorú elvakítás, melyben elbukott, világosan állott szemei előtt, miután úgy sem volt eredetileg sohasem vallás nélkül. És a bűnbánó nő most azon meggyőződésre jutott, hogy a vallás, mely által a szív át van hatva, milyen más, mint az, mely csak elvétve gondol bizonyos időkben az Istenre, s csak azért, hogy őt újra csakhamar elfeledje, s mely nem lévén egyéb, mint álbölcsi erkölcs, mely üres szavakból áll, s teljesen méltatlan az igazi vallás szent nevére. így tehát igazi megvetést érez azok iránt, kik őt oly rosszul vezették. Isteni fény által megvilágítva érzi a hibás princípiumot, melyet ő korábban köve-

tett, s a mely bele csepegtette, hogy ha bűne titokban történik, erényét nem kell féltene, csak azon kell iparkodnia, hogy tetten ne kapják. Nem gondolt arra, hogy az érzelmek eltévelyedése megrontja az ítélőképességet és az akaratot. Jelenleg magába szállott, s igaz szívvel imádja az örökkévaló teremtőt, s mintegy lehellettel rombolja le a légvárat, melyek csak mint álfények jelentek meg, s a változhatatlan igazság napja elől mint árnyékok tova iramolnak. Át van hatva azon tudattól, hogy a titokban elkövetett bűnöket a jó Isten látja; s hogy az erénynek hasonlóképen van egy láthatatlan szellem tanuja. Egy szív ezen igazságoktól áthatva, kicsinylőleg tekint le az emberek szenvedélyeire.

A csábítók nem helyeznek kiváló súlyt azon ünnepélyes kötelékre, mely férjet és nőt egybeköt; nem is becsülik a házassági kötelék szentségét, s nem tisztelik a nő becsületét és szüziességét, mely a társadalom oltalma alatt áll. Igen helyesen mondja a

törvény: «Ki a nőt elakarja csábítani, az maga a főbűnös, miután az a nőt bűnre vezette, s különben is mindig bűntárs az, ki a véték elkövetésében részt vett». Továbbá a csábító férfi azért is büntetésre méltó, mert a házas nő tiszta lelkiismeretét házasságtörésre vezette. Es mégis a csábítók konokul megmaradnak azon erkölcstelen állításuknál, hogy titkos vétkezés által senkin sem történik igazságtalanság.

Ha e pharizeusok az Isten létében és a lélek halhatatlanságában hinnének, nem lehetnének képesek egy titkos bűnt, melynek Isten a tanuja, ártatlannak nyilvánítani. És ha maga a titokteljes vétkezés senki mást, csupán Istent bírja is tanúul, hogyan lehet állítani, miszerint a házasságtörés senkinek sem okoz fájdalmat?

Egyenlő értékű-e az egy atyára nézve oly örökösökkel bírni, kik nem az ő véreből származnak? Senkinek sem okozunk keserőséget azzal, ha idegen vérrel elébe lépünk a legter-

mészetesebb egybekelésnek? s ha a vonzódás princípiumai ott háborítatnak, hol egy egész család egymás között való Összefűzésére vannak voltaképen hivatva?

Szomorú sorsa van az oly egybekelésnek, melyben a hűtlenség, árulás, czívódás, verekedés, gyilkosság és mérgezés játszák a főszerepet!

«Most szívem minden bűntől megtisztult— folytatja a bűnbánó nő, — nem bánt többé azon gondolat, hogy a szerelem legtisztább ösztönéből vetkeztetik ki, ha az erény útjáról távozik. Most szeretem már férjemet igazán. Elidegenedésem gondolata végképen eltűnt. A szerelem, ezen mennyei érzelem, most már igazzá lett bennem. E pillanatban, midőn e gondolat fölemel: boldogabbnak érzem magamat mint valaha. Nem hevíti többé képzeletemet büntetésre méltó tűz, s a bűntől való utálat felébredt lelkemben. Többé nem terhel semmi vétek. Most már titkolódzás nélkül is szerethetek. Az ártatlanság és Istenbe helyezett bizodalمام lel-

kemből minden gonosz gondolatot kiszorít. Minden, a mi nem az erény legtisztább érzelméhez tartozik, ha Isten is úgy akarja, szívemből örök időkre száműzve lett.»

«Ez életem hű képe, és története mindannak, a mi bennem történik. Férjemet igazán szeretem, s nem ismerek más érzelmet, mely nekem oly biztosságról kezeskedhetnék. E biztos szabályt szigorúan meg fogom tartani. Lelkiismeretem szavára figyelek, mely többé semmit sem hány szememre, s többé nem szomorítom meg lelkemet. Ha ez nem volna elégséges igazolásomra a világ előtt, akkor elég a magam megnyugtatására. Mily módon ment végbe bennem ezen változás? – nem tudom. A mit tudok, az, hogy én e változást forrón óhajtottam, az Úr tette a többit. Érzem, hogy azon kötelék, mely férjemhez köt: annál becsesebb előttem, miután az minden aggodás és lelkiismeret-furdalástól ment és ezentúl minden szemrehányástól meg vagyok mentve, s önmagamnak

visszaadattam. Azon édes vigasztalásom van, hogy férjem nem kevésbé szeret most, mint azon a napon, melyen egybekeltünk és hogy lelkeink újra és bensőleg feltalálták egymást. Hála neked Isten!»

## A LÉLEK DIAETETIKÁJA.

Ez képezi alapját az egész physicali, szellemi és hygieniai élet principumainak, melyekről a következő lapokon lesz alkalmunk bővebben szólni.

Mindenekelőtt beszéljünk az ember anyagi jólétéről és egészségtanáról, melytől a gépezet szabályos működése függ. Minél szabályosabban végződnek a test functiói, annál jobban hatnak vissza azok az erkölcsi törvényekre. Jó életmód, egészséges talaj, jó éghajlat, a világosság, meleg és egészséges égöv nemcsak a test egészségére, hanem a lélek hathatós működésére, úgy mint egyszerűen az erkölcs törvényeire is nagy hatást gyakorolnak.



Ide tartozik még a táplálék, ruházat és a bőrnek gondos ápolása, egészséges lakás, foglalkozás, alvás és virrasztás.

Ismeretes, hogy a test jóléte maga után vonja a lélek jólétét is, miután az anyagi és szellemi élet egymással a legbensőbb összefüggésben és összeköttetésben áll. A physikai életet czélszerű dietetikája előnyösen támogatja, holott az épen gyakran elhanyagoltatik.

A nevelők és nevelőnők legtöbbször nem látják át az egészségtan fontosságát, a mennyiben növendékeik még fejletlen agyát haszontalan elméletekkel túlterhelik, úgy, hogy a nevelésben inkább a rutin, mint a bölcs tapasztalás működik; továbbá nem veszik tekintetbe tanítványaik physikai egészségét sem. Pedig a testnek gondos ápolása nélkül az erkölcs-szellemi élet sem juthat a kellő fejlődéshez. Minél kevésbé megfelelően a természetnek ápoltatik az ember teste, annál több nyomoruság, betegség és tökéletlenség fejlődik ki, me-

lyek nemcsak a jólétet, hanem még az életet is megrövidítik.

Egy jó alkat, egészséges szülőktől való származás, jó táplálék, ápolás, alvás, könnyű emésztés, szelíd jellem, czélszerű foglalkozásmód: az erkölcsi életre nagy hatást gyakorolnak.

Az egészség ápolása párosán halad az ész fejlesztésével és a vallás tanításával.

Ellenben a physikai mértéktelenség elerőtleníti a szervezetet, s a lelket bizonyos nemű tompultságnak teszi ki, melynek folytán mélyebb okoskodásra képtelen, s ekként az erkölcsi fogékonyság is csorbát szenved.

## AZ ERKÖLCS.

A legnagyobb bölcsészek általános szempontból tekintették, s foglalkoztak a valódi erkölcs alapjainak feltalálásával.

Sok természettudós találkozott, kik a *szeretetet* állították az erkölcs egyedüli alapjának; azonban az csak szent kötelesség, mely felette gyöngítetik az egoismus által. Csakis jó nevelés, különösen a nőnél, képes meggátolni azt, hogy az önzés ne verjen mélyebb gyökeret, s a társadalom hátrányára ki ne fejlődhessen. Jó nevelés és erény, legjobb törvényhozók az önzés meggátlására. A neveltlenség csupán nyers műszerekkel bánik, melyek emberi kéz által

vezettetve, csak gonosz jellemeket hoznak létre.

Ha erkölcsi cselekedeteinkre jótékonyan akarunk hatni, akkor mindazon eszközökhöz kell fellebeznünk, melyek az ember anyagi és szellemi jólétéhez járulnak.

Lássuk legelőször, hogy viszonylik az erkölcs a physikai emberhez? Úgy, mondja *Clement Olivier*, hogy egy az ingyenczkedés hatalma alatt álló nép nem képes hódításokat véghezvinni, mivel mindig csak saját tobzódásaira gondol. A tobzódás megbénítja a tetterőt; a mértéktelen evés és ivás meggátolja az agy és izmok frissességét, megváltoztatja az erkölcsi cselekedeteket és háborítja az egészséges fogalmakat. Ellenben egyszerűség és mértékletesség, ész és erény, mint a főczél: összes vágyainkat kielégíti. Mily különbség van egy kicsapongó képe és oly szegények ábrázolata között, kiknek lételükhez a legszükségesebb physikai eszközök is hiányzanak, kiknek sorsa az erkölcsöt gyöngíti, gondolataikat összezavarja

és erkölcsi érzelmeiket nem engedi kifejlődni.

Az elegendő felvétel hiánya és a sok kiadás zavarba hozza a táplálkozás gazdasági egyensúlyát, mi az ember erkölcsére, vérmérsékletére és idegrendszerére felette hátrányosan működik.

Nem kevésbé hat az éghajlat az anyagi és szellemi tehetségünkre. Azért van, hogy az észak lakója lassúbb teendőinek felfogásában, míg a déli gyorsan működik. Avagy mennyire különbözik az ázsiaiak erkölcsi élete az európaiaktól? – azt leírják utazók és természetbúvárok, kik beszélik, hogy Ázsia évezredek előtt teremtője volt a theologia és philosophiának, s hogy azoknak rendszere több ezer év előtt már fentartotta magát és jelenleg szünetelésre van ítélve; míg Európa előretörékvő útja biztos alapokon nyugszik, mely tartós eredményre vezet és az utóbbi századok alatt magának hatalmas előmenetelt és tartós léteit biztosított.

E szerint Ázsiát mély süllyedésben

látjuk, s a mi ott szellemi tekintetben mégis létezik, azt csupán a civilizált Európa erkölcsének, szellemi és physikai erejének köszönheti. Mint már ezt hosszasan egy másik munkában volt alkalmunk előadni.

Ázsia javulása Európa erőteljes beavatkozása nélkül csak chimera volna, miután az ázsiai ember rest, vakbuzgó természetű, minden erély és a resultatum vizsgálása nélkül.

Ázsia időjárása ép oly egészségtelen, mint az ott tartózkodás. Ázsia légkörének áramlásai annyira hátrányosan hatnak az emberre, főként az idegenre, hogy a lélek egészen elbágyad és a legmélyebb melancholiába esik; továbbá az ember erkölcsi tetteire is rosszul hat. Mily feltűnő különbség van az éghajlatok között? arra nézve *Buckle H. Tamás* igen szellemdús példát idéz midőn ő Indiát Görögországgal összehasonlítja. Indiában az ember félénkké lesz – mondja ő – az alattomos természet következtében, míg Görögországban jól érzi magát.

Indiában az éghajlat az idegenre nézve – eredetileg vad képződése folytán – titkosan hat; míg Görögországban a természet jótékonyná alakul. Görögországban a természet az érzelmekre, a gondolatokra és a cselekvésekre, valamint az ember anyagi és erkölcsi életére kedvezően hat; ellenben az idegen természete Ázsiában elromlik és csak a bennszülött érzi magát jól, s ápolásában leginkább házi állatait részesíti, melyek őt táplálják. Ázsiában az erkölcs oly alacsony fokon áll, hogy az a lakosok intelligentiáját is bénítja és erkölcsileg mindig mélyebbre süllyeszti. Nem sokkal jobbat lehet Ázsia hegylakóiról mondani; úgy-szinte az ázsiai atmoszféráról, mely nekünk még Európába is a legveszedelmesebb betegségeket küldi.

Rossz erkölcsökkel és hátrányos neveléssel találkozunk az ázsiai népeknél, és pedig elannyira, hogy ott a műveltség a legalacsonyabb fokon áll. Az egész keleti népség, férfi, és nő kinyomata szellemi és testi bá-

gyadtságról tanúskodik, a mely bénít; sötét komolyságról, a mely elnyom és az izmokat munka hiányában elégséges mozgásban nem részesíti. Az egész test, melynél hiányzik a cselekvés, az ázsiai népet úgy tünteti elő, hogy a férfi és a nő egyiránt a nehézkes szervezet típusát hordja magán.



## ÖRÖKLÉS ERKÖLCSI SZEMPONTBÓL.

A legrégebbi úgy, mint a jelenkori törvények a physikai és morális tulajdonságok örökléséről mint elvitázhatatlan dologról tesznek tanúságot. Tehát az államnak is oda kell hatnia, hogy a rossz physikai és erkölcsi tulajdonságok öröklését megakadályozza, mert a tapasztalás tanítja, hogy az örökölhető betegségek tisztán a kóros vérrokonok között kötött házasságból származnak. Míg ellenben az örökölhető betegségeket megakadályozhatjuk, vagy kifejlődésükben gátolhatjuk jó anyagi és erkölcsi nevelés és okszerű physikai és szellemi életmód által.

Magától értetődik, hogy kóros

öröklések fejlődéséhez az éghajlat is hozzájárul; míg az egészséges égvő, hol minden szenvedély enyhébb kifejezést nyer, kedvezően hat a kóros, beteges hajlamra.

*Szenvedélyek*, mindenben érvényesítik hatalmukat. A szenvedélyek nagy államokat döntöttek le és újakat alakítottak; családokat tettek tönkre; törvényszegést és bűnt terjesztettek.

Csak erkölcsös államokban képes a moral a szenvedélyeket szabályozni, s azokat erény és mérséklésre változtatni. A szenvedélyek extentrikus vágyakat és hajlamokat költenek fel. Minél jobb a nevelés, különösen a nőnél, annál jobb egyszersmind a nemes passiók iránt való ösztön is, mely minden rosszat elnyom az emberben; míg a nevelés hiánya táplálja a nyers szenvedélyeket. Mint minden jó és rossz iránt, úgy a szenvedélyek iránt is az emberben a csira el van rejtve, mely az öröklött jó vagy rossz erkölcs által, jó vagy rosszra fejlődik ki.

Már feljebb említettük, hogy az agy képezi a központot, melyből mindazon szellemi működések erednek, melyek a vér és az idegrendszer befolyása által vezetettek. A jó nevelés, melyből egészséges erkölcs is származik, bírja csak azon hatalmat, hogy képes a szenvedélyeket mérsékelni. Még az enyhe éghajlat, vagy egy érdekes tárgy is jótékonyan járulhat a kedélymozgalmak lecsendesítéséhez.

Az arczkifejezés a szenvedélyekre hajlandó embereknél bizonyos jellegző kinyomatról tanúskodik, — mely a szellemi működésekre is kiterjed.

Az arcz mimikai mozgásai a lélek néma beszédét képezik. Hogy az arcz ily beszéde minden időben, s az összes népeknél ugyanaz maradt, erről a múlt századi képek, s a régiak szobrai és emlékei világosan tanúskodnak.

*Hanyagság.* Bizonyos embereknél ez is szenvedély. Míg a butaság gyengíti az embert, addig a munka

erősíti. A restség korán tesz öreggé, ellenben a munkásság hosszú ifjúságot biztosít.

*A kéjelgés*, szintén egy neme a szenvedélyeknek, mely az erkölcsökre igen rosszul hat, miután a kéjelgés az ember összes működését a gyomorban központosítja, mi úgy az idegrendszer működésére, mint a szellemi életre is hátrányos.

Különös figyelmet érdemelnek a *nő szenvedélyei*, melyek már egész szervezetük következtében nagyon különböznek a férfiéétól. Valamint az erkölcsben, úgy a szenvedélyeknél is a férfiaknál az ész; a nőnél pedig az eszményi kedélyélet az uralkodó. – Már feljebb mondtuk, hogy a nő összes gondolkozása a természetes érzelmi életből fakad, s azért a nők gyöngédebben éreznek és gondolkodnak, azon czélból, hogy férjüket érezni tanítsák, sőt gonddal és szeretettel vegyék körül, hogy a család ne szenvedjen.

*Állás és foglalkozás.* Itt is az erkölcs sokkal hozzájárul az üdvös

eredmény eléréséhez és súlyt kell fektetni az értelem nagyságára, a műveit kedélyre, s az életszükségletek előállítására.

Fonák és megerőltetett nevelés, kivált a nőnél, igen hátrányosan hat a foglalkozásra.

*Nyomor* még az erkölcs és a nevelésre is bénítólag hat. Itt a nyers szenvedély lép előtérbe, s kiszorítja különösen a női összes jobb érzelmeket és erkölcsöket. Ennek következtében láthatjuk, hogy a szegény munkás osztálynak kevesebb hajlama van az erkölcsre, mint a tehetős embereknek. Okszerű nevelés és munkás foglalkozás kiirtja a szenvedélyek nyersségének fullánkját, s ellene működik a restség, ivás és erköcs-telenségnek; továbbá jótékonyan hat vissza az erkölcsre és a felebaráti szeretetre, miután a lakosság átlagos számban erényes példákról elég bőven tanúskodik. Erkölcs és erényes érzelmek ápolásának súlypontjait rendezett családi élet képezi megfelelő anyagi és szellemi neveléssel

párosulva. Szükséget szenvedő osztálynál, mely a napi szükségleteivel küzd, alig várhatunk jó nevelést és hasznos erkölcsöket.

Népnevelés ápolása és elegendő foglalkozás szolgáltatják a legbiztosabb szereket, a nyers szenvedélyek és a tömeges elszegényedés ellen.

*Előkelők és gazdagok szenvedélyei.*  
Míg a szegényeket nyomasztó szűkség a nyers szenvedélyek martalékává teszi, addig a gazdagok és előkelők-nél az általuk folytatott életmód folytán fejlődnek a szenvedélyek. A gazdag és előkelő legtöbbször hajlandó a különczkedésre, főként a nő, kinek benyomásai nem érik el természetes fejlettségüket, s így a képzelet varázsa, s a vér bősége folytonos izgatottságban tartja az idegéletet; a fejtelve van izzó eszméssel, kielégíthetetlen vágyakkal, s természetellenes életmódot folytatva, lehetetlen, hogy a törékeny emberi gépezet a megfelelő időtartamot kiállja. Ezért tehát legjobb szerek, melyekkel a szenvedélyeket zabolázzhatjuk: a cél-

szerűen szabályozott életmód és az önuralom.

*Korcsképződés és elcsúfítás természetes következményei az erkölcsi elhanyagolásnak.* Ama közmondásnak: «Őrizkedjetek a megbélyegzettektől» – igen mély értelme van. Miután minden korcsképződésű ember többé-kevésbé szenvedélyes, elkeseredett, ingerlékeny, könnyen megsérthető, nem ritkán még alattomos és bosszúvágyó is, s mindezt az. elcsúfított ember alkati hiányainak tulajdoníthatjuk, mivel ezen szegényeket igen gyakran csúfolják és kinevetik.

*Szokás.* Különösen kártyázás, mely megszokás által elpusztíthatatlan szenvedélylyé válik, s a mely nem ritkán egész családokat dönt a szerencsétlenségbe. Igen sokkal járul e szokáshoz a fonák nevelés, mely gyakran a jó hajlamokat is gonosz szenvedélyekké változtatja. Keleti népeknél is látjuk, mint lesz a rossz szokásból szenvedély; így például: ők az ópiumot úgy pipában, mint természetes állapotban oly mennyi-

ségben fogyasztják, csupán *azért*, hogy érzéki élvezeteket meghosszabbíthassák; de *azután* oly siralmas lankadtság következik be, mely idővel maga után vonja a fizikai és szellemi butaságot, s nem ritkán előidéz a halált is.

*A szerelem tisztán erkölcsi szempontból tekintve.* Csak a költőknek és a hű jólelkű embereknek van valódi fogalmuk az ily szerelemről. Rossz emberek és csalók csak önmagukat szeretik. A külvilág rossz berendezése oka annak, hogy a szeretet nem válik általános felebaráti szeretetté. Jézus Krisztus e szavaiban: «Szeresd felebarátodat, mint tennenmagadat» – a rossz szenvedélyek helyes orvosságát, tanácsolja, melylyel már itt a földön kezünkbe adja a mennyország kulcsát. De csak kevés szervezettel és nevelésmóddal szerencsés ezt a kulcsot felhasználni, vagyis: «Jónak lenni a szó legszebb értelmében!»

*Tisztelet.* Hatalom és gazdagság igen nagy segédeszközök, hogy magunknak tiszteletet szerezzünk; míg



a szegénység és a gyengeség aláztatosságra van utalva. Tisztelettől szerelemig; alázatosságtól irigységig csak egy lépés van. Parisban tanuja valék egy napon, a mint egy előkelő ember, de műveletlen, egy derék, de szegény munkással vitatkozván, a szegény monda: «A munkás ember kabátja sokszor lyukas a szegénység következtében; de sok gazdagé be van mocskolva önzés és jellemtelenség által».

*Mi az erkölcsös szerelmet illeti,* az feltételezi a phantáziának bizonyos fellengzését, mely nélkül a szerelem alig lehetséges. Azért is a tiszta szerelem jó nevelést, helyes iskolázást, szép egyházi beszédek hallgatását; úgyszintén tanulságos színdarabok és olvasmányok megválasztását kívánja; mert a nemes után vágyódní és nagyót tenni csak erkölcsös szerelem képes.

*Egoismus,* vagyis az ember szeretete önmaga irányában bizonyos fokig megengedhető, mennyiben az önzés az erkölcsi életben hasznosnak

bizonyult; de azon túl az egoismus veszélyes. Az ember érzi magában az önfentartás ösztönét, s önmagának legközelebbi felebarátja, önmagát szereti és saját érdekeiről gondoskodik, s a míg mindezeket teszi a nélkül, hogy más felebarátjának ártana: senkinek sincs jogában az egoismust kárhoztatni, s azt erkölcstelenségnek nevezni.

*Haszonlesés.* Sajnos, hogy az önzés gyakran oly messzire megy, hog)<sup>7</sup> utálatos haszonleséssé fajúi el, mely a többi életviszonyok felett suhogtatja kormánybotját, s melytől az erkölcs messze távol áll.

*Fösvénység* az erkölcstelenségnek legutálatosabb tulajdonsága, mely alávaló embernek tünteti fel viselőjét, ki képtelen a szív bármely megindulására, s felette csupán szenvedélye uralkodik. A fösvénység legelőször is rossz nevelést feltételez, melynél a szív kérges, s legkevésbbé sincs kiképezve; bizonyára az a lélek legundokabb bűneinek egyike, s minden rossz gyökerének méltán tar-

tatik. Sem becsület, sem családi szentség nem létezik a fősvény előtt, csak kincseinek szaporítására gondol egyedül.

*Babonaság és előítélet.* Minden morállal ellenkeznek, melyek helytelen eszmemeneten alapúinak, s a való megismerésétől távol állanak; sőt az igazság rovására hamis elveket és tanokat állítanak fel. Egy szellemdús író mondja: «Könnyebb azokat elfogadni, mint megvizsgálni, mert kevésbé terhes hinni, mint kételkedni; azért nehéz a babonát megszüntetni.» *Helvetius* pedig állítja: «a babonaság kovásza kiirthatatlan, s azért nem is lehet ellene egyebet tenni, mint hatalma előtt meghajolni.» Itt tehát csak okos nevelés és jó erkölcs hathat jótékonyan s ez volna a legüdvösebb orvosság, melylyel a babonát és az előítéletet legyőzhetjük.

A *hiúság* egykorú az emberrel, s az erkölcsre csak akkor hátrányos, ha mértéktelen módon jelentkezik. A mérsékelt hiúság az összes társadalmi körökben csak jót mutat fel, a

nélkül, hogy károsan hatna az erkölcsökre. Az a tudósnak, művésznek, harcosnak, sőt még a fősvénynek is hasznára szolgál, miután csak az képes valamicskét elvonni ettől jóltevő alamizsnára.

*Elfogultság* mindenesetre az erkölcs kinövése, s csakis az egyoldalúan nevelt egyének és nemzetek tulajdonsága, melyeknél hiányzik az alkalom világtapasztalatokat tenni és az iskolában tanultakat okosan alkalmazni. Míg a sokoldalú műveltséggel bíró és tapasztalt világfí helyesen és elfogulatlanul ítéli meg az embereket.

*Bírvágy.* Ezen erkölcsi hibáról is ugyanaz mondható, mi az előbbeni-ről; valamint a *bosszúvágy* is a nevelés és a műveltség nagyon alacsony fokáról tanúskodik.

*A párbaj* tulajdonképpen nem tartoznék azon kategóriába, melyben a nőkről van szó, de mivel legtöbbször végetűk történik, annyiban lehet arról szólnunk. Nem védelmezűk ugyan a párbajt, de azért az

ellene hozott törvények hasznát csak úgy látnók be, ha a megsértett fél point d'honneur gentleman, illedelmes módon nyerhet elégtételt. Mint-hogy pedig a párbaj gyakran fordul elő a turista életben, mit magam is hosszú éveken át kedvtelve űztem, nem kerülhettem ki, hogy apró dolgokért komoly párbajokban részt vegyek. Annyi azonban bizonyos, hogy sokkal jobban éreztem magamat Itáliában és Törökországban, midőn csatákban kellett részt vennem, s golyókat húztam ki a mellekből, vagy láb-szárakat és egyes tagokat kellett amputálnom; sőt még az oly Öldöklő epidémiák alkalmával is, melyek a szegény török sereget megtizedelték. Majd a veszély elmúltával a bonczkést tollal cseréltem fel, hogy a világot a csaták kimeneteléről tudósítsam.

*Szerelemfáltás* a legveszedelmesebb szenvedély, mely a legnemesebb embert is igája alá tudja hajtani. Ifjú és öreg, szegény és gazdag, szép és csúnya a szerelemfáltás uralma alatt

állhat. Sehohsem oly élénk a becsületvágy, a bátorság és a nemes dicsvágy, melyek érzékeinket annyira kínozzák, mint a szerelemfáltésnél. Ezt csak folytonos munkában fékezhetjük, s ellene a vallásosságban kereshetünk egyedül menedéket.

### LÉLEK DIAETETIKÁJÁNAK FOLYTATÁSA. A SZELLEMI ÉS EGÉSZSÉGTANI ÉLET SZEMPONTJÁBÓL.

A szó legtágasabb értelmében a lélek műveltségének összhangzatban kell lenni az egészségtan követelményeivel. A régiek mondása: hogy csak egészséges testben lakozhatik egészséges lélek, – maga valóságában mindig igaz marad, mivel egy rosszul táplált kóros testben a vér is beteges, mely azután nincs hivatva a testi és szellemi működéseket normális állapotban fentartani, miután való, hogy nem minden étel és ital egyenlően hat a lelki életre. Mindenesetre a mértékletlenség és a nélkülözés egyenlően hátrányosan hat a testi és szellemi életre. Friss állati és növényi táplálék legjobb eledele az embernek. Ifjú korban, midőn

minden attól függ, hogy a szervezetet erőre és kitartásra szoktassuk, jó táplálék mellett ajánlandó a testnek edzése, séták, tornázás, stb., míg az izgató eledel kerülendő, mint a mely mindenkor ártalmas szokott lenni.

*Éghajlat.* Már fentebb tárgyaltuk, hogy mily jótékonyan hat az egészséges éghajlat a physikailag és morálisan egészséges emberre; s most hozzá teszszük, hogy az érvényes annak szellemi életére nézve is. Tudjuk, miszerint a forró tájak alkalmazatlanok a szellemi munkára, főként Afrika forró talaja az aklimatizált emberekre igen rossz hatással van.

*Foglalkozás.* Minél különfélebb a foglalkozás, annál munkásabb egyszerűs mind a szellemi élet is. Napjainkban még a paraszt is kineveti őseinek ekéjét, mert ő jelenleg gépekkel míveli földjét.

Nem is kell a munkás osztály gyermekeinek nevelését elhanyagolni; mert a testnek folyton tartó munkássága és az azzal összekötött szellemi szünet az észre a legrosszabb



hatással bír, s a munkaidőnek meg-  
rövidítése csak akkor dicséretes, ha  
a tanítás érdekében történik.

*Szórakozás* a nőnél, különösen a  
színház, intenzív hatással van a lélek  
mívelésére. Ez egyszersmind a leg-  
jobb egészségügyi nevelésmód, mely  
érzékeinkre és erkölcsi életünkre jó  
hatást gyakorol. Csakhogy a színház-  
nak úgy kell alkotva lenni, hogy az  
ment maradjon a nagyobb szenvedé-  
lyektől és a képzeletet ne töltsé  
be oly tárgyakkal, melyek a lelket  
lehangolják és a kedélyt kórosan  
lepik meg. Csakis erkölcsös és ter-  
mészetes alapokon uralkodva felel  
meg a színház magasztos céljának.

*Ékesszólás.* Ennek is nagy erkölcsi  
értéke van az emberi szellem felvi-  
rágzására. Az ókorban Görögország  
és Róma nagytehetségű szónokainak,  
s azok remek ékesszólásának tulaj-  
doníthatni a polgári és szellemi élet  
nagyszerű vívmányait és győzedel-  
meit. Fiatal korban, midőn még az  
ész nincs kellőleg kifejlődve, a kép-  
zelet és az érzelem felülmúlja a szel-

lehet. Asszonyoknál az ész kevésbé van kimívelve, mint a phantázia, s azért náluk az érzelem uralkodik. Ebből következik, hogy a nőnevelés legyen házias és erényes, hogy minden csábításnak ellen tudjon állani, melynek lágy szíve, élénk érzékisége és hiúságánál fogva leggyakrabban kitéve van, s a nőnek semmi érdekében nem áll az ékesenszólás kimívelése.

## AZ ERKÖLCS ÁLTALÁNOS TÖRVÉNYEI A NEVELÉS SZEMPONTJÁBÓL.

Jó nevelés legjobb támasza az erkölcsnek, legbiztosabb szer a nyomor ellen, erő a szenvedésben, kitartás a fáradásban és erősítő a munkánál, s az képes a gazdaságot erkölcsileg szabályozni. Ha a gyermekeket jól akarjuk nevelni, akkor kell, hogy a szülőknek is hajlamuk legyen és érdeklődjenek az iránt, s hogy az általuk szerzett ismereteket a gyermekekben is tovább fejleszszék. Egészséges test és lélek főtámasza az erkölcsös és szellemi nevelésnek. Ki mindkettőt bírja, annak alig lehet egyéb kívánnivalója. Jó nevelés adja az erkölcs és a szellemnek a helyes irányt, melyet követni kell, hogy az üdvösség valódi útját megtaláljuk; különösen ha a testi szervezet egész-

séges és erőteljes. Hol a physikai és szellemi nevelés jó: ott a physikai rész a gyenge erkölcsöt erősítheti, s a lélek erősen kifejlett energiáját mérsékelheti. A tökéletesen neveletlen ember is tanulhat valamit, csak a tanulási vágy benne felébresztesék. Persze vannak, főként a nőknél, annyira romlott természetek is, melyek a rossz hajlamot magukkal hozzák e világra, mi azután annál rosszabb, ha a környezet is rossz példával megy előre. Ily esetekben azután a bűn annyira összebarátkozik a physikai és szellemi étellel, hogy már ott igen kevés, vagy éppen semmi erkölcsöt sem várhatunk.

Nem merjük azt állítani, hogy a mai nevelésmód oly gyakorlatias lenne, hogy fiatalságunkat oly tudós államférfiakká és híres hadvezérekké idomítaná, mint azt a rómaiaknál és görögöknél látjuk, hol csupán bölcsészek adtak oktatást; míg a tanítás mai napjainkban gyakran oly férfiakra van bízva, kik még maguk is oktatásra szorulnának!

Korunkban a tanítás megtölti a tanítvány lágy agyvelejét oly elvont tantárgyakkal, melyek lehetőleg legkevesebb concretet tartalmaznak, s a gyakorlati életben vajmi csekély hasznukat vehetni; mindazért van ez így, mert ifjú tanítóinknál hiányzik a helyes vezérfonál és az emberismeret!

Mai napon vannak gyermekkertjeink és kisededóvodáink nagy mennyiségben azon czélból, hogy itt a gyermekek azon szükséges korig, melyben iskolába felvehetők, foglalkoztassanak, s hogy itt a tudás, az ismeret és az erkölcs első csirái beléjük ol-tassanak. Ez okszerű, humánus rendszer azonban okos és humánus tanítókat és tanítónőket is követel, hogy a gyermek a természetnek megfelelően játszva fejlődjék, kellemesen foglalkozzék és szorgalma lassan ingereltessék. Erre leginkább szükséges a vezetők jó akarata, kitartása és türelme.

A gyermekkertekben az oktatásokat kezekkel kezdik, melyek a fejbeli

munkát megelőzik. Ezen elv megközelíti a helyes utat, mert a természet szavának leginkább megfelel. A gyermekiskola annyival nagyobb figyelmet érdemel, miután itt mindenféle állású és a legkülönbözőbb gyermekek elemei összejönnek, kiknek előbb az általános erkölcsi összhangzat szerint kell neveltetniök, hogy az alacsonyabb rendű gyermekek a magasabb társadalmi állásúak gyermekeivel hasonlóan alakíttassanak és képeztesenek.

## A VALLÁS ÁLTALÁNOS ERKÖLCSI SZEMPONTBÓL.

A vallás az összes erkölcsök fogalmát képezi. Magától értetődik, hogy itt csupán a keresztény vallásról beszélünk és pedig leginkább a katolikus vallásról, mint a mely Magyarországon az uralkodó. Ha e vallás nem léteznék, akkor meg kellene azt teremteni. A katolikus vallás áthatva isteni szellem által, mennyei gondviseléstől vezettetve, feladatának mindig üdvösen felelt meg és alapigazságait a szentírásból merítve, minden időben oly megingathatlan hűséggel, annyi nagy példát szolgáltatott és szolgáltat folytonosan, hogy a physikai és szellemi étellel és erkölcsökkel való szakadatlan összeköttetését fényesen beigazolta.

A vallás, mely a szellemi összetartás legszilárdabb kötelékét képezi, mely a jót tenni, a rosszat kerülni parancsolja; az oly vallás, mint a legjobb tanácsadó az élet minden esélye között, támaszul szolgál. A vallás az Isten kinyilatkoztatása, melyet az egyház hirdet. A vallás a kedélyből és a szívből ered, s újra visszatér azokba, s azért az egész nevelésben, főként a nőnél, a kedélyt és szívet kell különös figyelemben részesíteni. Naponként látjuk, hogy a nők sokkal ájtatosabbak mint a férfiak. Minél jellemzilárdabb az ember, annál erősebben fejlődik ki benne a vallás. Az egyház szigorúan erkölcsös utat követ. Első és utolsó evangélioma: a hit, mely a kedélyt míveli, s a legtisztább erkölccsel összhangzatba hozza a szívet, s az egyház soha sem áll az intellectualis életnek és a szabadságnak útjában, s nemcsak az egyesek vallásos szükségletei felett őrökdi, hanem az egész községek művelődését a legnemesebb módon elősegíteni törekszik.



Természetesen, hogy az egyház egyes emberek és a társadalom javának szellemi összetartásán nyugszik. Az egyház méltán ellensége az elkorcsosodott anyagiságnak, s mindenekfelett erkölcsösséget követel.

Szívünk mélyéből kívánjuk a katolikus hit szilárdulását, melynek székhelye az egyház, s ő azon vég-ezel felé tör, hogy a szeretet közve-títése által mindnyájunknak boldog-ságot teremtsen, miért is fenmara-dása a világ végezetéig biztosítva van, mint azt Krisztus urunk meg-ígérte: «et super Petrá m non ppre-va-lebunt ei».

Valamint a tudomány, úgy a val-lás is az ember javulását és üdvét czélozza, s az erkölcsösödés előmoz-dítását igyekszik érvényesíteni. A hit erősíti a beteget, vigaszt ad a hal-doklóknak és felemeli a kétségbeesőt.

A vallás nemcsak az embernek Istenhez való viszonyát adja elő, hanem megtanít bennünket arra is, hogyan kell viselkednünk önmagunk és embertársaink irányában, s így a

hit az erkölcsössel, ez pedig az ére-nyes szívvel a legszorosabb összefü-  
gésben áll az emberben.

Miután az egyes népek erkölcsi né-  
zetei eltérnek egymástól, azért mó-  
dosul a lelkiismeret objectuma is a  
lakosság fajai és az égöv változatai  
szerint, s azért a vallás is faj és a  
klíma szerint különböző, s a külön-  
böző fajok szokásaitól és az éghajlat-  
tól függenek a törvények is; valamint  
az erkölcsösség és a lelkiismeret is;  
– mindez azonban a fajok javulásá-  
val szintén javulni szokott.

A hit nemesíti az erkölcsi érzüle-  
teket, melyeket erősen kell művelni,  
hogy a vallás is szilárduljon, mert ez  
az ember erkölcsi létéhez okvettle-  
nül szükséges. A vallás hat az em-  
beri cselekvésekre, kötelességeire és  
jogaira, melyek az erkölcsök által  
javulnak.

A morális cselekvények erkölcsö-  
sek, ha a jólétet közvetítik, a nélkül,  
hogy más lénynek ártanának. Ily mó-  
don hat a vallás az individuális, to-  
vábbá a társadalomban is. Ha min-

den emberben az erkölcsi erők összhangzata léteznék, akkor a hit inkább el lenne terjedve.

Sajnos azonban, hogy a morál igen sok kívánni valót hagy hátra, mi az erkölcsösségnek ártalmára van, s mellette szól az erkölcstelenségnek, annyival inkább, minthogy az emberben a jó és rossz princípium uralkodik.

Mindezeknél fogva igen sok függ a jó neveléstől, hogy az embert jóra, vagy rosszra tereljük.

A vallásnak nagy vonzereje van, miután a legműveletlenebb csoportokat képes ájtatosságra hangolni és azokat a jóra vezetni. Mindenütt látjuk, hogy jó nevelés és vallás csak jótékonyan szokott hatni.

Mily nagyszerű fontossággal bír az erkölcs az emberre: bizonyíthatni abból, hogy a legnagyobb bűnököt nyers műveletlen emberek követik el, kiknél az erkölcs teljesen hiányzik. Sajnos, hogy a rossz szokásokat nem lehet mindig végképen kiirtani, ha már egyszer a bűn nagyon mélyen

gyökeredzett, s az ember felett hatalomra jutott.

Az ember a test és a lélek végtelen országába dobva, mindenesetre teste által az erényre és bűnre egyiránt hajlama van, s míg a lélek ereje által mindig csak a jó felé törekszik, minthogy a lélek mint szellemi élet tökéletesebb mint a test.

Annyi bizonyos, hogy minél közelebb áll az ember Isten képmásához, annál jobb is; – és minél inkább távozik attól a hit, nevelés és az erkölcs elhanyagolása által, annál inkább hajlik a rossz cselekedetekre.

Csak az, mi hasznot, élvezetet és jólétet hoz, jó, ha az erkölccsel meg-egyezik. Mindenütt és mindenben az erkölcsi nézetnek kell uralkodnia, s ha e tiszta nézet helyes, akkor maga a tett is jó.

Mindenesetre a rossz cselekedetekhez nagyon hozzájárul az alkalom, mint a szervezeti hajlam. Mindenekelőtt az előfordulható rossz hajlam kiirtandó, s a rossz hajlam elnyomandó. Legjobban előidézhet-

jük azt jó nevelés, vallás és a rossz elerőtlenítése által, melyhez jól szervezett állami alkotmány kívánatik.

Azért is a legcivilizáltabb nép legjobb erkölcsi tehetséggel és alkotmánynyal bír. Minél őszintébb a hit és minél elterjedtebb a morál: annál jelentékenyebb az erényesség. Nem tagadható, hogy a magasabb világrend mindenekelőtt Isten kinyilatkoztatásában áll, melynek ellenében minden emberi semmitmondó, s függő tökéletlenséget érez.

*A lélek halhatatlanságában való hit,* mely az emberi jólét előmozdításához vezet, s egy szebb jövő életben való hitet biztosít, s ez a sok bajjal összekötött földi létet megkönnyíti.

A lélek halhatatlansága kibékíti az embert a rövid földi élet értékével és szenvedéseivel. Ez azon hit, mely igen sok tényező erővel járul az ember erkölcséhez. Oly sok század óta a jövő élet dogmájáról észlelték, hogy az a szenvedélyek javítására igen nagy befolyással bír. Igen rosszat tennék a társadalomnak, ha

e hitet el akarnók törülni. A vallás-alapítók minden időben igen ragaszkodtak a lélek halhatatlanságának dogmájához, mely a hívőket ahhoz mindenkor szorosán bilincselé. A törvényhozók és bölcselők tisztelik e dogmát a czélból, hogy az embert javítsák. A hit legjobb tanácsadója az észnek, valamint leghathatósabb védbástya az államnak.

A jövő életben való remény és egy jövendőbeli büntetéstől való félelem nagyon hozzájárul a földi ember megjavításához és bűnbánatához.

Míg az erkölcsösen jó ember a vallást, mint a legfőbb, legkönyörületesebb, legtürelmesebb és legtisztább jót állítja elő; addig a kegyetlen és vallástalan ember, kinél semmi erény sem létezik, vad, vértszomjazó tetteinek elkövetésében képzei vallását.

Mínhogy pedig a vallás a nép jellemétől függ, nem volna képes a nemzet jólétét előmozdítani,, ha az nem lenne finoman nevelve, s ha nem örülne jó szervezetnek.

Mily hatalmat képes a vallás az

emberre gyakorolni: azt látjuk egészen nyers civilizátlan népeknél, kikre csupán a vallás képes még hatni. Ezen igazság élőpéldáját megtaláljuk a teljesen civilizátlan ázsiai népeknél, kiknél a lelkész hittanító, jogtudor, tanácsadó és orvos gyanánt egyképen szerepel.

Igen előnyösen hat a vallás úgy az emberi észre mint a szívre, s ép úgy fékezi a gonosz szenvedélyeket, mint előkészíti az embert a – halálra, mert megkönnyíti neki ez utolsó útját és a mennyországot tárja ki előtte, hogy annál könnyebb szívvel hagyassa itt a múlandó világot.

A világ teremtése óta számtalan vallásról beszél az emberi nem krónikája; de azért azok soha sem tudtak nagyobb jelentőségre vergődni.

A barbár korszakban a népek az érzéketlen természeti erőket imádták; így például: a napot, a holdat, a villámot, a tüzet, a vizet, a földet és a csillagokat; sőt némelyek az állatok imadására is elfajultak.

A római és a görög civilizatio

azonban már egy Istent vall és annak mindenütt való jelenlétét hirdeti.

Ekkor megjelenik Krisztus, s az emberiségnek az egyedül üdvözítő vallást adja; hirdetvén a szent háromság egy Istenségét, az eredeti bűnt, a szentek egyességét, a feláldozást és az Örök életet.

A katholicismus köréből két felekezet támadt; az egyik a IX-ik században, s ez a *görög*; majd a másik a XVI-ik században, s ez a *protestáns vallás*.

A katolikus egyháznak 140 millió híve van.

A görög vallás összes osztályaival 62 millióval bír.

A protestantismus alosztályaival 60 millió lelket számlál.

A Judaismus 50 milliót.

Az izlam és felekezete 96 milliót.

A Brahmaismus 60 milliót.

A Buddhismus 170 milliót.

Confucius tanainak hívői száma 40 milliót teszen.

Végre a Fetichismus vallása 107 millióra rúg.



## SIMOR JÁNOS

MAGYARORSZÁG HERCZEGPRIMASÁ, BIBORNOK-ERSEK  
Ő EMINENTIÁJA, MINT A MAGYAR KATHOLIKUS EGY-  
HÁZ LEGFŐBB PÖPÁSZTORA.

Megragadom jelen munkámban az alkalmat, hogy nyílt és őszinte kifejezést adjak azon általános magasztalásnak és közelismerésnek, mely szerint édes hazánk jelenlegi Herceg-Primása, a tudomány, a szerénység és a jóságnak igazi fejedelme.

Ha való, hogy a jótékonyság a katolikus vallás szellemének igazi kifejezője, akkor *Simor János* bíbornok-érsek csakugyan Jézus szíve szerint választott főpap. Az ő áldó keze bőkezűleg nyílik meg egyházi, iskolai és általában minden emberbaráti ügy istápolására és nagylelkű előmozdítására, melyekre nézve alapítványainak száma igen nagy és ropant tekintélyes összeget képvisel.

Az ő vallásos lángbuzgalma, főpapi nagy példaadása, s általában a művészet iránti előszeretete és kényes ízlése mindenki előtt egyiránt ismeretes, melyet felemlíteni lehet, de magasztalásra nem szorul.

Legyen szabad tudomány és műszeretetének tanúbizonyságául csak két remek példára hivatkozni: nevezetesen dr. *Dankó József* kanonok által rendezett, s a Herczeg-Prímás által írt főpásztori leveleinek gyűjteményes kiadására, mely gazdagon illusztrálva és páratlan fényű kiállításban ő Eminentiajának 25 éves püspöki jubilaeuma alkalmából nagy költséggel jelent meg; – továbbá dr. *Knauz Nándor* kanonok által jelesen szerkesztett «*Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*» című nagybecsű munkára, mely díszben és tartalomban szintén a Herczeg-Prímás dicsőségét hirdeti.

Nem szólok ő Eminentiajának gazdag kép- és könyvtáráról; sem sokat érő műkincs-gyűjteményéről; sem a modern styben építés alatt

levő nagyszerű és fejedelmi primási palotájáról; sem pedig azon templomokról, melyeket helyenkint részint renováltatott, részint építtetéséhez bőkezűen hozzájárult; csak azt tétovázás nélkül el merem mondani, hogy a múltban alig találunk különben dicső emlékű Primás-Ősei között egyet is, ki nagyobb, gazdagabb és hasznosabb egyházi és művészeti emlékeket létesített volna, mint a jelenleg uralkodó herceg-prímás, Simor János bíbornokérsek ő Eminentíája

És mindezen nagy tetteket Isten nagyobb dicsőségére és híveinek lelki és testi javára létesítette, s mind a mellett szerénysége és egyszerűsége az apostolok idejére és példaadására emlékeztet, melynél fogva azon szent meggyőződést állhatatosan táplálom, hogy ő Eminentíája feltudja fogni az alsóbb papság értékét is, mely annál fontosabb, minthogy épen az közvetlen és folytonos összeköttetésben van a néppel mind vallási, mind társadalmi tekintetben, s annál fogva az

alsóbb papság érdeke úgyszólván az egyetemes egyházi község boldogulásával azonos.

S ezek után szabad legyen azon hazafias leghőbb óhajtásomnak szavakat kölcsönözni, hogy a Mindenható jó Isten ő Eminentíáját az egyház, a haza és minden nagy és nemes eszme javára az emberi kor legszélsőbb határáig friss és vidám egészségben boldogan éltesse!

## A KERESZTÉNY VALLÁS MINT HATALOM.

Mondjuk ki azon igazságot, hogy nincs nagyobb hatalom, mint a vallás. Ezt a történelem minden lapja bizonyítja, mert ha egy tábornok se-regeknek parancsol, akkor a kato-likus vallás a népek millióit képes mozgalomba hozni fegyver és ágyuk nélkül.

Azért óvakodjunk a vallást bán-tani, mert a kinek vallása nincs, s a kinek Istene nincs: annak igazán semmije sincs.

Nem kevésbé igaz az is, hogy a katolikus vallás nemcsak az Isten-nek legszentebb parancsolata, hanem egyszersmind a magyar korona és a magyar főnemesség azért a legvére-sebb csatatereken harczolt diadallal és győzedelemmel.

Nincs éghajlatunk alatt oly ország, mely már a durva időkben annyi vallási türelmet tanúsított volna, mint Magyarország, hol már Almos alatt a különféle pogány és keresztény népségek a saját maguk szokásai szerint éltek egymás között; sőt még azután is, midőn a honfoglaló Árpád Erdélyországot, Rumániát és Slavoniát meghódította.

Nincs változékonyabb nemzet a francziánál, mely politikáját és kormányát úgy változtatja, mint más nemzetbeli a kabátját; de a vallás rendíthetetlen hatalmát soha sem tudta megingatni, mert az az igazság védője, mely a népek pályáját megvilágítja. A vallás a szenvedő kedélynek leghatalmasabb gyógyszere, míg a meglegedetlenség a politikai társadalmi zavarokból származik.

Már is közel állunk azon időponthoz, midőn a francziák megfognak győződni azon régi tapasztalás igaz voltáról, hogy a nemzetek úgy, mint az egyesek, többnyire csak a maga kárukon tanulnak. De nincs nemzet,

mely önállóságában, felfogásában és ítéletében minden sok drága tapasztalata mellett annyiszor csalódott volna, mint a francia, s mégis folyton ismétlik hibájukat, melyekért már előbb lakoltak, s a nélkül, hogy túlságaikból eszükbe jutna valahára kijózanodni. Franciaország kénytelen lesz ismét visszatérni azon biztos meggyőződéshez, hogy a nép elitéhez nemcsak a katonák serege, hanem az arisztokratia is tartozik, melyet születésénél és műveltségénél fogva egy bizonyos rész illet a kormányhatalomban. – Nem kevésbbé igaz az is, hogy a valódi arisztokratia az államnak egy nagyszerű érdekét képviseli; mert a történet bizonyítja, hogy az arisztokracia minden időben biztos garantiát képezett a politika nagyságára és hatalmára nézve, s hogy az az egyetlenegy maradandó politikai biztosságot nyújt, mely magát századokon keresztül fenntartotta. Egy valódi és életképes arisztokraciát elnyomni akarni: az nem politikus dolog és reménytelen me-

rény lenne. Az arisztokrata egy független és hatalmas állást foglal el, melynek léte az állam tartalmával szoros összeköttetésben áll, s a melylyel mindenkor számolni kell.

Valóban a mai köztársaságuk is annyi hanyattatások között áll fenn, hogy politikájuk már is nagy gyengeséget árul el, annyira, hogy maguk az alapítók: *Favre Gyula* és *Gambetta*, nem sokára romjai alá látszanak eltemettetni.



## SOCIALIS EGÉSZSÉGTAN ERKÖLCSI SZEMPONTBÓL.

A társadalmi egészség, mely nagyon hozzájárul az emberi test fentartásához, sokkal jelentékenyebb tárgy, hogysen azzal bővebben ne foglalkoznánk, miután a physikai, szellemi és erkölcsi hatások nemcsak az egyeseket, de az egész társadalmat érdeklik.

E hatásoknak megelőző feladata a sociális hygieniának; vagyis a szenvedélyeket gátolni, s az ember jólétét előmozdítani, vagy más szavakkal: az összes testi alkat és a cselekvés arányait javítani. Szabályozott tevékenységgel az emberi testalkat és a kedély is nemesedik. A valódi erkölcsösség akkor jut érvényre, az erény szerencséesebben megtestesül,

a véték és a bűn számra nézve csökken, s az anyagiség hatalma jelentékenyen gyengítettik. Szabályozott életmód által az erkölcsi élet és a társadalmi egészségtan növekedik.

Minél inkább hanyatlik a munkás tevékenység, annál csekélyebb a míveltség és annál gyengébb az erkölcs. Ily módon physikailag és szellemileg a nemzedékek elsatnyulnak és a házasság intézményének nincs ereje az utódok jólétét előmozdítani. Minél egészségesebb és megelégedettebb az ember, annál kedvezőbbek társadalmi életnézetei.

Azon emberek, kik sem testileg, sem lelkileg nem egészségesek, inkább etatistákhoz hasonlítanak, mint a valódi élet színpadán szereplő színészekhez. Ide tartoznak a jó éghajlati követelmények is, melyek nélkül a legjobban mívelt nép is szenved.

Mindenesetre vannak élettani törvények, melyek a társadalmat megkötik, s a melyeken a társadalom túl nem léphet; mert vannak physikai határok, melyeken semmi emberi

hatalom át nem mehet. Léteznek célok, melyeket emberi törvény nem érhet el. Ez különösen a talajra vonatkozik; – és a levegőre, melyet belehelnek; a táplálékra, melyet élveznek; végre a melegség és nedveségre, melyeknek az ember ki van téve.

Azért is a társadalmi egészségtan nemcsak egészséges egyénet, hanem jó éghajlati viszonyokat is feltételez. Minél kevesebb a semmittevés és minél nagyobb a munkásság, annál nagyobb a jólét.

Korunkban mindenki dolgozik, nem úgy mint az ó-korban, midőn a munka figyelmen kívül hagyatott, s azért az egészség és erkölcs szenvedett. Nemcsak a rómaiak és a görögök tekintették a munkát szabad emberhez nem illő foglalkozásnak, hanem a magyaroknál is sokáig hasonló nézet uralkodott, míg a népek azon meggyőződésre nem jutottak, hogy restségnek nyomor, betegség és bűn szokott lenni a következménye. Munkánál is a keresztény vallás nyújtotta

a legtökéletesebbet, miután nemcsak a vallást, de a munkát is a társadalmi jólét első kellékének hirdette. Maguk az egyházi atyák felhasználták ékes-szólásukat a munka magasztalására. A benczések minden papi szerzet között a legszorgalmasabbak és a legtevékenyebbek valának, miután ők Belgium és Franciaország nagy részét saját kezeikkel szárították ki és művelték meg. Földművelés és kertészet volt az első munkaformáik, s nem sokára a szellemi művek alapítóivá lettek. Ily módon a kolostor gyűlhelye lett a környékbeli lakoságnak, s lassankint így állottak elő a városok, melyek keresztény vallás által vezetettve, s a melyeket a pap-ság iparra ösztönzött. Ezzel a benczések a község jólétét mozdították elő, s a munka megvetése ellen működtek. Ekként benépesedtek egész tájak és vidékek, s a nép egymáshoz közeledvén, egymást anyagilag és szellemileg támogatta. Ezen mód és eljárás emelte a föld termékenyítését és az emberek letelepedését elősegítette.

Midőn azután az embereknek egymással való érintkezéséből némely helyeken túlnépesedés mutatkozott, annak meggátolását kellett eszközölni, mert az ethikai princípiumok úgy mint az erkölcsileg működő szerek követelik a túlnépesedés meggátolását; de nem a kivándorlást, mely nagyon erkölcstelennek tűnik fel, miután az államnak legalább közvetve gondoskodnia kell, hogy a népnek foglalkozást adjon és a kivándorlást megakadályozza.

Mindenütt, hol a tudomány, művészet, nemzetgazdászat és az ipar nagy előhaladást mutat, s hol a közlekedés ki van fejlődve: ott maga az ország táplálhatja saját népét, s okosan elejét veheti a túlnépesedésnek.

Hála az égnek! a civilizált államok kormányai mindent elkövetnek, hogy a háborúkat és járványos betegségeket megakadályozzák. Különben a túlnépesedés csak szegény államokban lehetséges, hol a tőke nem elégséges a munka, a kereske-

delem és az ipar nagyobb arányú foglalkoztatására; hol több felemésztetik, mint termeltetik és a hol több a gyomor, mint a munkás kéz.

A mondottakból kitűnik, hogy a társadalmi egészségtan mindenütt szenved, hol a fizikai és szellemi munka háborítatik. Ha egy nemzet virágozni akar, mindenekelőtt legyen önmagával és körülményeivel megelégedett. A munka erősíti az érzelmeket, s azokat tevékenységben tartja, s mely nélkül fizikai és szellemi élet nem létezhetik.

Csakis ily módon virulhat a társadalmi élet- és egészségtan; még a kisebb háborúk sem tehetnek nagy kárt, miután a cselekvés szabadságot feltételez, s a veszteséget hamar kipótolja. Ellenben a nemzet a legnagyobb békében is tönkre mehet, ha restség és erkölcstelenség által a legnemesebb nedvek elromlanak; különösen, ha közönséges és járványos betegségek, drágaság, lakás és élelmi szer tekintetében a népesség erejét gyengítik. Igen gyakran az egyes

egyének és nem a természeti viszonyok okai a nyomornak, ha az egészségtan ápolását figyelmen kívül hagyják, s ha létüket erkölcstelen módon felemésztik. Magától érthető, hogy a nyomor is ellenségesen hat a szervezetre, ha bizonyos időn túl tart.

Sok természetbúvár állítja, hogy ott, hol a talaj termékenysége az élelmiszereket nagy bőségben hozza létre, gyakran cselekvési hiány és pazarlási hajlam jön létre, s ily módon előidézi a nyomort is. Ezen baj ellen csakis az erkölcsi erő nyújthat ellenállást, s pedig munka és nevelés által. Elismert tény, hogy munkás-ság, tetterő és czélszerű takarékos-ság által a hygieniához és a nemzeti jóléthez jutunk.

Hála az általános szabad gondolkodás szellemének! a népek tettereje sem vallási türelmetlenség, sem szabadosság által nem gátoltatik. Napjainkban nemcsak szó, de irodalmi, azaz sajtószabadságunk is van.

A szabadság elemei, u. m. a tőke, a munka és értelmiség szabadon

mozognak és minden kormány által tiszteltetnek és támogattatnak. Korkunkban a munkásoknak egészségtanilag épült műhelyek állanak rendelkezésükre, hol munkájukat állandóan megfizetik. Ipar és földművelés birodalmi bankok által előmozdítatik, nehogy az ipar elrekedjen. E befolyások jótékonyan hatnak az anyaföldre, annyira, hogy a munkás nem kénytelen idegen országokban a virágokat keresni, miután a saját talajunk is elég termékeny és friss.

Nem tagadható, hogy a bevándorlók nagy tömege az államnak terhet hoz, mindazáltal a bevándorlások kevésbé hátrányosak; míg a politikai szökevények rossz szenvedélyeket hoznak magukkal, s a kiket semmi nemesebb érzet nem csatol uj hazájukhoz, mivel náluk hiányzik az erkölcsi érzék.

*Hazafiság.* A haza iránti szeretet, mely patriotismusban nyilvánul, nálunk Magyarországon általános és élénk viszhangra talál, s a folyton növekvő nevelési és erkölcsi javulás



folytán mindig erősödik. Hazafisági hiányt politikai szenvedélyek, párt-harczok, nemzetiségi súrlódások, bűn és erkölcstelenség hoznak létre. Hamis nézet az, ha az alsóbb néposztály lázadásokban véli feltalálni politikai helyzetének javulását. Magunkon volt alkalmunk tapasztalni, s az irtóztató üldöztetések és kivégeztésekről meggyőződni!

De vannak felkelések a szó magasabb értelmében, melyek nem az állambukást czélozzák, hanem reformokat követelnek, melyektől az általános jólét és a népek felvirágzása függ, s azokat kárhozthatni nincs jogosulva a józan ész.

*Macaulay* angol történetíró mondja, hogy nincs ország, melyben a nép nagyobb aristocrata és az aristokratia nagyobb democrata volna, mint Angolországban. Ugyanezt hazámról is állíthatom.

De valamint minden országban, úgy nálunk is vannak egyesek, kik vakon hisznek a pártoskodásban, melyek semmi realitással nem bírnak,

s mindent vagy agyon dicsérnek, vagy rendszeresen – megvetnek!

Hála a magyar nemzeti géniusnak! nálunk oly hatalmas reform hozatott létre, mely előtt a történelem tisztelettel meghajolni kénytelen.

Én bízom a magyarok Istenében, s népünk józan és vallásos észjárásában, hogy az osztrák-magyar monarchia ment fog maradni minden erőszakos megrázkódtástól, mely veszélyes lenne eddigi vívmányainkra.

Mai társadalmi és politikai állásunk teljesen szabad és független alapokon nyugszik. De óvakodnunk kell oly óhajoktól, melyeknek létesítése lehetőségünk körén kívül esik. Erősítsük állami hatalmunkat, s iparkodjunk magunk között az igaz és őszinte egyseget létesíteni.

Mert tény, hogy egység nélkül az állam szenved, a közjólét aláásatik, a társadalom demoralizálódik és végre diktatúrára vezet. Ezt bizonyítja a lengyelek története, hol a pártok a hatalmat erőszakkal magukhoz ragad-

ván, a nemzet felett való uralmat is követelték.

Bízzunk nemzetünk nemtőjében, s a hazafias kormányban, melynek élén oly lángész, mint *Tisza Kálmán*, mindig megérdemli csudálatunkat, s higyjük el, hogy egy krízis alkalmával épen azok, kik legtöbbet lármáznak, az elsők volnának, kik ezt kiáltoznák: «Hol van Tisza Kálmán?»

## LAKOSSÁGUNK MOZGALMAI.

Szóljunk mindenekelőtt a lakosság születéséről.

A statistika bizonyítja, hogy oly népeknél, melyek jólétben élnek, s melyek erkölcsileg és szellemileg egészségesek, – több a születések száma, mint azoknál, kiknél az életviszonyok kevésbé kedvezők. Minél inkább kell az embernek léteért küzdenie, s minél nagyobb mértékben kénytelen igénybe venni esztét, annál kevesebb vonzalmat tanúsít fajának szaporítására.

A régi Egyiptom és Chinában gyorsan szaporodott a nép, míg Amerika indiánusainál ez az eset nem fordul elő. Az ázsiai államok között China és az ó-korban Egyiptom talaja volt

a legtermékenyebb népszaporodásnak. A nagy földművelési buzdítás, melyre e nép ősidőktől fogva serkentetett és a házasságra saját kormánya által bátorított: rendkívüli módon előmozdította az ottani lakosság szaporodását. Sehol a világon nem találunk oly szaporaságot mint Chinában és Egyiptomban. Természetbúvárok állítják, hogy a tengerparton lakó népek sokkal termékenyebbek. *Humboldt Sándor* új Spanyolország nőit igen termékenyeknek mondja, miután a nagynevű utazó e talajt igen egészséges éghajlattal bírónak találta.

Ép így nagy tudósok állítják, hogy a túlságos tudományosság igen gyakran bünt és kicsapongást zár magában, mi a tevékenységre hátrányosan hat. Ismert tény, hogy minél idősebb a férfiú, annál kevesebb az utód. Ép így tény, hogy a későn kötött házasság terméketlen marad, vagy pedig oly utódot mutat fel, kiben nincs életerő. Az egészségtan feladata az emberiség termékenységét normális állapotban fentartani.

A statisztikai kimutatás tanúskodik arról, hogy a normális születéseknél kisebb a halálesetek száma. Minél több ember hal meg egy államban és aránylag minél kevesebben születnek: annál rosszabb a lakosság fizikai és erkölcsi állapota.

*Halálesetek.* Biztosra vehetjük, hogy a civilizáció és az erkölcs terjedésével az évi halálesetek száma csökken.

A hírneves dr. Gáspár Lajos, egy oly kitűnő férfiú, kinek szavában feltétlenül lehet bízni, —behatóan vizsgálta a jólét behatásait az élettartamára nézve. Mondja, hogy Berlinben a kholera-járvány alkalmával a finomabb társadalomnak csak 21-ik része halt meg; hasonló tapasztalatokra jutottak Európa többi részében is. Annyit biztosan elfogadhatunk, hogy a szegény hamarabb hal meg mint a gazdag, kinek szükségleteinek fedezhetése mindig rendelkezésére áll, ki egészséges napjaiban mindent elkövethet, hogy a betegségnek elejét vegye, betegségében pedig a leghíre-

sebb orvosoktól az osztriga-kereskedőig tetszés szerint rendelkezhetik, s minden kényelemmel a guruló széktől kezdve a légvánkosig parancsára és szolgálatára áll.

*Élettartam* összehasonlítva a múlt századival, jelenleg a *közép élettartam* sokkal hosszabb és így a halálozás kisebb, miután a szegények általános egészségi viszonyai a betegegyletek és a népies egészségtan által javultak.

Végre még azt jegyezzük meg, hogy az erkölcs és a halálozás szoros viszonyban állanak egymással; mert minél nagyobb az erkölcsi tisztaság, annál csekélyebb a halálozás.

## TREFORT ÁGOSTON

VALLÁS ES KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER.

Legyen szabad az igazság érdekében azon örömteljes meggyőződésemnek hangot adni, hogy a közoktatási ügy az utóbbi években nálunk is rendkívüli csodálatos előhaladást tett, melynek folytán méltán sorakozhatunk a többi művelt államok közé.

Ezen üdvös jelenséget a mostani vallás és közoktatásügyi miniszterünknek, a szellemdús és nagyeszű Trefort Ágoston ő Excellentiájának készséggel köszönhetjük.

Alatta kisebb és nagyobb tanodák emelkedtek, vagy helyesebb és praktikusabb irányt vettek; klasszikus intézmények, tudományos és művészeti paloták phónixként épültek, — s főként a nyilvános női nevelés bá-



mulatos előhaladása az ő érdemeinek oroszlán része. Az igazat mondom, midőn őt a bársonyszékben hivatásához méltó nagy apostolnak nevezem.

Bizonyára franczia kollegájával tart, ki azt monda: «ha fiú gyermeket nevelünk, csak tanult embert csinálunk belőle; de ha egy nőt nevelünk: az egész családot neveljük». Mi igen szépen van mondva és igen nemesen gondolva.

A mi pedig a katolikus vallást illeti: méltán hivatkozhatom ama monumentális országgyűlési beszédére, melyet egyik alkalommal az egész ház osztatlan figyelve között tartott, melyben meggyőzött mindenkit, hogy nem a tömegnél vadászsa az olcsó népszerűséget, hanem a nemzeti traditiók szerint saját meggyőződését szokta követni, miáltal a magyar történelem számára halhatatlanná tette áldott nevét.

Az amerikaiak úgynevezett «voluntary» rendszere talán más nemzeteknél sikerrel alkalmazható, azon-

ban nem a szigorúan katolikus Magyarországon, hol a vallási érzet élénk és eleven, s nem is fog soha kihalni.

S hogy ennek tudomásával bírt a miniszter: az legkiválóbb érdeme, melyet sem az emberi kéz, sem az idő meg nem semmisíthet. Biztos vagyok benne, hogy Trefort miniszter szintén azon igazságtól van áthatva, miszerint a «*non possumus*» a katolikus egyház dogmájában rejlik, melyre Rómából nem szabad concessiót kérni. Ezt különösen a nem katolikus német állam vehetné szívére, annál inkább, mert a politikai küzdőterén – hála herczeg Bismarcknak! – a század legfényesebb diadalait aratta!

Az érdemet pedig a dicsőség koszorúja illeti, melyet hazafias örömmel nyújtunk ez igénytelen sorokban *Trefort* ő Excellentiájának.

## MUNKÁCSY MIHÁLY.

A világ legnagyobb művészei minden időben a katolikus eszmékért lelkesültek, s azok megvalósítása által teremtették halhatatlan műveiket. Erről tanúskodik Rafael «Maddonnája» és Michel Angelo több mesterműve.

*Munkácsy Mihály* hazánkfia művének címe: «Krisztus Pilátus előtt», szintén katolikus eszme megvalósítása mesterien, nagyszerűen és bámulatot érdemlően, mint azt a világ minden műértője és laicus közönsége hiszi és vallja. Magyarország is, mint a művész hazája, tiszteletére a legnagyobb tüntetéseket rendezte, melyekhez az egész nemzet büszkesége járult. Miután a legőszintébb párt-

szellem nélkül, melynek sohasem voltam barátja, mindent, mit e remekműről írtak, figyelemmel elolvastam, bennem is felébredt a vágy, hogy azt megtekintsem.

Midőn a modern haladás eme collossalis remekének megtekintése végett a terembe léptem, legott megfeledkezem Horatius «nil admirari»-járól, s magamat a leghatártalanabb csudálkozásnak engedem át, melyet e nagy mű bensőmben ébresztett.

Főként Krisztus alakja azon meggyőződést érlelé meg bennem, hogy Krisztus valósággal csak ilyen lehetett, kinek egész lényén az istenség viszfénylik, s rajta semmi profán emberi nem található. Nem mertem a merész reformátor alakjával összehasonlítani, mint azt sokan tevék, mert szerintem maga a reformálás már valami létezőt feltételez; úgyde Krisztus földfeletfi jelenségre emlékeztet, kinek országa «nem e világból való».

Néztem, hallgattam, gondolkodtam és nem tudék bámulatomból ki-

bontakozni, hogy miként lehetett Krisztust elítélni egy nyomorult Júdas és a pharizeusok árulkodására és vádjaira? Ha mindjárt a hajdani romlott Róma Pilátus életére tört is, ha el nem ítéli vala Krisztust, mindamellet mégsem lett volna szabad oly jogtalan bűnnel terhelni magát, ha vezérelve lett volna: «fiat justitia et pereat mundus!»

Annyi bizonyos, hogy Krisztus halála mint sok másé, már pőrének lefolyása előtt, el volt határozva; de oly vértanúi halállal halt meg, mint senki más, melyből a kereszténység eredt.

Legkellemetesebb meglepetésemre Munkácsy képén Krisztus leginkább egy prófétához hasonlít, melyet a szent küldetés kíván, melyre a Megváltó a mennyben kijelöltetett. Krisztusban a legmagasztosabb, legnemeesebb és legégiebb jelenés nyilvánul, ki a legnagyobb határozottsággal néz a halál elé, hasonlóan Sokrateshez, ki szintén halálra ítéltetett, mivel mint Krisztus szintén lazító tanok terjesztésével vádoltatott.

Látjuk Krisztus fenséges alakját a bírói szék előtt állani, a nélkül, hogy legkevésbé védeni akarná magát, mi az üdvözítő ártatlanságát megszilárdítja. Lármázó tömeg közepén áll Krisztus bizonyos távolságban és szelíd arcczal szemlélve Pilátust, ki Julius Caesarra emlékeztet, bírói hivatalában mélyen maga elé néz, nem figyelve a tömeg lármájára, mely művészi csoportozatban van feltüntetve, s minden torok Pilátushoz látszik kiáltani: «feszítsd meg, feszítsd meg őt!» – és pedig fenyegetőleg, mert kezeik öklökbe vannak szorítva, vagy karjaik kiterjesztvék.

Munkácsy képét jól megkell szemlélni, hogy a felülmúlhatatlan hatást érezzük is.

Nem itt van annak a helye, hogy a mester mélyebb tanulmányába, merész művészi felfogásába ártsuk magunkat; vagy megdicsérjük a rajzok legnagyobb tökéletességét, a biztos színvegyítést és a lángeszű árnyalatot; csak azt jelentjük ki egyszerűen, hogy *Munkácsy Mihály* ezen

festményével igazán remekelt és magát egyik legnagyobb művésznek bizonyította, kire büszke lehet a magyar haza, mely őt szülte.

Mindamellett, hogy Krisztus alakja rendítőleg meghatott, mégis a Megváltó mystikus eredetijét csak a mennyben találhatjuk fel, hova halálunk után az erény útján törekedni legfőbb feladatunk.

De ezen festmény végig vezetett Krisztus szenvedésének egész történetén, végig a Golgothán egész a keresztfáig, azután a sírig és a feltámadásig; s lelkem oly mélyen meg volt hatva, hogy egész elragadtatással kiáltottam fel: «Ha katolikus nem volnék, katolikus akarnék lenni!»

S ezen érzéssel vettem búcsút Munkácsy remek teremtésétől.

**BEFEJEZÉS.**

Most már művem befejezéséhez érvén, szabad legyen legbensőbb kívánságomnak kifejezést adni, mely abból áll, hogy vaj ha ezen könyvem jó fogadtatásban részesülne, és minden női könyvtárban megérdemlett helyet találna. Apropos! a könyvtárról, a múlt nyáron volt alkalmam egy igen szép és ritka gazdag könyvtárral megismerkedni, mely Podmaniczky Frigyes báró tulajdona volt és Prónay József államtitkár ő méltósága birtokába jutott, és az ő szép ivánkai kastélyának legszebb díszét képezi. Vajh! sok hasonló könyvtár léteznék hazánkban! – És ezen közbevetés után remélem, hogy



munkámnak érdekességet igyekeztem kölcsönözni, s hiszem, hogy nem minden eredmény nélkül dolgoztam, azért merem mondani:

«Ed io auch' son pittore.»

Tény, hogy hasonszellemű francia munkám nemcsak Paris és egész Franciaországban, de még Olaszországban is általánosan kedvező elterjedést nyert, s igen kedvező bírálatoknak örvendett. Ha e kitüntetés érne hazámban is, akkor igazán legboldogabb célomat elérendettem.

Bizonyára napjainkban, midőn a tehetségek mind sűrűbben jelentkeznek, nem oly könnyű valami jót és hasznosat írni, mint a múltban, midőn még kevés volt a hivatottak száma.

Én különben mindig magamban bíztam, s az újabb termékekre csak mellékesen reflektáltam és csak is a régieket tartottam szemeim előtt; mert azt a tagadhatatlan igazságot tapasztaltam, hogy a régiek fényes napsugarai a modern tudomány és

művészetre mindig élénk befolyást gyakorolnak. Egyébiránt e könyv figyelmes olvasója meggyőződhetik, hogy művemhez festékeimet nem a festékszekrényből, hanem a szívemből vettem.

Ezzel leteszem a tollat azon hitben, hogy jelen munkám erkölcsös és közhasznú olvasmányul szolgáland úgy a palotákban, mint a kunyhókban, s a vatikántói egész a sekrestyéig.

S minthogy összes irataim végkoronáját is ezen «A nőről» írt művem képezi, nincs forróbb óhajtásom, mint azon latin közmondás megvalósíthatása: (*finis coronat opus*).

Különben szívesen átengedem másnak a dicsőséget, hogy jobbat írjon.

VÉGE.

## TARTALOM.

Báró Podmaniczky Frigyes ö Méltóságához.  
Előljáró beszéd.

### Első rész.

A nő természetrajza	3
A nő physikai mineműsége és egyes test- részeinek a férfietől való feltűnő különb- sége nő-alaki tekintetben	23
A nő socialis és jogi szempontból tekintve	33

### Második rész.

A nő élettana (Physiologia)	43
A vérkeringés	50
Idegrendszer	52
Az érzékszervek élettana	54
A nő különös tulajdonságai	57
A női mell	59
A hermaphroditismus (kétalakúság)	62
A nő rendkívüli idegessége és annak phy- sikai és erkölcsi életére való befolyása	63
A nő fontosabb életszakai	67

A leány fejlődése	69
III. korszak. A kifejlődött nő	72
IV. epocha, vagyis a nő kritikai életkora	73
Azon szervek, melyek a pete megtermékenyítését hozzák létre	76
Különös bajok, melyek csak a nőnél fordulnak elő	79
1. Menstruatio	79
2. A terhesség	81
3. A szülés	84
4. Az újszülött gyermek neveléséről	86
5. A szoptatás	90
6. Az időelőtti szülés (abortus)	91
7. A sápkór	92
8. Magtalanság (sterilitás)	93
9. Hysteria	94
A nő constitutiója és vérmérséklete	97
A nő érzékenysége és ingerlékenysége	100
Szenvedélyek (Passiones)	110
A női emancipatio	121
A férfi és a női ész közötti különbség	130
A francia nők párisi termei	155
A francia lovagiasság	159
A francia nők kaczársága	164
Madame Girardin és Madame Sand	164
A nő physiognomiája	168
A nő társadalmi állása	175
A nő szépsége	182
A szerelem	193
A női vallásosságról	205
A coelibatus	210

A házasság	214
A házasság felbontása	228
A polgári házasság és még valami a házasság felbontásáról	232
Vegyes házasság keresztény és nem keresztény között	242
Deák Ferencz utolsó beszéde a vegyes házasságról	245

### **Harmadik rész.**

A nő erkölcsi szempontból	251
A nő nevelése	257
Házasságtörés és a megtért nő	266
A lélek diatetikája	277
Az erkölcs	280
Öröklés erkölcsi szempontból	286
A lélek diatetikájának folytatása a szellemi és az egészségügyi élet szempontjából 300	
Az erkölcs általános törvényei a nevelés szempontjából	304
A vallás általános erkölcsi szempontból	308
Simor János, Magyarország egyh. főpásztora	318
A keresztény vallás mint hatalom	322
Socialis egészségügy erkölcsi szempontból	326
Lakosságunk mozgalmi	337
Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter	341
Munkácsy Mihály «Krisztus Pilátus előtt» című epochalis nagyszerű műve	344
Befejezés	349